

EKONOMIKAS UN KULTŪRAS AUGSTSKOLA

Studiju programma “Biznesa vadība”

Viola Reinholde

**DARBĪBAS REZULTĀTU
NOVĒRTĒŠANAS SISTĒMAS IZSTRĀDE
LAUKSAIMNIECĪBAS NOZARES
UZŅĒMUMOS**

Maģistra darbs

Darba zinātniskā vadītāja

asociētā profesore, Dr. oec. Jeļena Titko

Rīga 2020

Noslēguma darba novērtējuma lapa

Maģistra darbs “Darbības rezultātu novērtēšanas sistēmas izstrāde lauksaimniecības nozares uzņēmumiem” (turpmāk teksta – Darbs) ir izstrādāts Ekonomikas un kultūras augstskolas studiju programmā “Biznesa vadība”.

Es, Viola Reinholde, kā Darba vienīgais autors, atļauju / neatļauju Ekonomikas un kultūras augstskolai publiskot savu Darbu pilnā apjomā (ieskaitot arī pilna Darba komplektācijā ietilpstošus Darba failus).

19.12.2019.

.....

(paraksts, datums)

Darba zinātniskais vadītājs:

Jelena Titko

.....

(vārds, uzvārds)

(paraksts, datums)

Darba normkontrolieris:

.....

(vārds, uzvārds)

(paraksts, datums)

Darba recenzents:

.....

(vārds, uzvārds)

(paraksts, datums)

Darbs ir ieteikts aizstāvēšanai Valsts pārbaudījuma komisijā.

Studiju programmas Biznesa vadība direktors (-e) Inga Šīna.

Maģistra darbs aizstāvēts Valsts pārbaudījuma komisijas gada sēdē un novērtēts ar atzīmi ()

Valsts noslēguma komisijas priekšsēdētājs

.....

(vārds, uzvārds)

.....

(paraksts, datums)

ANOTĀCIJA

Viola Reinholde. Maģistra darbs. Darbības rezultātu novērtēšanas sistēmas izstrāde lauksaimniecības nozares uzņēmumos. - Rīga: Ekonomikas un kultūras augstskola, 2020.

Maģistra darba apjoms ir 102 lapas (neskaitot pielikumus). Darbs satur 8 pielikumus uz 23 lpp. Maģistra darbs sastāv no Ievada, Analītiskā apskata daļas, Pētījuma metodoloģijas daļas, Pētījuma rezultātu daļas, Secinājumu un priekšlikumu daļas un Izmantotās literatūras un informācijas avotu saraksta. Darbs satur 22 tabulas, 22 attēlus, 8 pielikumus un 148 izmantotās literatūras un informācijas avotus.

Pētījuma aktualitāte: Latvijas lauksaimniecības nozarei ir nepieciešamība pēc jaunas novērtēšanas sistēmas, kas palīdzētu uzņēmumiem augt un pielāgoties informācijas tehnoloģiju laikmetam. Jauns skatījums, jaunas pieejas un veikspēja ir svarīgas, lai aizstātu tradicionālās novērtēšanas sistēmas un ļautu uzņēmumiem sasniegt ko vairāk.

Pētījuma mērķis: izstrādāt darbības rezultātu novērtēšanas modeli Latvijas lauksaimniecības nozares uzņēmumiem.

Pētījuma metodes: lai sasniegtu darba mērķi pētījumā pielietotas sekojošas datu vākšanas metodes: literatūras analīze, statistikas datu apkopojums, dokumentu analīze (gada pārskatu), ekspertu aptauja. Iegūtās informācijas apstrādei, izmantotas sekojošas datu apstrādes metodes: vidējo lielumu analīze, biežumu analīze, grafiskā analīze un finanšu koeficientu aprēķināšanas analīze.

Sniegtie rezultāti: izstrādāts darbības rezultātu novērtēšanas modelis Latvijas lauksaimniecības nozares uzņēmumiem.

Atslēgas vārdi: darbības rezultātu novērtēšana, lauksaimniecības nozare, Latvija

ANNOTATION

Viola Reinholde. Master's Thesis. Development of performance evaluation system in agricultural sector companies. - Riga: Higher School of Economics and Culture, 2020.

The volume of the Master's thesis is 102 pages (not including appendices). The thesis contains 8 appendixes on 23 pages. The Master's thesis consists of Introduction, Analytical Review, Research Methodology, Research Results, Conclusions and Proposals, and List of References and References. The paper contains 22 tables, 22 figures, 8 appendices and 148 sources of literature and information.

Research relevance: The Latvian agricultural industry needs a new evaluation system to help companies grow and adapt to the information technology era. New vision, new approaches, and performance are important to replace traditional casting systems and enable companies to achieve more.

Research of goal: to develop a performance evaluation model for Latvian agricultural companies.

Research methods: In order to achieve the goal of research, the following data collection methods have been used in research: literature analysis, statistical data compilation, document analysis (annual report), expert survey. The following data processing methods have been used to process the resulting information: mean analysis, frequency analysis, graphical analysis, and financial ratio calculation analysis.

Main findings: Provided results: developed performance evaluation model for Latvian agricultural sector companies and performed model validation.

Keywords: performance measurement, agriculture, Latvia

SATURS

IEVADS	6
1. ANALĪTISKAIS APSKATS.....	10
1.1. Darbības rezultātu novērtēšanas sistēma kā uzņēmuma vērtības faktors	10
1.2. Biežāk izmantoto uzņēmumu darbības rezultātu novērtēšanas modeļu apskats	16
1.3. Sabalansēto rādītāju sistēma	21
1.4. Latvijas lauksaimniecības nozares apskats	26
2. PĒTĪJUMA METODOLOĢIJA.....	34
2.1. Pētījuma posmi	34
2.2. Uzņēmuma darbības rezultātu novērtēšanas rādītāju apskats un labāko rādītāju atlase	37
2.3. Anketas izstrādāšana un ekspertu aptaujas veikšana	48
2.4. Darbības rezultātu novērtēšanas modeļa izstrāde	52
3. PĒTĪJUMA REZULTĀTI.....	57
3.1. Klienti un konkurence	57
3.2. Inovācija un izglītība	60
3.3. Biznesa iekšējā vide.....	64
3.4. Finances	67
3.5. Darbības rezultātu novērtēšanas modelis	72
3.6. Darbības rezultātu novērtēšanas modeļa aprobācija.....	82
SECINĀJUMI UN PRIEKŠLIKUMI	88
IZMANTOTĀS LITERATŪRAS UN INFORMĀCIJAS AVOTU SARAKSTS	91
PIELIKUMI.....	102

IEVADS

Lauksaimniecības nozare ir sestā lielākā Latvijas nozare, kas sastāda 6,1 % no kopējā apgrozījuma valstī, kā arī 3,8 % no Iekšzemes kopprodukta 2018. gadā (Latvijas biznesa gada pārskats, 2018). Salīdzinot ar Eiropas Savienības un Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas vidējiem rādītājiem Latvijas lauksaimniecības nozare sastāda 3% no kopējās Latvijas tautsaimniecības, 8 % no kopējās nodarbinātības Latvijā un 17 % no kopējā Latvijas valsts eksporta (OECD, 2019). Latvijas lauksaimniecības uzņēmumi ir spiesti reaģēt uz mainīgajiem tirgus apstākļiem Latvijā un pasaulē. Pieprasījums pēc elastīguma un pielāgošanās rada arvien īsāku laiku jaunu produktu izstrādei un to laišanai tirgū, kas ir diezgan sarežģīti izdarāms lauksaimniecības nozarē strādājošajiem uzņēmumiem. Lauksaimniecības nozares uzņēmumu vadītājiem ir jāpārdomā un jāpārstrukturē uzņēmuma darbības procesi, detalizētāk jāvērtē uzņēmuma darbība un jāmeklē jauni veidi kā savienot esošo informācijas plūsmu, jaunās tehnoloģijas un biznesa struktūras, veicinot uzņēmuma attīstības ilgspēju.

Zinātniskajā literatūrā uzsver, ka tieši nefinanšu vērtības var būt tās, kas mūsdienu uzņēmumu spētu novērtēt precīzāk. Zinātnisko pētījumu autori skaidro, ka tradicionālās novērtēšanas sistēmas ir novecojušas un ir nepieciešamība izveidot jaunas pieejas uzņēmējdarbības novērtēšanai, ietverot galvenos darbības rādītājus (gan finanšu, gan nefinanšu) un dažādas procesa pieejas (Velimirovič u.c., 2011).

Vairāki zinātnisko pētījumu autori aicina uzņēmējus iemācīties pieņemt 21. gadsimta izaicinājumus – reaģēt, atpazīt un pielāgoties jaunākajām nozares tendencēm, darbības videi un klientu vajadzībām, ieviešot veiktspējas novērtēšanu (Striteska & Jelinkova, 2015).

Uzņēmuma novērtēšanas sistēma, vēstures gaitā, ir attīstījusies straujiem soļiem un to var uzskatīt par sarežģītu mehānismu, kuras būtības novērtēšanai ir vairākas pieejas. Uzņēmuma un patērētāja mijiedarbība kļūst par vērtības radīšanas un ieguves vietu. Tā kā vērtība mainās uz pieredzi, tirgus kļūst par sarunu un mijiedarbības forumu starp patērētājiem, patērētāju kopienām un uzņēmumiem. Tieši šis dialogs, pieeja, caurspīdīgums un izpratne par ieguvumiem ir galvenā nākamās vērtības radīšanas prakse (Copeland u.c., 2011).

Darba aktualitāti pastiprina fakts, ka ir salīdzinoši maz pētījumu par Latvijas lauksaimniecības nozares uzņēmumu darbības rezultātu novērtēšanu un to uzlabošanas iespējām. Veicot pētījumu, maģistra darba autore izvērtēs esošo lauksaimniecības nozares situāciju Latvijā un paplašinās esošo zināšanu bāzi ar zinātniskās literatūras apkopojumu par uzņēmumu darbības rezultātu novērtēšanas rādītājiem.

Pētījuma **objekts** ir Latvijas lauksaimniecības nozares uzņēmumi.

Pētījuma **priekšmets** ir uzņēmuma darbības rezultātu novērtēšanas rādītāji.

Maģistra darba **mērķis** ir izstrādāt darbības rezultātu novērtēšanas modeli Latvijas lauksaimniecības nozares uzņēmumiem.

Lai sasniegtu maģistra darba mērķi, izvirzīti sekojoši **uzdevumi**:

1. Izpētīt pieejamo literatūru par uzņēmumu darbības rezultātu novērtēšanu.
2. Veikt Latvijas lauksaimniecības nozares attīstības tendenču apskatu.
3. Izveidot ekspertu aptaujas anketu Latvijas lauksaimniecības jomas ekspertiem.
4. Veikt ekspertu aptauju ar mērķi izvēlēties svarīgākos rādītājus novērtēšanas modeļa izveidošanai.
5. Identificēt Latvijas lauksaimniecības uzņēmumiem piemērotus darbības rezultātu novērtēšanas rādītājus un izstrādāt vērtēšanas kritēriju sistēmu.
6. Veikt izstrādātā novērtēšanas modeļa aprobāciju, vērtējot Latvijas lauksaimniecības uzņēmumu darbību.

Maģistra darbam tika definēts sekojošs **pētāmais jautājums**: Kādi darbības rezultātu novērtēšanas rādītāji ir piemēroti Latvijas lauksaimniecības nozares uzņēmumiem?

Lai sasniegtu darba mērķi pētījumā tika pielietotas sekojošas **datu vākšanas metodes**: literatūras analīze, statistikas datu apkopojums, dokumentu analīze (gada pārskatu), ekspertu aptauja.

Iegūtās informācijas apstrādei darba autore izmantoja sekojošas **datu apstrādes metodes**: vidējo lielumu analīze, biežumu analīze, grafiskā analīze un finanšu koeficientu aprēķināšanas analīze.

Maģistra darbā tika izstrādātas sekojošas **novitātes**:

1. Izstrādāta ekspertu aptaujas anketa lauksaimniecības nozares ekspertiem ar mērķi atlasīt labākos uzņēmuma darbības rezultātu rādītājus novērtēšanas modeļa izstrādei (sk. 5. pielikumu).
2. Izstrādāts uzņēmumu darbības novērtēšanas modelis (6. formula).
3. Izstrādāta kritēriju sistēma uzņēmumu darbības rezultātu novērtēšanai (21. tabula).

Maģistra darba ietvaros iegūtiem rezultātiem ir **teorētiska vērtība**, jo ir apkopota zinātniskā literatūra pēc uzņēmuma darbības novērtēšanas rādītājiem (4., 6., 8. tabula). Apkopojumu var izmantot turpmākiem pētījumiem, papildinot to ar jauniem zinātniskās literatūras avotiem.

Iegūto rezultātu **praktiskā vērtība** ir izstrādātais novērtēšanas modelis (6. formula) un modeļa pielietošana lauksaimniecības nozares uzņēmumu darbības novērtēšanā. Izveidoto novērtēšanas modeli var izmantot turpmākiem pētījumiem, to adaptējot vairākos lauksaimniecības nozares uzņēmumos un uzsākot uzņēmuma novērtēšanas pētījumu pēc konceptuālā modeļa novērtēšanas kritērijiem. Vairāku gadu garumā var veikt pētījumu par konceptuālā modeļa efektivitāti un lietderību uzņēmuma produktivitātes vairošanā. Turpmāko pētījumu ietvaros pēc modeļa ieviešanas un pārbaudīšanas praksē var precizēt novērtēšanas modeļa kritiskās vērtības aktualitāti un veikt modeļa uzlabošanu.

Pētījuma ierobežojumi:

1. Latvijas lauksaimniecības nozares analīze tika veikta pamatojoties uz statistikas datiem par periodu no 2016. gada līdz 2019. gadam.
2. Tika izvēlēti lauksaimniecības jomas 15 eksperti no kuriem tika saņemtas 10 derīgas anketas tālākai apstrādei.
3. Izstrādāti novērtēšanas modeļa kritisko vērtību kritēriji, balstoties uz atbilstošo zinātniskās literatūras avotu vai darba autores subjektīvu rādītāju robežu pamatotu skaidrojumu.

Maģistra darba Analītiskajā apskatā darba autore sniedz ieskatu par darbības rezultātu novērtēšanas sistēmu kā uzņēmuma vērtības faktoru un to būtības pirmsākumu. Skaidro uzņēmuma novērtēšanas definējumu un aplūko uzņēmumu novērtēšanai pielietotos modeļus. Sniegts ieskats Latvijas lauksaimniecības nozares jaunākajos statistiskās datos un attīstības tendencēs. Izskatītas lauksaimniecības nozares īpatnības, raksturīgākie parametri, identificēti fakti, kas ir svarīgi lauksaimniecības nozares uzņēmējdarbībai, kas palīdzēs izstrādāt rādītāju kritiskās vērtības darbības rezultātu novērtēšanas modelim.

Pētījuma metodoloģijā sniegts detalizēts pētījuma gaitas izklāsts pa pētījuma veikšanas posmiem. Apkopota plaša zinātniskā literatūra par darbības rezultātu novērtēšanas rādītājiem. Izvēlēti rādītāji no apkopotās zinātniskās literatūras un sastādīta ekspertu aptaujas anketa lauksaimniecības nozares jomas ekspertiem. Strukturētas uzņēmumu darbības rezultātu novērtēšanas modeļa daļas un izstrādāta modeļa matrica (6. formula) lauksaimniecības uzņēmumu darbības rezultātu vērtēšanai.

Pētījuma rezultātu daļā apkopoti un analizēti ekspertu aptaujās sniegtie vērtējumi teksta, tabulu un grafiku veidā. Pielietota vidējo lielumu analīze un biežuma analīze, kas veikta pa novērtēšanas modeļa daļām. Katras apakšnodaļas noslēgumā izvirzīti labākie novērtēšanas

rādītāji jeb elementi tālākai modeļa izstrādei. Ekspertu vērtējumā atlasītie labākie elementi tiek analizēti pēc nozīmīguma ekspertu vērtējumos. Noteikta katra elementa, elementu grupas un kopējā konceptuālā modeļa minimālā un maksimālā robeža. Noteiktas elementu grupas un kopējā konceptuālā modeļa svarīguma amplitūdas – zems, vidējs, augsts, kas pamatots ar skaitliskām vērtībām. Izstrādāti kritisko robežu vērtēšanas kritēriji jeb kritēriju sistēma, kas pamatotas ar atbilstošo zinātniskās literatūras avotu vai sniegts darba autores subjektīvs rādītāju robežu pamatots skaidrojums. Pētījuma noslēgumā veikta izveidotā modeļa aprobācija pēc brīvas izvēlēs izvēlētā lauksaimniecības nozares uzņēmumā SIA “REVIMA”. Pētījuma ietvaros tiek veikta SIA “REVIMA” uzņēmuma finanšu analīze, kas balstīta uz pēdējo četru gadu uzņēmuma gada pārskatiem. Darbības rezultātu novērtēšanai ir izvēlēts pēdējais noslēgtais darbības gads. Finanšu analīzē ietverti visi ekspertu vērtējumos atlasītie labākie rādītāji jeb elementi un veikts uzņēmuma novērtējums pēc kritiskajām vērtībām, balstoties uz izstrādātajām kritiskajām robežvērtībām. SIA “REVIMA” kopējā novērtējuma noteikšanai, iegūtie uzņēmuma vērtējumi un elementa noteiktais svars pēc ekspertu noteiktā vidējā aritmētiskā rādītāja, tiek ievietoti izveidotajā konceptuālajā modeļa matricā. Iegūtie rezultāti aprēķināti nosakot uzņēmumā iegūto kopējo punktu skaitu un uzņēmuma novērtējumu. Iegūtie dati skaidroti pa konceptuālā modeļa daļām, izmantojot SIA “REVIMA” finanšu analīzē ietverto informāciju. Vērtēta modeļa lietderība uzņēmuma novērtējumā un skaidrota modeļa novērtēšanas nepieciešamība.

Maģistra darba noslēgumā apkopoti pētījuma secinājumi par ekspertu vērtējumos izvēlētajiem labākajiem rādītājiem un to nepieciešamību uzņēmējdarbības novērtēšanā. Izstrādāti priekšlikumi uzņēmuma vadībai un nodaļu atbildīgajām vadošajām personām par modeļa adaptāciju uzņēmumā.

1. ANALĪTISKAIS APSKATS

1.1. Darbības rezultātu novērtēšanas sistēma kā uzņēmuma vērtības faktors

Šobrīd patērētājiem ir vairāk produktu un pakalpojumu izvēles nekā jebkad agrāk, tomēr klienti ir neapmierināti. Uzņēmumi iegulda lielus resursus produktu dažādošanai un galu galā vairs nespēj atšķirt sevi no citiem uzņēmumiem. C. K. Prahalads un Vennats Ramasvamijs savā rakstā “Nākamā vērtību radīšanas prakse” stāstīja, ka vērtības jēga un vērtības radīšanas process strauji pāriet no produkta un firmas orientēta skatījuma uz personalizētu patērētāja pieredzi (Prahalads & Ramasvamijs, 2004). Piecpadsmit gadus atpakaļ vēl bija skatījums uz personiskām vērtībām, tagad tā jau ir nepieciešamība, bez kuras nevar iztikt.

Uzņēmuma vērtības radīšana un tās izaugsme ir kļuvusi par vadītāju galvenajām izzināšanas tēmām. Uzņēmuma precīzāka novērtēšana un salīdzināšana ir kļuvusi par nepieciešamību, lai izdzīvotu mainīgajos tirgus apstākļos. Savukārt, situācijas tirgū veicina finanšu speciālistu interesi radīt jaunas pieejas, vērtēšanas tehnikas, metožu modeļus un izsvēruma stilus. Pirms izpētīsim uzņēmuma novērtēšanas modeļus un ietekmējošos faktoros, iepazīsimies ar vērtības un novērtēšanas pirmsākumiem un to būtību.

Vērtības būtība, kā tāda pati par sevi, ir radusies jau krietni senāk, kad pirmie filozofi (Platons) sāka runāt par lietām un skatiem, kas rada kādu labumu. Rakstnieks, kurš lietoja vērtības jēdzienu uzņēmējdarbības virzienā un to pievilcību bija Džons Rī savā skatu grāmatā 1834. gadā (Rea, 1834; Coccia, 2017). Viņš skaidro nozīmi kā vērtību. Savukārt, Irvins Fišers savā grāmatā “The Theory of Interest” raksta, ka 1888. gadā pirmo reizi bija jāveic obligātas darbinieku ieguldījumu skaitliskas sērijas, ražas daudzumi, kas noteica gada ienesīguma un ieguvumu minimālo lietderību. Tika veikta salīdzināšana starp mēnešiem un gadiem. Viņš salīdzināja 1888. gada datus ar 1840. gada datiem un novērtēja tos, kā izdevīgus ieguldījumus subjektīvās vērtības ieguldījumā. Irvings Fišers pierādīja, ka kompānijas vērtības maksimizēšana ir labākais interešu konflikta atrisināšanas ceļš (Fisher, 1930).

Irvinga Fišera sekotājs, kas turpināja pētīt kompāniju iekšējo vidi, ieviesa iekšējās vērtības jēdzienu (intrinsic value) un izstrādāja uz vērtību orientētas investēšanas principus (Graham & Dodd, 1988). Dažus gadus vēlāk 1952. gadā Harrys Markovitz savā publikācijā “Portfolio Selection” runāja par uzņēmumu vērtību kopumu un izstrādāja moderno portfeļa teoriju MPT (Markovitz, 1952). Savukārt, Copelands un Freds Westons uzskata, ka uzņēmuma vērtības vēstures norobežojuma punkts bija aptuveni 1958. gads, kad Markovičs un Tobins strādāja pie portfeļa izvēles teorijas, bet Modigliani un Millers strādāja pie kapitāla struktūras un

novērtēšanas. Pirms 1958. gada finanses lielākoties bija aprakstošs centienu lauks (Copeland & Weston, 1988).

Vērtības saglabāšanas stūrakmeņi balstās uz Nobela prēmijas laureātu Franko Modigliani un Mertona Millera novatorisko darbu "Finanšu ekonomisti", kuri piecdesmito gadu beigās un sešdesmito gadu sākumā apšaubīja, vai vadītāji var mainīt kapitāla struktūru, lai palielinātu akciju cenas. 1958. gadā viņi parādīja, ka, mainot parāda un kapitāla daļu struktūru, uzņēmuma vērtību nedrīkst ietekmēt, ja vien nemainās arī uzņēmuma radītās kopējās naudas plūsmas (Acharya u.c., 2009).

Kopš tā laika galvenie teorētiskie virzieni ir pārvērtuši finanšu jomu pozitīvā zinātnē. Kā pierādījums notikušajām izmaiņām mums jāskatās tikai uz cilvēkiem, kas mācās biznesa skolās. Pirms piecdesmit gadiem fakultāte tika izraudzīta no biznesa un valdības rindām. Viņi tika cienīti un pieredzējuši valstsvīri savās jomās. Mūsdienās finanšu fakultātē galvenokārt ir akademiķi šī vārda tradicionālajā izpratnē. Viņu interese un apmācība ir teoriju izstrāde, lai izskaidrotu ekonomisko uzvedību, pēc tam pārbaudot tās ar rīkiem, ko nodrošina statistika un ekonometrija. Anekdotiski pierādījumi un individuālā biznesa pieredze ir aizstāta ar mūsdienu finanšu teorijas analītisko pieeju (Copeland & Weston, 1988).

Gordon Growth Modeļa izstrāde biznesa vai akciju novērtēšanai izraisīja lielu virzību uzņēmuma vērtības attīstības jomā (Gordon, 1959). Franko Modigliani un Mertona Millera pētījumi turpinājās un jau 1961. gada publikācijā "Dividend Policy, Growth and the Valuation of Shares" pierādīja, ka kompānijas vērtība un tās novērtēšana ir atkarīga no naudas plūsmām, ko var iegūt no biznesa (Modigliani & Millera, 1961). Lai arī jau par diskontēšanu un diskonta nepieciešamību procentu likmju aprēķināšanu runāja Irvings Fišers savā grāmatā "Intereses teorija" (Fisher, 1930), tomēr 1964. gada publikācijā "Kapitāla aktīvu cenas - tirgus līdzsvara teorija riska apstākļos" "Viljams Šarps ar vizuāliem grafikiem izstrādā Kapitāla aktīvu cenu noteikšanas modeli (CAPM) diskonta likmes aprēķināšanai (Sharpe, 1964).

Līdzīgā veidā finanšu akademiķi 60. gados attīstīja ideju par efektīviem tirgiem. Lai gan efektīvu tirgus jēga un pamatotība ir pastāvīgas debates, jo īpaši pēc dot-com un nekustamā īpašuma burbuļu plīšanas 2000. gada desmitgadē, tomēr efektīvas tirgus teorijas viena no nozīmīgākajām paliek - akciju tirgu nav viegli apmānīt, kad uzņēmumi veic darbības, lai palielinātu uzrādīto grāmatvedības peļņu, nepalielinot naudas plūsmu (Mulherin & Boone, 2000). Līdzīgi, kad Finanšu grāmatvedības standartu padome atcēla nemateriālās vērtības amortizāciju, kas stājās spēkā 2002. gadā, un tad, kad Starptautiskā grāmatvedības standartu padome (IASB) rīkojās tāpat 2005. gadā, daudzi uzņēmumi ziņoja par palielinātu peļņu - bet to bāzes vērtība

nemainījās, jo grāmatvedības izmaiņas neietekmēja naudas plūsmu (Mulherin & Boone, 2000; Copeland u.c., 2011).

20. gadsimta astoņdesmito gadu sākumā tiek izstrādātas galveno biznesa novērtēšanas teorijas nostādnes (Pratt u.c., 2000) un sasaistīta uzņēmumu stratēģiju ar vērtības vadīšanas koncepciju (Rappaport, 1999). Pēdējo 30 gadu laikā ir attīstīta lietišķās mikroekonomikas nozare, kas specializējas tā dēvētajā mūsdienu finanšu teorijā (Roller u.c., 2010; Copeland u.c., 2011; Financial Accounting Standard 123R, 2005.).

Deviņdesmitajos gados izstrādāja ekonomiskās pievienotās vērtības koncepciju (Stewart, 1991), EVA koncepciju (Economic Value Added) un vērtību izmantošanas metodikas kompāniju vadīšanas mērķiem (Copeland u.c., 2011), kas lieliski sasaucās ar deviņdesmito gadu beigās un divi tūkstošo gadu sākumā daudzo uzņēmumu solījumiem mainīt pasauli. Toreiz uzņēmumiem bija augsti mērķi, bet tie bija arī stipri nerentabli. Uzņēmumu darbības nenovērtēšanas dēļ, mākslīgi radītā attīstība noveda pie straujiem kāpumiem un kritumiem, kā rezultātā burbuļa ilgstošā ietekme radīja uzņēmuma maksātnespējas situācijas (Roller u.c., 2010; Copeland u.c., 2011). Tāpēc 21. gadsimta sākumā finanšu teorētiķi strauji sāka aplūkot praktiskus modeļus, kas aplūkoja akciju, uzņēmumu, nekustamā īpašuma vērtēšanu un to vērtību noteikšanu (Damodaran, 2002, 1.-8. lpp.). Viens no populārākajiem teorētiķiem bija Aswath Damodaran, kas skaidroja savu vīziju par patiesās vērtības noteikšanu un tā rezultātā iegūto vērtību, kā galveno kritēriju uz kuru pamatojoties jāpieņem lēmumi par labu vai par sliktu uzņēmuma iegādei. Damodaran uzsver, ka pircējam pirms priekšlikuma izteikšanas ir jāsaprot, kāda ir uzņēmuma patiesā vērtība, lai nepiedāvātu par daudz, bet tajā pašā laikā pārdevējam būtu saprātīga vērtība pirms pieņem galīgo lēmumu par to, vai pieņemt piedāvājumu, vai atteikt (Damodaran, 2002, 1.-8. lpp.).

Deviņdesmito gadu beigās un divi tūkstošo gadu sākumā daudzo uzņēmumu solījumi mainīt pasauli - īstenojās. Tolaik, uzņēmumi vēl neapjauta, kā ātrā saziņa ar potenciālajiem pircējiem un sadarbības partneriem deva būtiskus ieguvumus un trūkumus. Informācijas nolasīšanas ātrums, uzņēmējus piespiež domāt par uzņēmuma tēlu un reputāciju (Roller u.c., 2010; Copeland u.c., 2011).

Straujās pārmaiņas, ko ieviesušas informāciju tehnoloģijas, finanšu jomā uzsver nepārtrauktu vadības izglītību, retu intuīciju, iniciatīvu, veselo saprātu, spēcīgas lasīšanas un rakstīšanas prasmes, kā arī spēju labi strādāt kopā ar citiem kolēģiem, kam ir vislielākās konkurences priekšrocības. Tas liecina par spēcīgu tehnisko sagatavotību, vadības analītisko un kompetento prasmju kopumu.

Vjačeslavs Kurjanovičs skaidro, ka “jebkura objekta novērtēšana ir process, kurā vērtēšanas eksperts specifiskiem mērķiem nosaka attiecīgā objekta vērtību”. Kurjanovičs uzsver, ka novērtēšanas procesa īpatnība ir tā komerciālais raksturs, kuru ietekmē dažādi faktori – laiks, risks, konjunktūra, konkurences līmenis, vērtējamā objekta ekonomiskās īpatnības, makroekonomiskā un mikroekonomiskā vide uzņēmumā (Kurjanovičs, 2007, 6. lpp.). Koens Mils, Monika Snoecka un Ralfs Haesens apgalvo, ka uzņēmuma vērtībai ir jābūt rūpīgi izmērītai, pamatotai un kontrolētai. Daudzas jaunās metodes ir konceptuālā posmā. Savukārt paļaušanās tikai uz vienu paņēmieni var izraisīt suboptimizāciju vai pat lielu kļūmi (Koens u.c., 2009). Horns un Vaskovičs vērtību atspoguļo kā uzņēmuma parasto akciju tirgus cenu, kas, savukārt, ir uzņēmuma investīciju, finansēšanas un dividenžu lēmumu funkcija (Horne & Wachowicz, 2005). Fabozzi un Dreika uzņēmuma vērtības definējums “Uzņēmuma vērtība šodien ir visu tās nākotnes naudas plūsmu pašreizējā vērtība, ja šīs nākotnes naudas plūsmas rodas no jau esošiem aktīviem un no nākotnes ieguldījumu iespējām” (Fabozzi & Drake, 2009), liek domāt par Copelanda (Copeland u.c., 2002) vērtību efektivitātes mērīšanas rādītājiem un stratēģiskās vadīšanas mērķu instrumentiem (Botzel & Schwilling, 2004). Uzņēmumiem jāspēj saredzēt pašreizējo stāvokli un nākotnes perspektīvas no īpašnieku viedokļa, atrast labākās tirgus pozīcijas potenciālo investoru skatījumā, esošos materiālo un nemateriālo aktīvu lielumus izmantot pilnībā, kā arī mazināt biznesa riskus un realizēt iespējas.

Latvijas vērtīgāko uzņēmumu reitingu sistēmas, savas vērtības un to novērtējumu atspoguļo kā saimnieciskās darbības naudas plūsmu nākotnē kolektīvi visiem uzņēmuma finansējuma elementu sniedzējiem (Latvijas vērtīgāko uzņēmumu top 101 sagatavošanas metodoloģija, 2019). V. Tepļicka un J. Kostjukovska skatījumā uzņēmuma vērtība ir stabila kopīga ekonomiskā efekta esību no uzņēmuma ražošanas un saimnieciskās darbības (Tepļickis & Kostakovičs, 1993, 11.-15. lpp.). Dienas Biznesa izdotajā elektroniskajā Finanšu vadības rokasgrāmatā, ko izstrādājis ir autoru kolektīvs uzņēmuma vērtību izklāsta, kā svarīgu rādītāju, kas palīdz noteikt uzņēmuma darbības efektivitāti un tas ir nepieciešams uzņēmējam arī biznesa pirkšanā vai pārdošanā vai citās plānotās reorganizācijās (Finanšu vadības rokasgrāmata, 2019). Tas nozīmē, ka uzņēmuma vērtība ir indikators, kas atspoguļo vairākus darbības aspektus (efektivitāti, finanšu stabilitāti, riska faktorus) tā turpmākās darbības izredzes un kapitāla ieguldījuma lietderību (Šķiltere & Avertina, 2007, 424.-434.lpp.).

Teorijā finanšu vērtība balstās uz sešām pamata un reizē arī iekšēji konsekventām sakarībām – lietderības teoriju, valsts izvēles teoriju, vidējās dispersijas teoriju un kapitāla aktīvu cenu noteikšanas modelis, arbitrāžas cenu noteikšanas teorija, izvēles cenu teorija, Modigliani-

Millera teorēma (Copeland & Weston, 1988). Koplends un Westons galvenokārt vērtības apskata kā indivīdus, kas sabiedrībai piešķir ierobežotus resursus, izmantojot zemu cenu sistēmu, kuras pamatā ir riskantu aktīvu novērtēšana. Lietderības lēmumu pieņemšanas pamats, saskaroties ar riskantām alternatīvām, koncentrējas uz jautājumu "Kā klienti veic savu izvēli?" Ar valsts izvēles teoriju, vidējās dispersijas portfeļa teoriju, arbitrāžas cenu noteikšanu un iespēju cenu noteikšanas teoriju Koplends un Westons pamato izvēlētos objektus. Apvienojot izvēles teoriju ar izvēles objektu, aktīvu cenas sniedz noderīgus signālus ekonomikai par nepieciešamo resursu sadales uzdevumu. Visbeidzot, Modigliani-Millera teorijas galvenais interesējošais jautājums rodas par to vai finansēšanas metodei ir kāda ietekme uz aktīvu, it īpaši firmas, vērtību (Copeland & Weston, 1988). Ja uzņēmums pieder konkrētam vadītājam, tad var radīt augstākas uzņēmuma vērtības, nekā vadot uzņēmumu ar vairākiem vadītājiem. Arī autores domu gājiens sakrīt ar Cusatis un viņa komandas apgalvojumam, ka "nav tādas lietas kā biznesam raksturīga vērtība, jo tā vienmēr būs atkarīga no tā, kurš to darbina. Viena uzņēmuma dažādi īpašnieki to ģenerēs dažādi" (Cusatis u.c., 1993). Vērtības standarts ir hipotētiski apstākļi, kādos bizness tiks novērtēts (Pratt u.c., 2000). Vērtības priekšnoteikums ir saistīts ar pieņēmumiem, piemēram, pieņemot, ka bizness turpināsies mūžīgi tā pašreizējā formā (darbības turpināšana) vai ka biznesa vērtība ir ieņēmumos no visu tā aktīvu pārdošanas, atskaitot saistīto parādu. (biznesa aktīvu daļu vai agregātu summa) (Pratt u.c., 2000).

Novērtēšanu finanšu tirgus dalībnieki izmanto, lai noteiktu cenu, kuru viņi ir gatavi maksāt vai saņemt, lai veiktu uzņēmuma pārdošanu. Papildus uzņēmuma pārdošanas cenas novērtēšanai uzņēmējdarbības vērtētāji bieži izmanto tos pašus vērtēšanas rīkus, lai atrisinātu strīdus, kas saistīti ar īpašuma un dāvanu aplikšanu ar nodokļiem, šķiršanās tiesvedību, sadalītu uzņēmuma pirkuma cenu biznesa aktīviem, izveidotu formulu uzņēmuma vērtības noteikšanai (Kwok, 2008). Šanons Prats, Reilijs Roberts un Šveih Roberts vērtēšanu, uztver kā uzdevumu, kurā jānorāda iemesls un apstākļi jeb biznesa vērtības standarti un premisas, kas saistītas ar uzņēmējdarbības vērtēšanu (Pratt u.c., 2000). Benijas Kwokas skaidrojumā, uzņēmējdarbības novērtēšana ir "process un procedūru kopums, ko izmanto, lai novērtētu īpašnieka intereses par uzņēmējdarbības ekonomisko vērtību" (Kwoka, 2008). Savukārt uzņēmuma novērtēšanu ekonomikas skaidrojošā vārdnīca skaidro kā preces, īpašuma vērtības, cenas noteikšanu, preces atbilstības noteikšanu noteiktām normām, vajadzībām. Esošās ekonomiskās situācijas noteikšana, lai plānotu turpmāko rīcību (Grēviņa u.c., 2000, 343. lpp.).

21. gadsimtā uzņēmuma novērtējumu saprot plašākā nozīmē, ne tikai kā kādas konkrētas metodes vērtības noteikšanu, bet gan kā vairāku rādītāju jeb kritēriju apkopojumu, kas raksturo

uzņēmumu plašāk nekā citi parametri. Definīcijas ir atšķirīgas tomēr tās ir vienotas, jo piemin lietu un labumu kopējo vērtību kā uzņēmuma vērtību. Darba autore uzskata, ka ja nosaka uzņēmuma vērtību, veic tās novērtēšanu un ietekmējo faktoru identificēšanu, ir iespējams veicināt uzņēmuma veikspēju. Biznesa vērtības novērtēšanu veic, lai paaugstinātu uzņēmuma reālās vadīšanas efektivitāti, noteiktu vērtspāpīru vērtību, lai pieņemtu pamatotu lēmumu investīciju ieguldījumiem, reorganizētu uzņēmumu, izstrādātu uzņēmuma attīstības plānu, noteiktu uzņēmuma kredībspēju vai ķīlas vērtību, likvidācijas vērtību, akciju nomināla vērtību, uz vērtību balstītas stratēģijas izstrādāšanai, darbības rezultātu novērtēšanai un īstenotu biznesa attīstības investīcijas projektus (Kurjanovičs, 2007, 11.-12. lpp.; Walters, 1997).

Ilze Karlīna Kumačeva publikācijā "Biznesa vērtēšana, vērtības definīcija un vērtēšanas pamatprincipi" piemin, ka uzņēmuma noteiktā vērtība būs atkarīga no mērķa un vērtības līmeņa, kura ietvaros tiek veikta vērtēšana. Vērtēšanas mērķus I. Kumačevska iedala –

- uzņēmuma pirkšanas un apvienošanas darījumu jautājumu gadījumos, lai noteiktu vai biznesa vērtība atbilst Latvijas un starptautisko finanšu uzskaites un grāmatvedības standartu prasībām;
- nodokļu vajadzību gadījumā;
- tiesu procesos zaudējumu noteikšanai strīdu gadījumos;
- iesniegšanai finanšu institūcijās, lai saņemtu aizdevumu;
- uzņēmumu akciju kotēšanas biržā (Kumačevska, 2013).

Vērtējuma pamatotība un ticamība tika skaidrota, kā precīzi noteikta joma, kurā tika izmantots novērtējums – pirkšanas un pārdošanas darījumi, kredīta saņemšana, apdrošināšana, nodokļu aprēķināšana, restrukturizācija utt. Tomēr mūsdienās ir pierādīts, ka jebkura uzņēmuma turpmākie ienākumi uz kuriem pamatojas tās vērtība, ir nenoteikts lielums. Šī iemesla dēļ nav iespējama universāla formula, kas ļautu noteikt jebkuras firmas novērtējumu atšķirīgos apstākļos un radušās atšķirīgās principu pieejas uzņēmuma vērtības noteikšanā (Nissim, 2010).

Uzņēmuma novērtēšanas sistēma, vēstures gaitā, ir attīstījusies straujiem soļiem un to var uzskatīt par sarežģītu mehānismu, kuras būtības novērtēšanai ir vairākas pieejas. Uzņēmuma un patērētāja mijiedarbība kļūst par vērtības radīšanas un ieguves vietu. Tā kā vērtība mainās uz pieredzi, tirgus kļūst par sarunu un mijiedarbības forumu starp patērētājiem, patērētāju kopienām un uzņēmumiem. Tieši šis dialogs, pieeja, caurspīdīgums un izpratne par ieguvumiem ir galvenā nākamās vērtības radīšanas prakse. Tomēr, nozīmīgi ir saprast, kas tad ir uzņēmuma vērtība un uzņēmuma novērtēšana, kā tā ietekmē uzņēmuma dzīvotspēju un attīstību. Uzņēmuma novērtēšanu var veikt dažādi pielietojot dažādas novērtēšanas metodes,

kas palīdz raksturot uzņēmuma darbības efektivitāti. Izvēloties vērtēšanas kritērijus un sasniedzamos mērķus ko vēlamies iegūt no konkrētās vērtēšanas metodes, ir precīzi jānodedinē un jāatlasa atbilstošākos rādītājus. Nākošajā apakšnodaļā aplūkosim vairākus veikspējas novērtēšanas modeļus, kas veicina darbības rezultātu uzlabošanu.

1.2. Biežāk izmantoto uzņēmumu darbības rezultātu novērtēšanas modeļu apskats

Veikspējas novērtēšana zinātniskajā literatūrā tiek skaidrota kā daudzdimensionāla konstrukcija (Kaplan & Norton, 1992, 71.-79. lpp.; Moore, 1995). Daudzās valstīs veikspējas mērīšana ir atzīta par galveno labas pārvaldības sastāvdaļu (Lawrence un Laura, 2010, 377. lpp.). Lielākā daļa veikspējas mēru tiek koncentrēti uz četriem aspektiem (Nalwoga & Dijk, 2016, 123. lpp.):

- ieguldījumu mērīšanu, kur galvenā uzmanība tiek pievērsta resursiem, ko izmanto produktu un pakalpojumu ražošanai;
- aktivitātes mērīšana, koncentrējoties uz darbībām, kas veiktas produktu ražošanai;
- izlaides mērīšana, koncentrējoties uz saražoto produktu un pakalpojumu daudzumu;
- iznākuma mērīšana, koncentrējoties uz saražoto produktu un pakalpojumu ietekmi.

Rezultātu mērīšana ir salīdzinoši lētāka un finanšu analīzes darbiniekiem sniedz atgriezenisko saiti. Lai veiktu uzņēmējdarbības veikspējas vērtēšanu var izmantot vienu vai vairākas veikspējas mērīšanas metodes jeb modeļus. Ja vadītāji zina kādus stratēģiskos mērķus vēlas sasniegt, tad var koncentrēties tikai uz konkrēto mērķu sasniegšanas rādītājiem.

Maģistra darba ietvaros aplūkoti daži populārākie uzņēmuma darbības veikspējas novērtēšanas modeļi un sniegts īss apraksts par modeļa galveno vērtēšanas būtību.

No aplūkotajiem novērtēšanas modeļiem tiks izvēlēts viens novērtēšanas modelis uz kura vērtību bāzes tiks veidota ekspertu aptaujas anketas izstrāde.

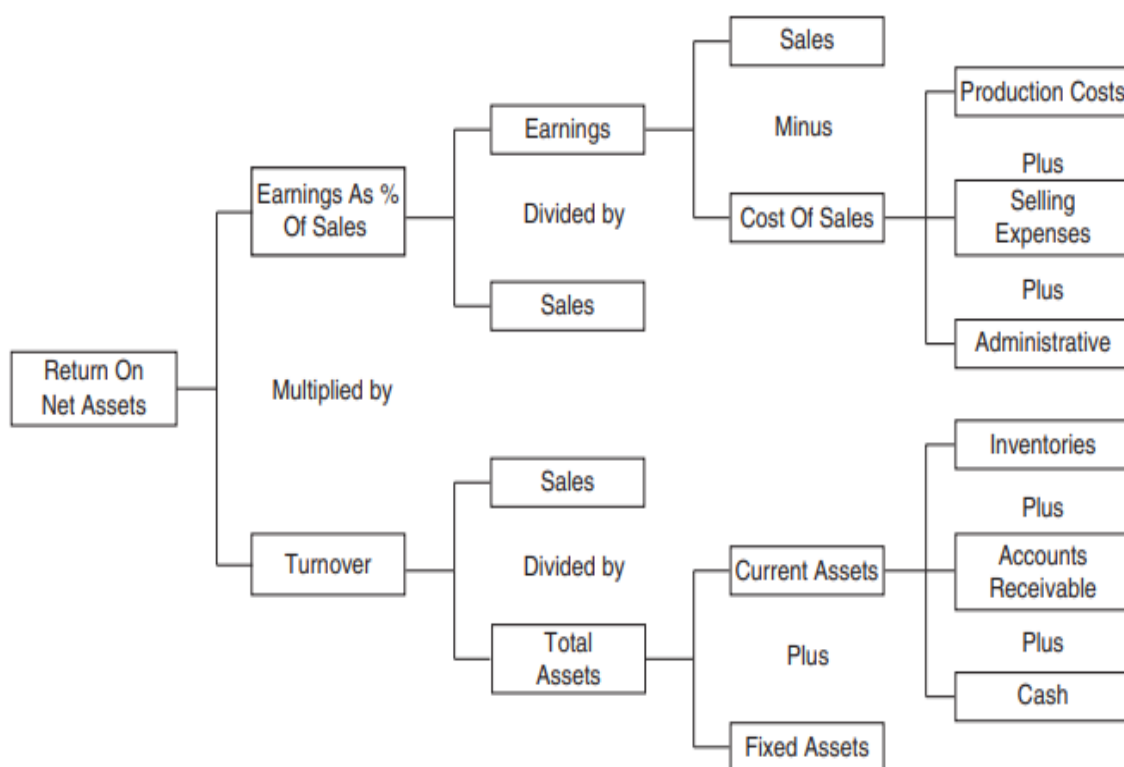
Sabalansēto rādītāju sistēma (BSC)

Sabalansēto rādītāju sistēmu (Balanced Scorecard model) izstrādājuši ir Roberts Kaplans un Deivids Nortons, lai sniegtu uzņēmuma vadībai noderīgu instrumentu konkurences priekšrocību iegūšanai. BSC sistēma ir populāra un plaši pielietota uzņēmuma veikspējas novērtēšanā. Sabalansēto rādītāju sistēma ir vērsta uz uzņēmuma misijas un stratēģisko mērķu izpildi izmantojot četras perspektīvas: finanses, klienti, izglītība un iekšējie procesi (Kaplan & Norton, 1996).

Šīs apakšnodaļas ietvaros šo sistēmu plašāk nepētīsim, jo darba autore ekspertu aptaujas anketas izstrādi balstīs uz BSC pamatperspektīvām.

DuPONT modelis

DuPONT modelis ir populārs uzņēmuma novērtēšanas un veikspējas mērīšanas rīks. DuPONT modeļa autors ir “EI du Pont de Nemours and Company”, kas tika dibināts 1802. gada jūlijā Vilmingtonā, Delaveras štatā, kā franču-amerikāņu ķīmijas (šaujampulveru) ražotne (DuPONT, 2019). DuPONT modeļa būtības pamatā ir formula, kas ir veidota kā izteiksme, kas sadala kapitāla atdevi trīs daļās, kura balstīta uz trīs aprēķinu rādītāju noteikšanu “aktīvu atdevē” (ROA), “ienākumi no investīcijām” (ROI), “kapitāla atdevē” (ROE). Formulas būtību labi paskaidro 1. attēls (1.att.). ROA parasti izmanto, lai novērtētu aktīvu efektīvu izmantošanu, izmērot peļņas normu un aktīvu apgrozījuma attiecību. ROI tiek izmantota, lai novērtētu ieguldījuma efektivitāti, salīdzinot peļņas un ieguldījumu izmaksu attiecību. ROE ir tīro ienākumu attiecība pret pašu kapitālu, kas parāda peļņas summu, kas gūta no akcionāru ieguldītās naudas (Bititci, 2015, 254. lpp.).

1. att. DuPONT modelis (Avots: Bititci, 2015, 254. lpp.)

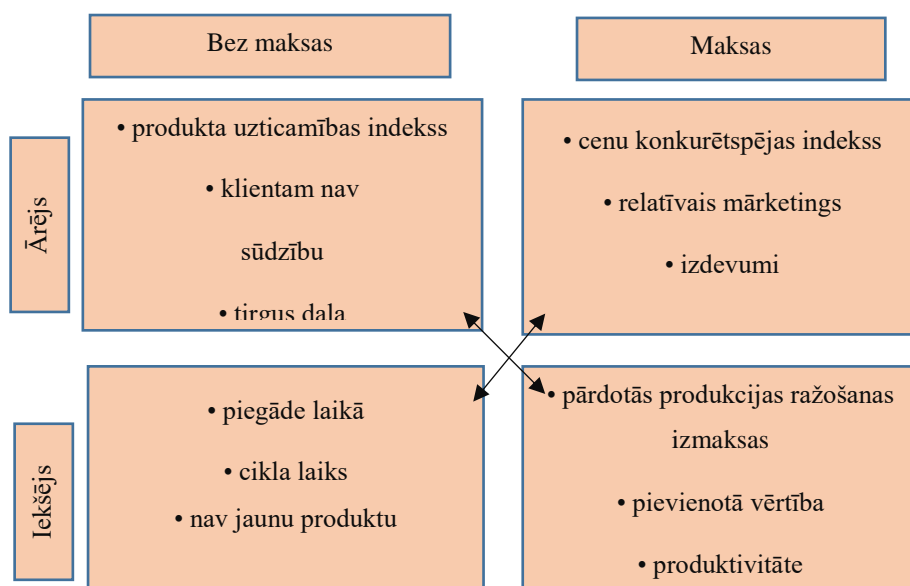
Galvenokārt modelis ir veidots tā, lai vērtētu faktoru ietekmi uz uzņēmuma finansiālo stāvokli. DuPONT modeļa galvenā priekšrocība ir izveidotā novērtēšanas struktūra, kas apvieno grāmatvedības un finanšu analīzes darbības rādītājus. Galvenais trūkums ir tāds, ka novērtēšanā izmanto tikai finanšu pārskatu datu rādītājus. Modelis tendēts uz īstermiņa uzņēmuma darbības novērtēšanu (Bititci, 2015. 254.lpp).

I. Mavļutova savā promocijas darbā “ Uzņēmuma tirgus vērtības paaugstināšanas iespējas restrukturizācijas rezultātā” skaidro, ka DuPONT modeli ir iespējams papildināt ar citiem uzņēmējdarbībai svarīgiem novērtēšanas rādītājiem, kurus reizina pie jau esošā modeļa rādītājiem: “pašu apgrozāmo līdzekļu pietiekamība” rādītājs, “kopējās likviditātes rādītājs”, “apgrozāmo līdzekļu aprites koeficients” un “īstermiņa saistību un pašu kapitāla attiecība” (Mavļuta, 2010, 96.lpp.).

DuPONT modeļa dati ir iegūstami no uzņēmumu gada pārskata datiem un modeļa ieteicamā novērtēšana ir jāveic, vērtējot vairāku periodu izaugsmes dinamiku.

Veiktspējas mērīšanas matrica (PMM)

Veiktspējas mērīšanas matricu, izstrādājuši D.P. Keegan un viņa kolēģi. 1989. gadā. Tā bija pirmā darbības novērtēšanas sistēma, kas tika atzīta par līdzsvarotu un integrētu sistēmu uzņēmējdarbības rezultātu noteikšanai (Sorooshian, 2016, 123.-124. lpp.).

2. att. Veiktspējas mērīšanas matrica (Avots: Keegan u.c., 1989)

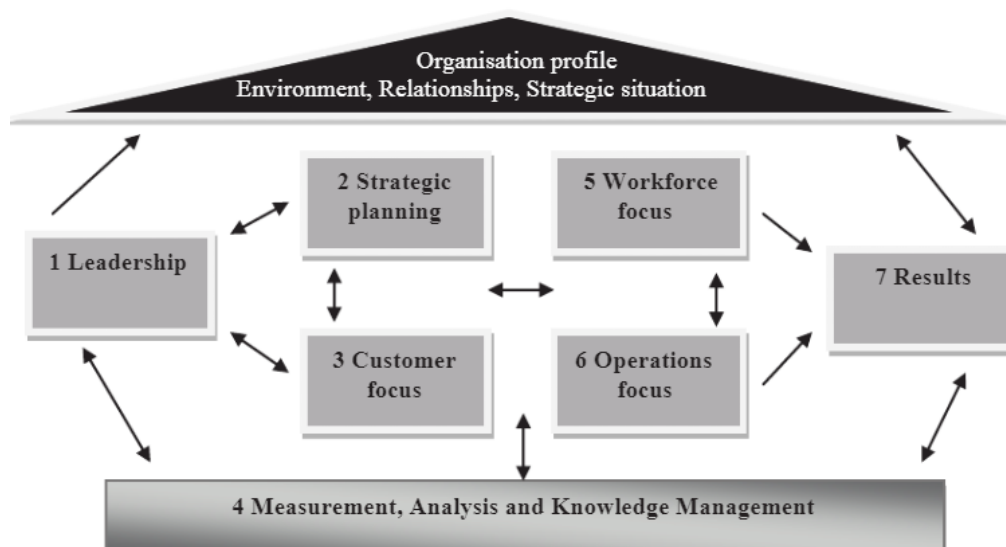
Matricā ir integrēti uzņēmējdarbības izpildes finansiālie un nefinansiālie, iekšējie un ārējie aspekti, kas attēloti 2. attēlā.

Veiktspējas matricas struktūra atklāj nepieciešamību pēc līdzsvarotas sistēmas un tās uzbūve ir vienkārša, viegli saprotama, kas spēj pielāgot jebkurus darbības rādītājus (Neely u.c., 1995, 80.-116. lpp.). Matrica atbalsta sadarbību, to uzlabošanu un kuru novērtējot var labāk izprast uzņēmuma stiprās un vājās puses. Lai ieviestu veiktspējas mērīšanas matricu, veiksmīgai rezultātu iegūšanai ir nepieciešama pieredze (Sorooshian, 2016, 123.-132. lpp.).

Veiktspējas matricas stiprās puses ir tās vienkāršība un vieglā integrēšanas struktūra. Savukārt, negatīvā puse, ir tāda, ka pietrūkst skaidrākas sasaistes starp dažādām uzņēmējdarbības dimensijām, nevar sniegt līdzsvarotu priekšstatu par rezultātiem un nesniedz detalizētu procesa skaidrojumu (Bititci, 2015. 255.lpp.).

Malcolm Baldrige model

ASV Tirdzniecības departaments 1987. gadā izveidoja Malkolma Baldrige Nacionālo kvalitātes balvu, kuras uzdevums ir veicināt Amerikas uzņēmumus un visas citas organizācijas efektīvi kontrolēt produktus un pakalpojumus. Balvu katru gadu piedāvā trīs kategorijās: uzņēmumi, kas nodarbojas ar rūpniecību, uzņēmumi, kas nodarbojas ar pakalpojumu sfēru un uzņēmumi, kas atbilst maza vai vidēja uzņēmuma statusam. Malkolma Baldrige modelis (3. att.) tika izveidots, lai piedāvātu izcilības kvalitātes standartus, kā arī palīdzētu uzņēmumiem sasniegt augstu veiktspējas līmeni (Garvin, 1991).

3. att. Malcolm Baldrige model – izcilības kritēriji (Avots: Ivanov & Avasilcāi, 2014, 399.

lpp.)

Modelim ir septiņi kritēriji: vadība, stratēģiskā plānošana, uzmanības pievēršana klientiem, mērīšana, analīze un zināšanu pārvaldība, darbaspēka fokusēšana, darbības fokusēšana un rezultāti. Pēc modeļa var izmērīt veikspēju, izmantojot šādus kritērijus: vadība, stratēģiskā plānošana, darbības fokusēšana, darbaspēka fokusēšana (Garvin, 1991).

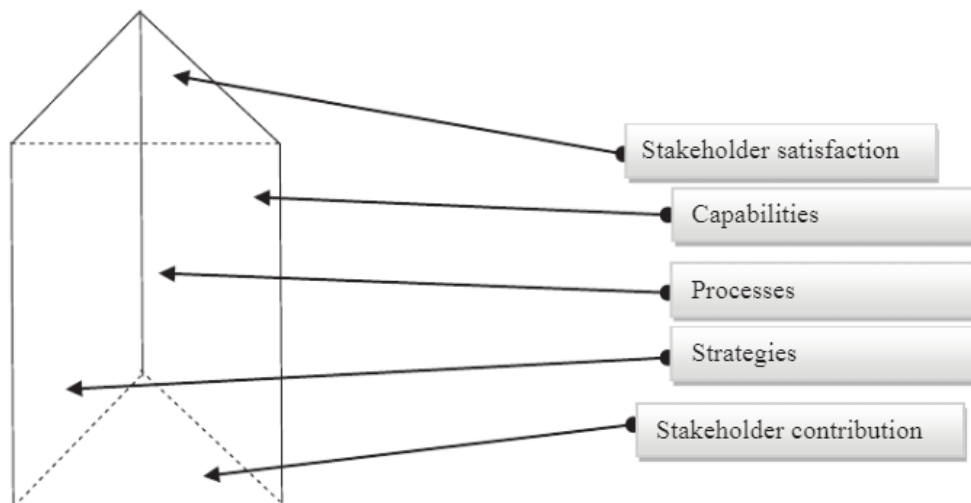
Modeļa mērķis ir veicināt jebkuru uzņēmumu vai organizāciju veikt uzņēmuma darbības kvalitātes novērtēšanu pēc Malkolma Baldrige modeļa struktūras. Veikt rezultātu uzlabošanu un kļūt konkurētspējīgākiem, saskaņojot savus plānus, procesus, darbības un lēmumus (Ghosh u.c., 2002).

Izpildījuma prizma

Izpildījuma prizma koncentrējas uz vienu vai divu ieinteresēto personu grupu vajadzībām. Galvenokārt uz uzņēmuma vadību un klientiem. Tā balstās uz ieinteresēto pušu - ieguldītāju, piegādātāju, klientu, darbinieku un starpnieku - prasību izpratni. Lai analizētu abu pušu sadarbību tiek noteikti veikspējas mērīšanas komponenti, kas ir izpildījuma prizmas ietvars. Būtiski ir izveidot pareizu stratēģiju atbilstoši ieinteresēto personu mērķiem, galvenokārt balstoties uz vadības izpratni. Lai īstenotu šīs stratēģijas, ir jāidentificē nepieciešamie procesi un pēc tam jāapskata uzņēmuma iespējas attiecībā uz esošo vai pieejamo darba spēku un citiem resursiem, kas ir nepieciešami. Svarīgi saprast ieinteresēto personu ieguldījuma veidu un apmēru, lai nodrošinātu ilgtspējīgu uzņēmuma sadarbību (Neely u.c., 2001).

Veikspējas prizma (4. att.) izveidota, lai būtu elastīgāka veikspējas novērtēšana un varētu veikt plašāku uzņēmuma novērtēšanu vai šaurāku vērtēšanu, atbilstoši uzņēmumā esošajām vajadzībām (Neely, 2004). Veikspējas prizmai ir piecas savstarpēji saistītas perspektīvas, kas atspoguļo būtiskos aspektus (Neely u.c., 2002):

- ieinteresēto personu apmierinātība, kur prioritāte ir vēlmes un vajadzības;
- stratēģijas, kuras organizācijai jāizveido, lai sasniegtu ieinteresēto personu vēlmes, vajadzības un to prasības;
- procesi, kuros jādefinē konkrēti uzdevumi, lai izpildītu stratēģiju;
- iespējas, kas nosaka kompetences uzņēmuma darbībai;
- ieinteresēto personu ieguldījums, kurā apvienotas nepieciešamās vajadzības un organizācijas vēlmes.

4. att. Izpildījuma prizma (Avots: Neely u.c., 2002)

Ar veikspējas prizmu vadība, var ietekmēt komandas darbu uzņēmuma procesos, tad kad ir nepieciešams definēt galvenos mērķus. Pēdējos gados ir pastiprināta interese par veikspējas mērīšanu izmantojot izpildījuma prizmas modeli.

1.3. Sabalansēto rādītāju sistēma

Maģistra darba autore ekspertu aptaujas anketas bloku izstrādei izmantots sabalansēto rādītāju sistēmas četras pamatperspektīvas, kā stratēģiskos vērtības mērus, lai veicinātu pilnvērtīgāku novērtēšanas instrumenta izstrādi. Darbības novērtēšanas rezultāti, kas tiks ietverti ekspertu aptaujas anketā tiks atlasīti pētījuma metodoloģijā.

Sabalansēto rādītāju sistēmu (*Balanced Scorecard model*) uzskata par vadības koncepciju-ko plaši pielieto tūkstošiem organizāciju visā pasaulē no dažādām nozarēm un valstīm. Neskatoties uz šo pozitīvo realitāti, speciālajā literatūrā ir maz ierakstu par šīs metodes piemērošanu lauksaimniecības nozarē strādājošajiem uzņēmumiem. Galvenokārt tie visi ir lielo korporāciju pārstāvji un pavisam reti - mazie uzņēmumi. Lauksaimniecības nozares korporācijas, kas ieviesušas sabalansēto sistēmas karti ir Nordzucker Vācijā, lauksaimniecības graudu tirdzniecības kooperatīvi Austrālijā, Zeneca AG Products Amerikas Savienotajās Valstīs vai Farm Credit Canada (Lissitsa, 2005).

Sabalansēto rādītāju sistēma ietver finanšu rādītājus, kas vēsta par jau paveikto darbību rezultātiem, kurus papildina ar trim darbības novērtēšanas veidiem, kas ir vērsti uz klientu

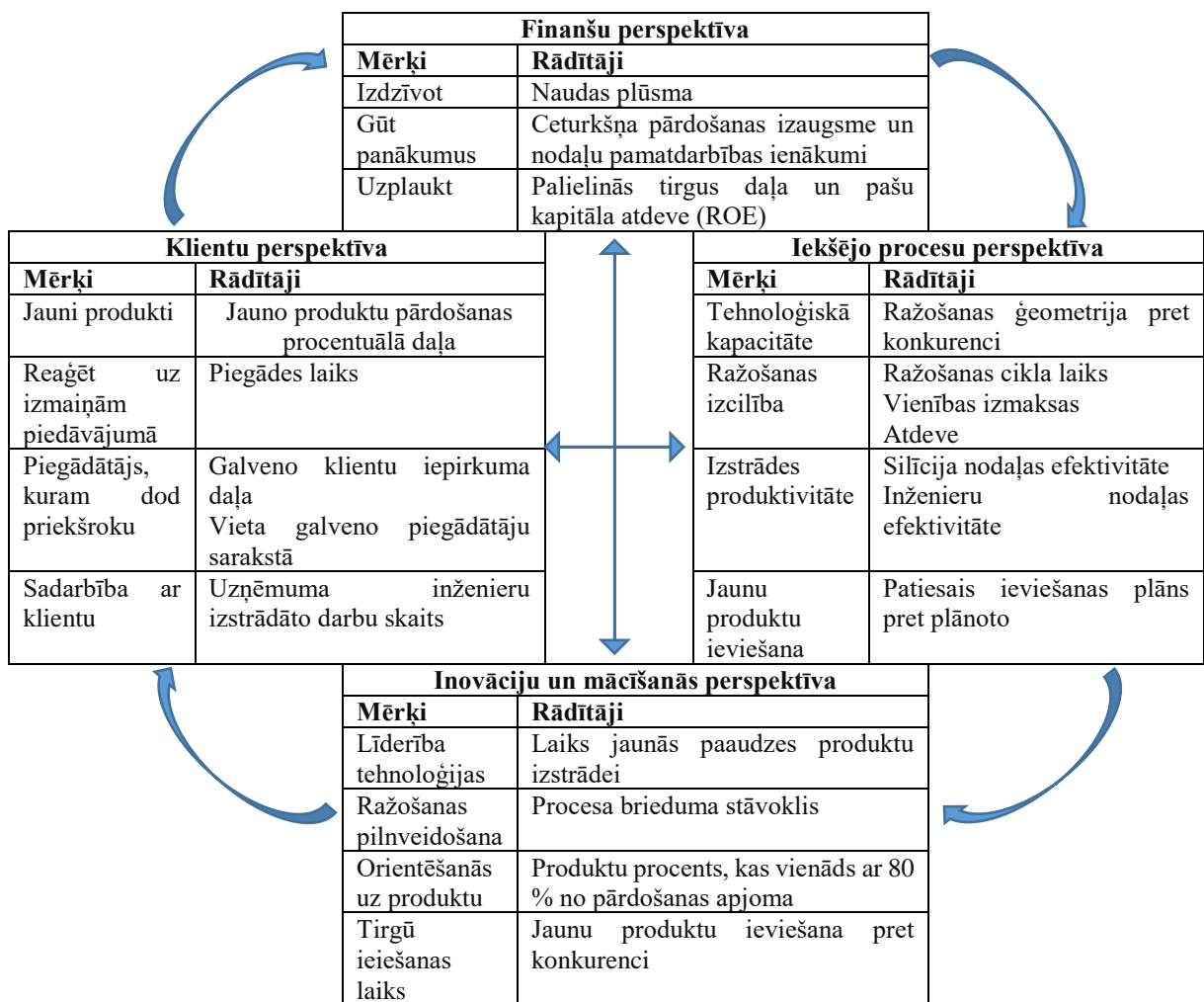
apmierinātību, uzņēmuma iekšējiem procesiem un organizācijas spēju mācīties un attīstīties. Tā ir buķete mūsdienu uzņēmumam, jo balstās uz uzņēmuma dzīvotspēju nākotnē, pārvēršot uzņēmuma stratēģijas un misijas formulējumus noteiktos mērķos un rādītājos (Kaplan & Norton, 1992). Ekspertu aptaujas anketu bloku izstrādē stratēģiskie mērķi nebūs svarīgi, bet to vērtību skatījums gan.

1. tabula. Sabalansētās rādītāju sistēmas perspektīvas (Avots: autores apkopots pēc Kaplan & Norton, 1992, 71.-77.lpp.)

Perspektīva	Jautājums uz kuru vērsta perspektīva
Klientu perspektīva	Kā mūs redz mūsu klienti?
Iekšējo procesu perspektīva	Kur mums nepieciešams pilnveidoties?
Inovāciju un mācīšanās perspektīva	Vai varam uzlabot un radīt vērtību?
Finanšu perspektīva	Kā mūs redz akcionāri?

Sabalansēto rādītāju sistēma ietver: četras perspektīvas kuras ir aplūkojamas 1. tabulā. Perspektīvu iedalījums palīdz samazināt informācijas pārblīvību, limitējot to ar noteiktu izmantoto rādītāju skaitu. Galvenā būtība šim modelim ir rezultātu atspoguļojums par to, kā tika sasniegti rezultāti. Sistēma pasargā no suboptimizācijas un ļauj uz darbības rezultātiem skatīties vienlaicīgi. Aplūkosim tuvāk katru no perspektīvām. Kopējs skatījums atspoguļots vienotā sabalansētās sistēmas paraugā (5. att.).

Klientu perspektīvu var iedalīt četrās kategorijās, no kurām pirmais ir laiks, kas dots lai apmierinātu klientu ekspektīvas. To var izteikt no brīža, kad tiek saņemts pasūtījums, līdz brīdim, kad produkts tiek nogādāts klientam. Jaunam produktam tas ir laiks, kas saistās ar visu ciklu, lai ieviestu to tirgū (pat no izstrādes brīža līdz nonākšanai pie klienta). Otro var izdalīt kā kvalitāti, kas norāda defektu līmeni ienākošajiem produktiem, ko redz un vērtē klients. Trešo un ceturto - darbības un apkalpošanas rādītāju kombinē un atspoguļo kā uzņēmuma produkta vai pakalpojuma ieguldījumu vērtības radīšanā klientam. Visām kategorijām nosaka mērķus un tos pārvēršot noteiktos rādītājos. Sākumā tie var būt vispārināti rādītāji, bet pēc tam tos pārvērš specifiskos mērķos. Autori vērtējot šo perspektīvu iesaka pievērst uzmanību arī produkta cenai. (Kaplan & Norton, 1992, 73. lpp.) Novērtējot ietverto informāciju par klientu perspektīvu ekspertu aptaujas anketas blokam varam noteikt "Tirgvedība" bloku. Detalizētāka pāreja no Klientu perspektīvas uz ekspertu aptaujas anketas bloka "Tirgvedība" skaidrota pētījuma metodoloģijā 2.3. apakšnodaļā.

5. att. Sabalansēto rādītāju sistēma (Avots: Kaplan & Norton, 1992, 72.lpp.)

Iekšējo procesu perspektīva izriet no klientu perspektīvas, procesiem un lēmumiem un darbības uzņēmumā, kas ļautu apmierināt klientu ekspektācijas. Iekšējie procesi izaug no biznesa procesiem, kuriem ir vislielākā ietekme uz klientu apmierinātību. Faktori, kas ietekmē šo perspektīvu iedalāmi ražošanas laika cikls, kvalitāte, darbinieku prasmes un produktivitāte. Līdzīgi kā klientu perspektīvai, tā arī iekšējā perspektīvā ir jānosaka galvenās kompetences jeb būtiskākās tehnoloģijas, lai nodrošinātu nepārtrauktu līderību tirgū. Kompetences, kas pārvērstas rādītājos ir jāveidojas no darbinieku rīcības uzņēmumā (Kaplan & Norton, 1992, 74. lpp.). Novērtējot ietverto informāciju par iekšējo procesu perspektīvu ekspertu aptaujas anketas blokam varam noteikt “Finanšu stabilitātes” bloku. Detalizētāka pāreja no Biznesa iekšējo procesu perspektīvas uz ekspertu aptaujas anketas bloka “Finanšu stabilitāte” skaidrota pētījuma metodoloģijā 2.3. apakšnodaļā.

Inovāciju un mācīšanās perspektīva izriet no iekšējo biznesa procesu perspektīvas, kas uzņēmumā ir uzskatāms par vissvarīgāko rādītāju konkurējot tirgū. Uzņēmuma gatavība inovācijām un uzlabojumiem ir cieši saistīta ar uzņēmuma vērtību. Perspektīvai raksturīgi nepārtrauktas izmaiņas, jo jāspēj izstrādāt jaunus produktus, nepārtraukti radīt lielāku vērtību klientiem un uzlabot operativitāti un efektivitāti, lai iespiestos jaunos tirgos un palielinātu ienākumus un attiecīgi peļņu. Perspektīva orientēta uz spēju ātri radīt un ieviest. Arī šeit ir jāizvirza svarīgākie mērķi, nevis jābalstās uz visiem mērķiem, ko var izdomāt (Kaplan & Norton, 1992, 75. lpp.). Novērtējot ietverto informāciju par inovāciju un mācīšanās perspektīvu ekspertu aptaujas anketas blokam varam noteikt “Vispārīgie uzņēmuma dati” bloku. Detalizētāka pāreja no inovāciju un mācīšanās perspektīvas uz ekspertu aptaujas anketas bloka “Vispārīgie uzņēmuma dati” skaidrota pētījuma metodoloģijā 2.3. apakšnodaļā.

Finanšu perspektīva izriet no visām trim iepriekšminētajām perspektīvām. Parasti finanšu mērķi ir attiecināmi uz peļņu, izaugsmi un akciju vērtību. Perspektīvas mērķi ir orientēti uz izdzīvošanu, gūt ienākumus un plaukt. Vairāku autoru diskusijas ir raisījušas finanšu perspektīvas izmantojamību biznesa vidē (Kaplan & Norton, 1992, 77. lpp.). Daudzi kritizē finanšu rādītājus, apgalvojot, ka tie ir neadekvāti, jo galvenokārt atspoguļo pagātņi nevis mūsdienu vērtību. Ir mainījies atalgojuma apmērs, nosacījumi un tradicionālie finanšu rādītāji neatspoguļo klientu apmierinātību, kvalitāti, ražošanas ciklu un darbinieku motivāciju. Tas nebūt neliecina par to, ka ir jāatsakās no šādu rādītāju aprēķiniem, bet gan ir jāmēģina veidot pielāgotus mūsdienu darbībām. To var nosaukt par saiti starp uzlabotu operatīvo darbību un finanšu panākumiem. Var gadīties, ka neapmierinoši finanšu rādītāji rodas tāpēc, ka vadītāji nav ņēmuši vērā kādus darbības uzlabojumus uzņēmumā, tāpēc ir rūpīgi jāpārbauda pirms izslēgt kādu finanšu rādītāju no rezultātu kartes (Kaplan & Norton, 1992, 77. lpp.). Novērtējot ietverto informāciju par finanšu perspektīvu ekspertu aptaujas anketas blokam varam noteikt “Finanšu pamatrādītāji” bloku un “Maksātspējas analīze” bloku. Detalizētāka pāreja no finanšu perspektīvas uz ekspertu aptaujas anketas blokiem “Finanšu pamatrādītāji” un “Maksātspējas analīze” skaidrota pētījuma metodoloģijā 2.3. apakšnodaļā.

Pētot citu valstu lauksaimniecības nozares uzņēmumu pieredzi par BSC modeļa ieviešanu uzņēmuma saimniecībās, darba autore vērtē BSC lietderību ieviest to savā novērtēšanas modeļa konceptā. P. Agrosojuzā, Ukrainā, kas ir viens no vadošajiem lauksaimniecības uzņēmumiem Ukrainā, kas ir izveidots pamatojoties uz bijušo kolektīvās lauksaimniecības uzņēmumu “kolhozs”. Saskaņā ar (Lissitsa, 2005) teikto, uzņēmums, atšķirībā no daudziem Ukrainas lauksaimniecības uzņēmumiem, bija apņēmis meklēt jaunas tehnoloģijas un vadības

stratēģijas, lai palielinātu tā efektivitāti. Līdz ar to sabalansētās rezultātu kartes koncepcijas pieņemšana jaunās uzņēmuma stratēģijas pārvaldībai kļuva gandrīz dabiska, neskatoties uz lielajām grūtībām, ko radīja ierobežotā dokumentētā pieredze ieviešot šo modeli lauksaimniecības nozarē kopumā. Agrosojuz balstās uz 6 perspektīvām. Tradicionālajām Kaplan un Norton perspektīvām tika pievienoti 2 jauni: jauninājumi un sabiedrība. Tika izveidotas divas jaunas perspektīvas, lai labāk atspoguļotu uzņēmuma galvenos mērķus un stratēģiju būt visnovatoriskākais lauksaimniecības uzņēmums valstī un spēlēt vadošo lomu lauku attīstībā, sniedzot plašu pakalpojumu klāstu “sociālajā sfērā” (Lissitsa, 2005).

Andresone savā rakstā stāsta, ka būtiskais fakts, kas neļauj sabalansēto rādītāju sistēmu lietot plašākā mērogā lauksaimniecības nozarē, ko ierosinājis (Laurenzani, 2005), jo modelis darbojas strādājot komandā ar dažādu uzņēmuma nodaļu profesionāļu pārstāvjiem. Mazu uzņēmumu pārsvars, kas ir ļoti izplatīts lauksaimniecības nozarei pārsvarā atbilst ģimenes saimniecībām. Šādās ģimenes saimniecībās trūkst formālās stratēģiskās vadības, kas būtu orientēta uz uzņēmējdarbību, galvenokārt tāpēc, ka fiziskais darbs parasti izslēdz radošo darbu un stratēģisko domāšanu (Andersson, 2002). Tomēr, kaut lielākā daļa literatūras ir vērsta uz korporatīvo sektoru, tas neizslēdz līdzsvarotās rezultātu kartes izmantošanu lauksaimniecībā un it īpaši mazās ģimenes saimniecībās. Vairāki pētījumi ir dokumentējuši un parādījuši, ka sabalansēto rādītāju sistēmu var veiksmīgi ieviest mazos un vidējos uzņēmumos (Andersen u.c., 2001; Watts u.c., 2009). Daži pētnieki (Lissitsa, 2005; Andersson, 2002; Laurenzani, 2005) norāda, ka lauksaimniecības uzņēmējdarbības sarežģītības dēļ, pieaug stratēģiskās vadības nepieciešamība saimniecību līmenī. Tas galvenokārt rodas tāpēc, ka pieaug ražošanas specializācijas dažādība, pieprasījums pēc produktu kvalitātes, pārtikas nekaitīguma un ilgtspējīgas lauksaimniecības ražošanas. (Noel un Lund, 2002), Saskaņā ar (Laurenzani u.c., 2005), lai lauksaimniecības bizness izdzīvotu un gūtu panākumus, modelis ar sabalansētās kartes pamatprincipiem ir nepieciešams, lai izpildītu vairākus nosacījumus. Nepieciešamas spējas, lai reaģētu uz ārējās vides radīto spiedienu un izaicinājumiem, jāprot segt visas pamatizmaksas, jāuzlabo ražošanas procesus un mārketinga aktivitātes, lai nodrošinātu biznesa finansiālo līdzsvaru būt vienmēr gatavs, rūpēties par savu ģimenes locekļu vajadzībām. Lai izpildītu visus šos nosacījumus, saglabātu līdzsvaru lauksaimniecības biznesā un uzlabotu to, ir jāpieņem stratēģiski koncentrēta darbības vadības arhitektūra. Līdzsvarota sistēma lauksaimniecības nozarei ir viena no vadības koncepcijām, kas var piedāvāt šādu alternatīvu, meklējot īstermiņa dzīvotspēju un bagātību ilgtermiņā.

Lai pārbaudītu sabalansēto rādītāju īpašības lauku saimniecībām, dāņu pētnieki Noels un Lunds (Noels & Lunds, 2002) balstīja savu līdzsvaroto rezultātu karti Dānijas piena fermā uz hipotētisku gadījuma piemēru. Piena lopkopībā Dānijā identificē galvenos stratēģiskos mērķus un atbilstošos pasākumus, kas sagrupēti atbilstoši četrām sākotnējām dimensijām un mēģina kartēt sabalansētā rādītāju modeļa tradicionālās perspektīvas.

Novērtējot iegūto informāciju par BSC ieviešanu lauksaimniecības nozares uzņēmumos maģistra darba autore balstīsies uz stratēģisko mērķu sasaisti ar darbības rezultātu novērtēšanas modeli, tomēr to neieviešot pilnībā, bet tikai strukturējot ekspertu aptaujas anketas daļas, kas balstīsies uz perspektīvu principu jeb būtību. Pielāgojot līdzsvarotās sistēmas perspektīvas, modeļa struktūrai tās tiek ņemtas vērā netieši.

Kopumā var runāt par netiešu modernas pieejas pamatu novērtēšanas instrumenta izstrādei.

1.4. Latvijas lauksaimniecības nozares apskats

Pirms pētījuma veikšanas un pētījuma rezultātu apstrādes, tika vākta statistiskā informācija par lauksaimniecības nozari, par laika periodu no 2016. gada līdz līdz 2018. gadam. Statistiskajiem datiem uzņēmuma vērtības noteikšanā ir svarīga nozīme, jo jāzina esošās nozares notiekošie jaunumi un jāpārzin būtiskākie aspekti nozarē.

No Centrālās statistikas pārvaldes datiem apkopota dažāda informācija par lauksaimniecības nozari. Dažādu TOP uzņēmumu dati un viedokļi iegūti no “Latvijas biznesa gada pārskatā 2018” grāmatas, LR Zemkopības Ministrijas apkopotajā gada ziņojumā - “Latvijas lauksaimniecība 2018” izskatīta nozares struktūra un aktuālākās problēmas. EUROSTAT datu bāzē iegūta informācija par Latvijas lauksaimniecības eksporta un importa darījumiem, bet ar “Luminor Bank” AS pētījumu “Latvijas reģionu eksportspēja un Ekonomikas Enerģijas Indekss” izskatīts atšķirīgs redzējums par Latvijas lauksaimniecības attīstību no banku nozares analītiķa Pētera Starutiņa puses. AR Lursoft publiski pieejamiem datiem iegūta lauksaimniecības nozares raksturojošā NACE klasifikatora grupa. Precīzu informāciju par bezdarbnieku un nodarbināto iedzīvotāju skaitu lauksaimniecības nozarē sniedz Valsts Nodarbinātības aģentūras dati, savukārt ar Ceļu Satiksmes drošības direkcijas datiem izpētīts lauksaimniecības tehniskais parks un to iespējamais daudzums. Valsts ieņēmumu dienesta datos pētīts nodokļu apjoms un Lauku atbalsta dienesta datos iegūta informācija par zemes lietošanu uzņēmējdarbībā, atbalsta maksājumu apjomu un izmaksu veidoto statistiku. Masu medijos

pētīts dažādu ekspertu viedoklis par lauksaimniecības nozares datu skaidrojumiem un to aplēsēm. .

Izpētot lauksaimniecības gada ziņojumu par 2018. gada saimnieciskajiem darbības rezultātiem un vispārīgo ekonomikas statistiku var secināt, ka Latvijā 2019. gadā turpinās stabila ekonomiskā izaugsme, un izaugsmes tempi paaugstinās pārsniedzot ES vidējos rādītājus (LR Zemkopības ministrija, 2019).

Latvijas laukos dzīvojošo skaits 2018. gadā ir samazinājies par 4,9 tūkstošiem jeb 0,8% un laukos dzīvojošo iedzīvotāju īpatsvars sastāda 31,5% no visiem kopējiem iedzīvotājiem Latvijā. 2018. gadā lauksaimniecībā, mežsaimniecībā un zivsaimniecībā kopā (NACE 2. red., A) nodarbināto iedzīvotāju vidējais skaits bija 63,3 tūkstoši iedzīvotāju, kas atrodas vecuma posmā no 15 līdz 74 gadiem. Bezdarba līmenis iepriekš noteiktajā vecuma posmā ir samazinājies līdz 8,8 % un ir par 1,6 procentpunktiem mazāks salīdzinot tos ar 2017. gada rādītājiem. Nodarbināto skaits augkopībā, lopkopībā un medniecībā (A01) 2018. gadā samazinājās par 1,5 tūkstošiem jeb par 3,3 %. Augkopībā, lopkopībā un medniecībā (A01) nodarbināto īpatsvars no visa nodarbināto skaita valstī 2018. gadā veidoja 4,9 %, kas ir par 0,2 procentpunktiem mazāk nekā 2017. gadā (Latvijas makroekonomiskais apskats, 2019; LR Zemkopības ministrija, 2019).

Lauksaimniecībā pēdējo gadu statistikas datu tendence norāda uz bruto algas daļas palielinājumu algotajiem darbiniekiem. Bruto alga 2018. gadā sastādīja 982 EUR mēnesī un tās palielinājums ir mērāms vidēji par 71 EUR mēnesī, salīdzinot ar 2017. gadu (Centrālās statistikas pārvalde, 2019). Bruto algas palielinājums ir sasniedzis 10,1% robežu, kas ir uzskatāms par diezgan strauju kāpumu pēdējos gados (LR Zemkopības ministrija, 2019, 2. lpp.). Lauksaimniecībā darbs ir grūts un darbinieki izvēle par labu kļūst vieglākam darbam par līdzīgu atalgojumu. Aizvien plašāk presē izskan darba spēka trūkums lauksaimniecības sektorā, kas veicina darba algas palielināšanos (Dombrovskis, 2019). Latvijas lauksaimniecības Universitātes veiktajā pētījumā aprēķinātas darba spēka izmaiņas līdz pat 2030. gadam, kā arī skaidrots pieprasījums pēc darbinieku izglītības un atbilstošās kvalifikācijas (LETA, 2019). Šādi pētījumi vēlreiz apliecina, ka novērtēšanas modelim ir jāsaturs sadaļa par izglītību.

Pievienotā vērtība lauksaimniecības, mežsaimniecības un zivsaimniecības (NACE 2. red. A, fakt. cenās; A iekļauj: A01, A02, A03) apakšnozarēs 2018. gadā salīdzinot ar 2017. gadu ir palielinājusies par 12,8%, savukārt tās īpatsvars kopējā iekšzemes kopproduktā palicis nemainīgs 3,8% apmērā (2. tabula) (LR Zemkopības ministrija, 2019, 1. lpp.).

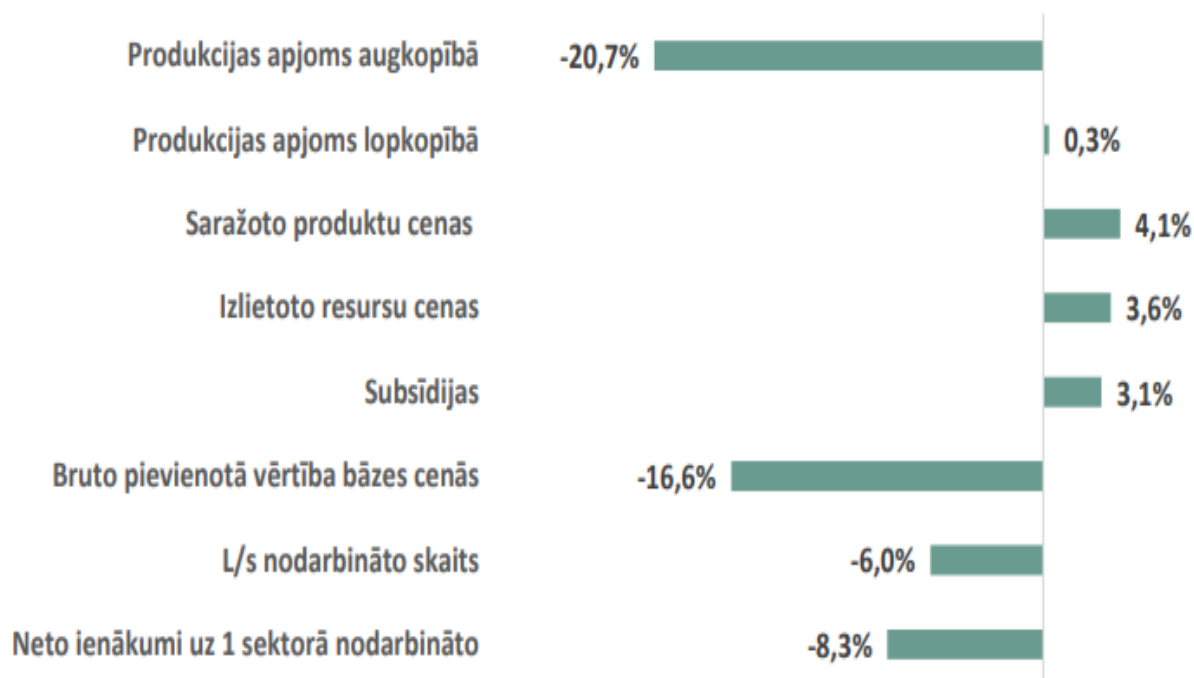
2. tabulā var vērot, ka 2018. gadā darbības rādītāju rezultāti lauksaimniecības sektorā ir samazinājušies salīdzinot ar 2017. gadu. Samazinājums ir ievērojams, ko apliecina (6. att.) arī produkcijas kritums, kuru izraisīja lauksaimniecības videi nepievilcīgie laikapstākļi. Sakarā ar 2017. gada lielajām lietavām netika novākta lauksaimniecības raža, ja arī raža nogatavojās vēlāk, tad zemes liekais mitrums neļāva to novākt. Attiecīgi arī apsēto ziemāju platības samazinājās par 35% salīdzinājumā ar 2016. gadu, jo apgrūtināta to iestrāde augsnē. Iegūtā raža tika izmantota tikai kā eksporta lopbarība, kas savukārt samazināja ienākumus un produkta cenu. 2017. gada sekas atsaucās arī uz 2018. gadu, kas atspoguļoja 20,7% produkta kritumu.

2. tabula. Iekšzemes kopprodukta rādītāji faktiskajās cenās lauksaimniecības nozarē no 2016. gada līdz 2018. gadam (Avots: LR Zemkopības ministrija, 2019, 1. lpp.)

Gads	2016		2017		2018	
	tūkst., EUR	%	tūkst., EUR	%	tūkst., EUR	%
Rādītāji						
Iekšzemes kopprodukts	25037692		27033056		29523664	
Pievienotā vērtība kopā	21832382	100	23626231	100	25694106	100
Augkopība un lopkopība, medniecība un saistītas palīgdarbības (A01)	411572	1.89	454948	1.93	418584	1.6
Mežsaimniecība un mežistrāde (A02)	357129	1.64	380063	1.61	524153	2.04
Zivsaimniecība (A03)	33891	0.16	28060	0.12	30955	0.12
Pārtikas produktu ražošana (C10)	462382	2.12	518434	2.19	517559	2.01
Dzērienu ražošana (C11)	79235	0.36	86183	0.36	83561	0.33

Galvenokārt tā izpaudās kviešiem par 33%, rudziem – par 37 %, pākšaugiem – par 39 % un rapšiem – par 30 % (LR Zemkopības ministrija, 2019). Lielais sausums 2018. gada pavasarī, jau esošo samazinājumu ietekmēja vēl vairāk, kad dārzenkopībā ievāca par 14 % mazāk dārzeņu un lopbarības kultūru par 18 %. Lopkopības nozarē lopbarības trūkums par 1,7 %, liellopu gaļas ražošana par 5% un cūkgaļa par 3,5%. Tomēr bija kultūras, kas necieta ārkārtas laikapstākļu ietekmi un raža pat uzlabojās par 60 % augļu un ogu kultūrā, medus par 22%, kažokādu 16% un vasarāju kultūrā vidēji par 35% (Lielo saimniecību ieguldījums lauksaimniecības attīstībā, ņemot vērā LAP atbalsta ietekmi, atskaite, 2019; Centrālās statistikas pārvaldes dati, 2019).

Visu iepriekšminēto faktoru rezultātā produkcijas cenas palielinājās salīdzinot ar iepriekšējo gadu un to ievērojams palielinājums novērojams pākšaugiem par 16%, graudaugiem par 16,5%, dārzeņiem par 20% un konkrēti kartupeļiem par 10 %, putnu gaļai par 4,4 %, liellopu gaļai par 8.9%. Lai arī rapšu ražas bija samazinājušās, to cena arī samazinājās. Eksperti skaidro, ka to ietekmē starptautiskā tirdzniecība un Latvijā notiekošie procesi cenu stipri neietekmē. Lopbarības apakšnozarē vidējās iepirkuma cenas rezultātā novērts kopējs cenu samazinājums par 4,2 % (pienam – 7,4 %, cūkgaļai – 8,7%) salīdzinot ar 2017. gadu (Zemkopības ministrija, 2019, 3.- 4. lpp.).

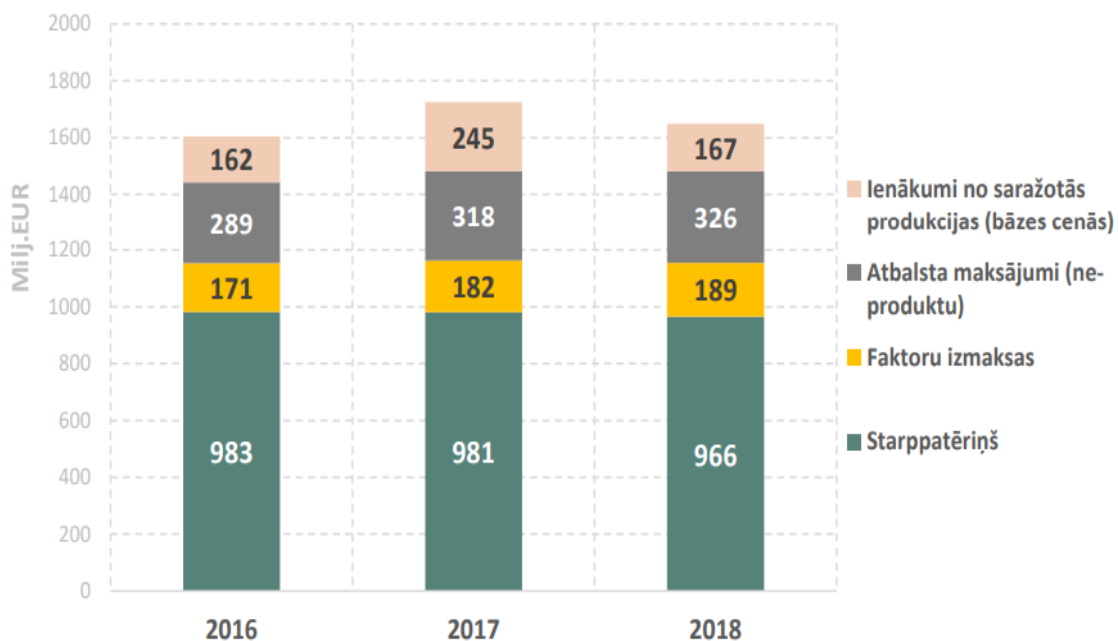
6. att. Lauksaimniecība produkcijas izmaiņa galvenajos sektoros 2018./2017. gadā (Avots: LR Zemkopības ministrija, 2019, 3. lpp.)

Izlaides vērtība (sk. 1. pielikumu) lauksaimniecības bāzes cenās 2018. gadā sasniedza 1153 milj. EUR, kuras 55% vērtību sastādīja augkopība un 45% lopkopība. Salīdzinot ar 2017. gadu izlaides vērtība samazinājās par 8 % (EUROSTAT, 2019; LR Zemkopības ministrija, 2019, 4. lpp.).

Balstoties uz iepriekš izklāstītiem faktiem lauksaimniekiem Latvijā 2018. gadā novērojams ieņēmumu samazinājums par 8,5%, skaidro EUROSTAT dati. Eiropas savienības dažās valstīs šis rādītājs ir samazinājies krietni straujāk – Lietuvā par 31%, Vācijā par 23%, Dānijā par 46%

un Zviedrijā par 33,5% (EUROSTAT, 2019). Būtiskas izmaiņas statistiskajos rādītājos rada ne tikai laikapstākļu radīto seku dēļ, bet to veicina arī ekonomiskās krīzes (nekustamā īpašuma burbuļu plīšana, Embargo, Ukrainas aneksija u.c.), kas izraisa tirgus satricinājumus, kā arī pasaules globālas problēmas. Rādītāju izmaiņas nosaka arī uzņēmuma ražošanas izmaksas, saražotās produkcijas vērtības, starppatēriņš un subsīdijas. Ceturtajā attēlā (7. att.) var aplūkot to mijiedarbību no 2016. gada līdz 2018. gadam, kur starppatēriņš (izmaksu daļa) 2018. gadā ir samazinājies par 1,5% salīdzinot ar 2017. gadu, un 1,7% ar 2016. gadu. Ienākumi no saražotās produkcijas 2018. gadā samazinājās par 31,8% salīdzinot ar 2017. gadu un palielinājās par 3,1% 2016. gadā.

Savukārt atbalsta maksājumu apmērs ir pieaudzis, kas liecina par veiksmīgu inovāciju projektu realizāciju. Presē lasāmi vairāki raksti, ka darba spēka trūkums veicina saimniecības modernizācijas, kas galu galā ir viens no risinājumiem problēmas novēršanai (LOSP, 2019). Izmaksu daļas vērtību veido nodokļu maksājumi (ražošanā), zemes nomas un kredītprocentu maksājumi (izņemot netieši novērtētos finanšu starpniecības pakalpojumus), pamatlīdzekļa nolietojuma izmaksas (AREI, 2019).

7. att. Izmaksu apmērs lauksaimniecības sektora ieņēmumos 2016.–2018. gadā (Avots: LR Zemkopības ministrija, 2019, 6. lpp.)

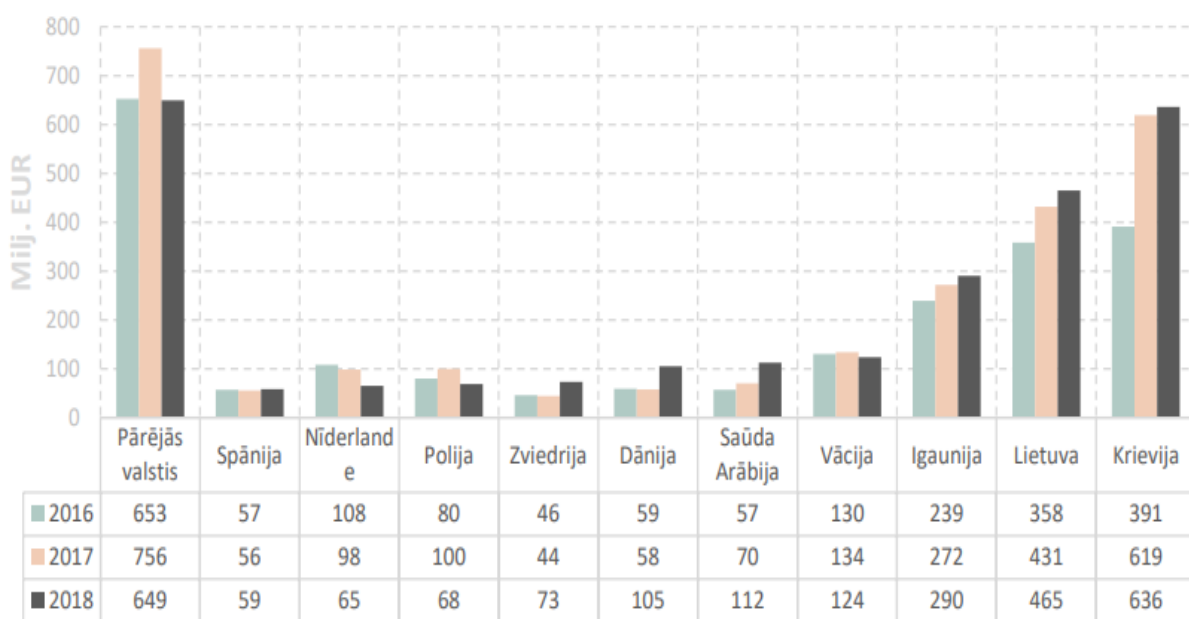
Bruto pievienotā vērtība 2018. gadā sasniedza 356,1 milj. EUR, kas ir par 17% mazāka nekā 2017. gadā, bet lielāka nekā 2016. gadā. Neto pievienotā vērtība faktorizmaksās lauksaimniecības nozarei sasniegusi 529,4 milj. EUR, kas ir par 12% mazāk, kā 2017. gadā. Bruto ienākumi (Neto pievienotā vērtība faktorizmaksās mīnus ārējās izmaksas) 2018. gadā sastāda 493 milj. EUR, kas ir par 12% mazāk nekā 2017. gadā, bet lielāki kā 2016. gadā. Neto ienākumi, kuru aprēķina uz vienu nodarbināto lauksaimniecības nozarē sastāda 500 EUR vidēji mēnesī, jeb 5991 EUR gadā, kas sastāda 8% samazinājumu salīdzinot ar 2017. gadu. Vērtējot laika posmu no 2014. gada līdz 2018. gadam lauku saimniecību ienākumu tendence ir pozitīva un ir palielinājusies par 23%. Ienākumu palielināšanos veicināja produktivitātes pieaugums, kuru veicināja inovāciju ieviešana uzņēmumā un subsīdiu palielinājums. Salīdzināmās iepriekšējā gada cenas (sk. 2. pielikumu) novērojams 91,7 milj. EUR vai 16% kritums 2018. gadā salīdzinot ar 2017. gadu, bet palielinājums resursu un cenu izmaiņu dēļ 2% (9,6 milj. EUR) (LR Zemkopības ministrija, 2019, 6.-9. lpp.).

Latvijā 2019. gada 1. janvārī Nodokļu maksātāju reģistrā bija reģistrētas 34 716 personas (18769 zemnieku saimniecības, 2428 sabiedrības ar ierobežotu atbildību (lauksaimniecības nozarē) un 12669 saimnieciskās darbības veicēji) – nodokļu maksātāji, kuru pamatdarbības veids atbilst NACE 2. red 01. grupas “Augkopība un lopkopība, medniecība un saistītas palīgdarbības” kodiem, izņemot 0170 (VID, 2019; LR Zemkopības ministrija, 2019, 111.-114. lpp.). No iegūtajiem datiem par nodokļu apmēru (sk. 3. pielikumu) vislielākais maksājums 55,9 milj. EUR apmērā tiek veikts sociālā nodokļa maksājumos, bet vismazākais 78,70 tūkstošu EUR apmērā par akcīzes nodokli. Pievienotās vērtības nodokļu atmaksas liecina par lauksaimnieku ieguldījumiem lauku saimniecībās, kas vēl vairāk pastiprina novērtēšanas modeļa daļas “Inovācija un izglītība” nepieciešamību un pētīšanu. Pievienotās vērtības nodokļa kompensāciju apmērs lauksaimniekiem 2018. gadā sastādīja 7977 tūkst. EUR. Produkcijas ražošanai Akcīzes nodokļa atbrīvojums dīzeļdegvielai piešķirts 17250 saimniecībām 2018. gadā, un tās apmērs mērojams 39565 tūkst. EUR apjomā. 998 nodokļu maksātāji izmantoja Uzņēmumu ienākuma nodokļa likuma 14. pantu piemērojamo nodokļa atlaidi 50 % apmērā no summas, kas saņemtas kā lauksaimniecībai vai ES atbalsts lauksaimniecībai un lauku attīstībai. Dati iegūti uz 2019. gada 01. jūliju, kas ir uzskatāms par vienu no maģistra darba ierobežojumu, jo šie dati var mainīties (VID, 2019).

Transportlīdzekļa ekspluatācijas nodokļa un uzņēmumu vieglo transportlīdzekļu nodokļa likuma 7. panta ceturtais daļas nodokļa atvieglojumu par ekspluatāciju lauksaimniecības produkcijas ražošanā saņēma 5399 kravas automobiļi, 226 piekabes, 723 puspiekabes un 4947

vieglā transportlīdzekļa īpašnieki. Nodokļa iemaksu atvieglojuma daļa mērām 1426 tūkst. EUR vērtībā. Ceļu satiksmes un drošības direkcija informē, ka 2310 lauksaimniecības produkcijas ražotāji saņēma atbrīvojumu no vieglo transportlīdzekļu nodokļa maksāšanas, kas novērtētas 1537 tūkst. EUR vērtībā, bet autoceļu lietošanas nodevas atbrīvojumu saņēma 620 transportlīdzekļi (CSDD, 2019).

Eksporta vērtības kāpums 2018. gadā ir palielinājies un salīdzinot ar 2017. gadu tas mērāms 9,9 milj. EUR apmērā. Nozīmīgākā otrā eksporta prece 2018. gadā bija lauksaimniecības, pārtikas un zivsaimniecības produkti, kas sastāda 19,6% no kopējā Latvijas eksporta. No Latvijas eksporta, 55% nonāk Eiropas Savienības iekšējā tirgū, bet 45% tiek eksportēti uz trešajām valstīm. Importa vērtības kāpums 2018. gadā Latvijā pieauga par 167,8 milj. EUR. Importa struktūra Latvijā veido 87% no ES valstīm un 13% no trešajām valstīm. Importa un eksporta attiecība mērāma kā 6,3% : 0,4%, kur imports 15,7 reizes vairāk pārsniedz eksportu Latvijā 2018. gadā. Pateicoties šādai attiecībai Latvijas ārējās tirdzniecības bilance saglabājās negatīva (LR Zemkopības ministrija, 2019, 164.-170. lpp.).

8. att. Desmit nozīmīgākās Latvijas lauksaimniecības un pārtikas produktu eksporta galamērķa valstis, milj. euro (Avots: LR Zemkopības ministrija, 2019, 169. lpp.)

Kā aplūkojam 8. attēlā visnozīmīgākās Latvijas pārtikas un lauksaimniecības produktu eksporta galamērķa valstis ir Krievija (24%), Lietuva (18%) un Igaunija (11%). (8. att.) Starp Eiropas

Savienības dalībvalstīm nozīmīgākā eksporta galamērķa valsts bija Lietuva, jo 2018. gadā no kopējā eksporta īpatsvara attiecības, veidoja 32% ieguvumu. Pēdējos gados eksporta veikšanā uz Lietuvu ir vērojams pozitīva izaugsme un salīdzinot 2018. gadu ar 2017. gadu ir novērojams 8 % pieaugums. Kā nākošās nozīmīgākās eksportvalstis (starp ES) ir Igaunija un Vācija. attēlā dinamisku eksporta attiecību pieaugumu var novērot ar Dāniju. Attiecību izaugsme 2018. gadā ir pieaugusi par 81% jeb 47 milj. EUR, salīdzinot ar 2017. gadu. Eksporta attiecībās ar Krieviju 2018. gadā tika iegūti 636 milj. EUR. 4. attēlā var aplūkot un iepazīstoties ar citiem statistikas datiem, var secināt, ka Latvijas lauksaimniecības produktus eksportē uz visām divdesmit septiņām Eiropas Savienības valstīm un 149 trešajām valstīm.

Ieviestās sankcijas, kas ir izveidotas ar Krievijas Federāciju, nav nesušas kritumu Latvijas eksportam. Eksports uz Krieviju turpina pieaugt par 3% ik gadu.

Analītiskajā apskata daļā maģistra darba autore apskatīja zinātnisko literatūru par darbības rezultātu novērtēšanas sistēmu kā vērtības faktoru un novērtēšanas būtību. Izskatīja populārākos novērtēšanas modeļu veidus. Sastādīja ekspertu aptaujas anketas novērtēšanas blokus, kas plašāk tiks apskatīti pētījuma metodoloģijā, novērtēja lauksaimniecības nozares tendences. No iegūtās informācijas var secināt, ka pastāv zinātniska plaša. Latvijā maz pētījumu par dažādu novērtēšanas modeļu piemērošanu lauksaimniecības nozares uzņēmumiem. Maz pētījumu par dažādu novērtēšanas metožu interpretāciju un to pielietojamību lauksaimniecības nozares uzņēmumiem. Lauksaimniecības nozares uzņēmumos maz pēta klientu apmierinātību un maz izmanto sociālo tīklu piedāvātās priekšrocības. Zināšanu bāzes papildināšanu lauksaimniecības nozares uzņēmumiem vajadzētu izmantot vairāk.

Pētījuma metodoloģijas daļā tiks skaidrota pētījuma veikšanas gaita pa pētījuma veikšanas posmiem. Tiks apkopots plašs zinātniskās literatūras apjoms par darbības rezultātu novērtēšanas rādītājiem. Izvēlēti rādītāji no apkopotās zinātniskās literatūras un sastādīta ekspertu aptaujas anketa lauksaimniecības nozares jomas ekspertiem. Strukturētas uzņēmumu darbības rezultātu novērtēšanas modeļa daļas un izstrādāta modeļa matrica (6. formula) lauksaimniecības uzņēmumu darbības rezultātu vērtēšanai.

2. PĒTĪJUMA METODOLOĢIJA

2.1. Pētījuma posmi

Lai sasniegtu maģistra darbā izvirzīto mērķi – izstrādāt darbības rezultātu novērtēšanas sistēmu Latvijas lauksaimniecības uzņēmumiem - darba autore veica pētījumu, kuru var iedalīt septiņos secīgos pētījuma posmos. Katra pētījuma posma izpildei izmantotas noteiktas pētījuma metodes vai pielietotas atbilstošās procedūras, kuras var aplūkot 3. tabulā.

3. tabula. Pētījuma posmi, izmantotās metodes vai procedūras posma izpildei (Avots: autores veidots)

Posma kārtas Nr.	Pētījuma posms	Izmantotās metodes un procedūras
1. posms	Informācijas vākšana un apkopošana par rezultātu novērtēšanas rādītājiem	Zinātniskās literatūras analīze
2. posms	Finanšu rādītāju izvēle un pētījuma instrumenta izstrāde	Zinātniskās literatūras analīze Gada pārskatu analīze
3. posms	Ekspertu atlase	Atlases kritēriju noteikšana
4. posms	Ekspertu aptaujas veikšana	Ekspertu aptauja
5. posms	Ekspertu aptaujas rezultātu analīze	Vidējo lielumu analīze Ranžēšana Biežuma analīze Grafiskā analīze
6. posms	Konceptuālā novērtēšanas modeļa izveide	Rādītāju atlase Kritisko vērtību noteikšana
7. posms	Konceptuālā novērtēšanas modeļa aprobācija	Gada pārskatu analīze Finanšu koeficientu aprēķināšana Vidējo lielumu analīze

Pētījuma pirmajā posmā tika izpētīta un savākta informācija par uzņēmumu novērtēšanas rādītājiem, kas visbiežāk izmantoti zinātniskajā literatūrā, zinātniskos pētījumos, nozaru apskatos (banku, medicīnas, apstrādes, informāciju tehnoloģijas, u.c.), dažādās statistikas vietnēs un pētījumu interneta platformās. Iegūtie rādītāji sagrupēti trīs grupās un apkopoti trīs tabulās (4. tabula, 6. tabula, 8. tabula). Pirmajā grupā (4. tabula) apkopoti no zinātniskās

literatūras grāmatām iegūtie uzņēmumu finanšu analīzes rādītāji. Otrajā grupā (6. tabula) apkopoti rādītāji no zinātnieku pētījumiem. Trešajā grupā (8. tabula) apkopoti rādītāji, ko vērtē dažādas nozares iestādes, kurām uzņēmēji sniedz pārskatus, apkopojumus, ziņojumus vai maksā noteiktas nodevas. Piemēram, izpētīta Lauku atbalsta dienesta pārskatos iekļaujamā informācija, Nodarbinātības valsts aģentūras pārskatos iekļaujamā informācija un aprēķini, publiski pieejamie Ceļu satiksmes drošības direkcijas dati, kas saistīti ar lauksaimniecības tehniku, Valsts darba inspekcijas veikto pārbaūžu prasības lauksaimniecības uzņēmumos u.c. avoti. Sastādīts saraksts ar iespējamajiem darbības novērtēšanas rādītājiem Latvijas lauksaimniecības uzņēmumiem, kurus varētu iekļaut novērtēšanas sistēmas modelī. Katrā grupas apkopotajā tabulā ir norādīts autors, kas pēta vai skaidro konkrēto rādītāju, bet ar autora darba nosaukumu var iepazīties izmantoto avotu un literatūras sarakstā, kas izveidots alfabēta secībā pēc autora uzvārda pirmā burtā.

Otrajā pētījuma posmā, no plašā darbības novērtēšanas rezultātu klāsta, izvēlēti Latvijas lauksaimniecības uzņēmumiem piemērotākie rādītāji, ar mērķi atlasīt labākos rādītājus lauksaimniecības novērtēšanas modelim un ekspertu aptaujas anketas sastādīšanai. Rādītāju izvēle ir balstīta uz zinātniskās literatūras apskatu, dažādu iestāžu pieprasītajiem datiem (gada pārskati, atskaites, iesniegumi, aptaujas u.c.), statistikas un novērtēšanas reitingu metadatiem. Rādītāji izvēlēti pēc nozīmīguma katrā grupā. Sastādīta ekspertu aptaujas anketa, kas ir sagrupēta piecos anketas blokos (7. tabula), kur katras anketas bloks ietver ne vairāk kā 10 rādītājus. Pavisam kopā anketā ir iekļauti 37 rādītāji un viens atvērtais jautājums sava viedokļa paušanai par anketas analīzi vai par anketā iekļautajiem vai neiekļautajiem rādītājiem. Ar plašāku rādītāju izvēles pamatojumu var iepazīties 2.2. apakšnodaļā, kurā skaidrota arī rādītāju aprēķināšana vai iegūšana.

Lai veiktu sastādītās ekspertu aptaujas anketēšanu, nepieciešams atlasīt lauksaimniecības nozares jomas ekspertus. Pētījuma trešajā posmā eksperti tika izvēlēti balstoties uz S. Kristapsones grāmatā “Zinātniskā pētniecība studiju procesā” un Z. Markoviča grāmatā “Portfeļa izlase” noteicošajiem kritērijiem (Kristapsons, 2008; Markovičs, 2009):

1. Ekspertu kompetences līmenis, kas var tikt izvērtēts ar akadēmisko vai zinātnisko grādu, darba stāžu un pieredzi specialitātē;
2. Eksperta spēja orientēties jaunāko nozaru sasniegumu jomā;
3. Eksperta šauras specializācijas un plaša kopējā redzesloka savienojums;
4. Eksperta spējas izvērtēt pētāmo problēmu un to analizēt;
5. Eksperta augstas morāles īpašības, sabiedrības uzticamība;

6. Ekspertu savstarpējā saderība.

Izmantojot interneta vietnes, sociālos tīklus un interneta platformas, tika uzsākta ekspertu meklēšana, atlase un izvēle. Pārbaudīta eksperta atbilstība maģistra darba pētījumam, pētot masu mediju rakstus, sociālos tīklus, vai publikācijas. Lai atlasīto ekspertu izvēle būtu precīzāka, darba autore minētos kritērijus papildina vēl ar diviem kritērijiem:

7. Ekspertam jābūt 7 gadu darba pieredzei vadošajā amatā lauksaimniecības nozares uzņēmumā vai organizācijā;

8. Ekspertam, kas nav tieši saistīts ar lauksaimniecības nozari, jābūt aktīvam uz 2019. gada marta mēnesi Latvijas zinātnes padomes lēmumam par ekspertu tiesību piešķiršanu uzņēmējdarbības vai ekonomikas jomā. Vēlams lauksaimniecības jomā.

Balstoties uz iepriekšminētajiem 8. kritērijiem, tika izvēlēti 15 eksperti, kuru kompetence ir atbilstoša lauksaimniecības nozares uzņēmumu pētīšanai. Desmit eksperti strādā vadošajos amatos uzņēmumos, kas saistīti ar lauksaimniecību vai lauksaimniecības organizācijām. Pieci eksperti tika izvēlēti no Latvijas zinātnes padomes lēmumiem par ekspertiem, kuriem ir piešķirtas tiesības būt par ekspertu un ir zinoši ekonomikas un uzņēmējdarbības jomā. Ar ekspertu sarakstu var iepazīties 4. pielikumā (sk. 4. pielikumu).

Pētījuma ceturtajā posmā, 2019. gada marta mēnesī, tika veikta ekspertu aptauja. Anketa (sk. 5. pielikumu) tika nosūtīta izmantojot elektronisko pastu visiem piecpadsmit ekspertiem, kurā tika norādīts tiešsaistes adrese uz tīmekļa vietni <https://www.visidati.lv>. Atpakaļ saņemtas divpadsmit atbildes, no kurām desmit atbildes ir derīgas tālākai rezultātu apkopošanai un divas noraidošas atbildes.

Ekspertiem katru rādītāju bija jāvērtē pēc to nozīmīguma pakāpes - vai atbilstošais rādītājs ir iekļaujams lauksaimniecības nozares novērtēšanas modelī. Rādītāja novērtēšanai ekspertam bija jāizvēlas nozīmīgums punktu skalā no 1 līdz 5, kur "1" ir nenozīmīgs kritērijs, "2" drīzāk nozīmīgs kritērijs, "3" ne nozīmīgs, ne nenozīmīgs kritērijs, "4" drīzāk nozīmīgs kritērijs, "5" nozīmīgs kritērijs. Anketas rādītāju vērtēšana pēc nozīmīguma balstīta pēc Likerta skalas principa.

Pētījuma piektajā posmā tika apkopoti un analizēti veiktie ekspertu vērtējumi (sk. 6. pielikumu). Ekspertu vērtējumu analīze izklāstīta pētījuma rezultātu daļā pirmajās četrās apakšnodaļās. Lai izvēlētos labākos rādītājus novērtēšanas modelim, darba autore veica vidējā aritmētiskā noteikšanu ekspertu vērtējumos, ranžēja vērtējumus un noteica vērtējumu mediānu, kā arī analizēja biežumu ekspertu vērtējumos. Katrs rādītājs tika vērtēts atsevišķi un sniegts darba autores viedoklis par labāko vai sliktāko rādītāju izvēli. No katra anketas bloka novērtēšanas

modelim atlasīti pieci labākie rādītāji. Izņemot anketas bloku “Finanšu pamatrādītāji”, no kura atlasīti labākie četri rādītāji, un anketas bloka “ Maksātspējas analīze”, no kura atlasīti divi rādītāji un apvienoti vienā konceptuālā novērtēšanas modeļa daļā “Finanses”.

Pētījuma sestajā posmā atlasītie labākie ekspertu vērtējumā esošie rādītāji jeb elementi tiek analizēti pēc nozīmīguma ekspertu vērtējumā. Noteikta elementa, elementu grupu un kopējā konceptuālā modeļa minimālā un maksimālā robeža. Noteiktas elementu grupas un kopējā konceptuālā modeļa svarīguma amplitūdas – zems, vidējs, augsts. Sastādītas elementu kritiskās robežvērtības. Izveidota konceptuālā novērtēšanas modeļa matrica, kas atspoguļota pētījuma metodoloģijas 2.4. apakšnodaļā formulu veidā.

Pētījuma noslēguma posmā (7. posmā) veikta konceptuālā modeļa aprobācija. Pēc brīvas izvēles no lauksaimniecības jomas uzņēmumiem tika izvēlēts uzņēmums SIA “REVIMA”, kas nodarbojas ar dārzeņu audzēšanu un to pārstrādi. Pētījuma ietvaros veikts uzņēmuma novērtējums (sk. 7. pielikumu), kas balstīts uz SIA “REVIMA” uzņēmuma gada pārskatu datiem par 2015., 2016., 2017. un 2018. gadu (sk. 8. pielikumu). SIA “REVIMA” uzņēmuma novērtējums veikts pēc ekspertu atlasītajiem labākajiem elementiem. Elementu aprēķinu skaidrojošās formulas uzrādītās pētījuma metodoloģijā. Iegūtie SIA “REVIMA” elementu rādītāji par 2018. gadu, tiek vērtēti izmantojot kritiskās vērtības (22. tabula), kas atspoguļotas pētījumu rezultātu daļā (21. tabula). SIA “REVIMA” novērtētās kritiskās vērtības un ekspertu vērtējumos aprēķinātais elementu nozīmīgums pa elementu grupām tiek ievietots konceptuālā modeļa matricā. Veicot visus nepieciešamos aprēķinus, tiek noteikts uzņēmumā iegūto punktu skaits un uzņēmuma novērtējums. SIA “REVIMA” vērtējumā iekļauts arī konceptuālā modeļa vizuāls grafiskais attēlojums (22. att.).

2.2. Uzņēmuma darbības rezultātu novērtēšanas rādītāju apskats un labāko rādītāju atlase

Pētījuma ietvaros tika vākta un apkopota zinātniskās literatūras informācija par uzņēmumu rezultātu novērtēšanas rādītājiem. Izpētīti rādītāji, kas visbiežāk tiek izmantoti zinātniskajā literatūrā - grāmatās, zinātnieku pētījumos, nozaru apskatos (banku, medicīnas, lauksaimniecības, apstrādes, informāciju un tehnoloģiju nozares), konferenču materiālos, statistikā un citos avotos, kas pamato novērtēšanas rādītāja iekļaušanu iespējamajā novērtēšanas modelī. Izpētītie rādītāji sagrupēti un apkopoti trīs grupās, kuras atspoguļotas trīs tabulās (4. tabula, 6. tabula, 8. tabula).

Pirmajā grupā (4. tabula) iekļauti rādītāji no zinātniskās literatūras, kas ir jau labi pazīstami kā tradicionālie novērtēšanas rādītāji un ir bieži skaidroti finanšu analīžu grāmatās. Otrajā grupā (6. tabula) tiek apkopoti mazāk zināmi rādītāji no vairāku zinātnieku pētījumiem. Trešajā grupā (8. tabula) apkopoti rādītāji, kas vairāk paskaidro lauksaimniecības nozares atšķirības, kā arī rādītāji, kurus vērtē lauksaimniecības nozares iestādes, kad uzņēmēji iesniedz konkrētu datus par uzņēmumu.

Pirmajā grupā, novērtējot iegūto datu apjomu, var secināt, ka plaši tiek pielietoti tradicionālie darbības novērtēšanas rādītāji – bilances un peļņas vai zaudējuma horizontālā un vertikālā novērtēšana, dinamikas indeksa vērtēšana, rentabilitātes koeficienti, likviditātes koeficienti, aprites koeficienti, saistību analīze, īpatsvaru analīze, akciju daļu analīze, diskontēšana un naudas plūsmas analīze. Gandrīz katrs autors apskata minētos tradicionālos rādītājus. Mazāk tiek pētīti investēšanas rādītāji, kā arī rādītāji, kas sniedz tiešāku analīzi uz konkrētu vienību (darbinieku, peļņu, krājumiem, utt.).

Izpētot autoru pētījumus, maģistra darba autore secina, ka dažiem no tabulā iekļauto autoru darbiem ir iekļauti arī tādi rādītāji, kurus citi autori (no tabulā iekļautajiem autoriem) nepēta. Vismaz šie rādītāji nav aprakstīti autoru darbos. Piemēram, “gadu skaits ar negatīvo peļņu”, “investīciju seguma koeficients”, “kārtējais ienesīgums” (Šneidere, 2009), “izmaksas pret neto nozīmīgumu” (Praude, 2007), “peļņas un rezerves kapitāla attiecība pret aktīvu kopsummu” (Šneidere, 2009; Rūrāne, 2005). Līdz ar to maģistra darba autore šos rādītājus neiekļauj tabulā, kas paredzēta, lai izvērtētu atbilstošākos rādītājus novērtēšanas modelim.

Ekspertu aptaujas rīka mērķis nav iekļaut visus zinātniskajā literatūrā iespējamus uzņēmuma darbības analīzes rādītājus, bet atrast no plašā klāsta labākos, kas varētu iederēties novērtēšanas modelī (Kristapsone, 2008; Markovičs, 2009).

Oranžā krāsā tiek atzīmēti tie rādītāji, kas ir apskatīti visos zinātniskās literatūras avotos, kurus 4. tabulā ir iekļāvusi darba autore. Lai izvēlētos lauksaimniecības nozarei atbilstošākos rādītājus no 4. tabulā oranžajā krāsā iekrāsotajiem izvēles variantiem, darba autore balstās arī uz statistikas datiem. Statistikas datus tiek vērtēti “apgrozījums”, “tīrās peļņas vai zaudējumu apjoms”, “EBIT” vērtība. Savukārt uzņēmuma reģistra Lursoft datu bāzes statistikas veidošanai tiek vērtēti bilances vērtība un pamatkapitāla lielums. Uzņēmuma analīzei ir jāastāv arī no “realizācijas rentabilitātes”, “kopējās likviditātes rādītāja”, ko ietver gan Centrālā statistikas pārvalde, gan Lauku atbalsta dienests, gan Valsts Ieņēmumu dienests, gan Lursoft savos aprēķinos un vērtējumos.

4. tabula. Mācību grāmatās atspoguļotie uzņēmumu novērtēšanas finanšu koeficienti (Avots: autores veidots)

Rādītāji	V. Paupa, R. Šneidere	M. Rūrāne	H. Krogzeme	V. Kurjanovičs	S. Saksanova	K.G. Holfs	V. Abizāre	V. Praude
Bilances un peļņas zaudējumu posteņu novērtējums pret iepriekšējiem gadiem jeb dinamikas indekss	X	X	X	X	X	X	X	X
Bilances un peļņas zaudējumu posteņu izvērtējums (Piem. apgrozījuma, pamatkapitāla, tirā peļņa vai zaudējumi, EBIT, bilances vērtība u.c.)	X	X	X	X	X	X	X	X
Dinamikas indeksa novirze	X	X	X	X	X	X	X	X
Vertikālā un horizontālā analīze	X	X	X	X	X	X	X	X
Īpatsvara indekss	X	X	X	X	X	X	X	X
Kopējā likviditāte	X	X	X	X	X	X	X	X
Starpseguma likviditāte	X	X	X	X	X	X	X	X
Absolūtā likviditāte	X	X	X	X	X	X	X	X
Dinamiskā likviditāte	X	X	X	X	X	X		
Saistību īpatsvars bilancē	X	X	X	X	X	X	X	
Finasiālās neatkarības koeficients	X	X	X	X	X	X	X	
Finansiālā līdzsvara koeficients	X	X	X	X			X	X
Pamatkapitāla un pašu kapitāla attiecība	X	X	X	X	X	X	X	X
Ilgtermiņa kapitāla īpatsvars	X	X	X					
Maksājamo procentu seguma koeficients	X	X	X			X	X	X
Kredīta maksājumu seguma koeficients	X	X	X					X
Aktīvu aprīte	X	X	X					X
Visu aktīvu aprītes koeficients	X	X	X		X	X	X	X
Pamatlīdzekļu aprītes koeficients	X	X	X					
Apgrozāmo līdzekļu aprītes koeficients	X	X	X			X		X
Krājumu aprītes koeficients	X	X	X		X	X		X
Debitoru parādu aprītes koeficients	X	X	X		X	X		X
Kreditoru aprītes koeficients	X	X	X		X	X		X
Naudas līdzekļu aprītes koeficients	X	X	X		X	X	X	X
Realizācijas rentabilitāte	X	X	X	X	X	X	X	X
Operatīvās darbības rentabilitāte	X	X	X	X	X	X	X	X
Bruto peļņas rentabilitāte	X	X	X	X	X	X	X	X
Aktīvu rentabilitāte	X	X	X	X	X	X	X	X
Kopkapitāla rentabilitāte	X	X	X	X		X		
Pašu kapitāla rentabilitāte	X	X	X	X	X	X	X	X
Akciju rentabilitāte	X	X				X		X
Pamatlīdzekļu seguma pakāpe	X	X	X	X				
Pamatlīdzekļu nolietojuma pakāpe	X	X	X					
Pamatlīdzekļu investīcijas likme	X	X	X					
Pamatlīdzekļu palielinājuma likme	X		X					
Darba kapitāls pret pašu kapitālu	X		X					
Darba kapitāls pret apgrozāmajiem līdzekļiem	X	X						X
Dividenžu seguma koeficients	X	X			X			
Darba kapitāls un aktīvu attiecība	X	X						
Peļņas un rezerves kapitāla attiecība pret aktīvu kopsummu	X							
Peļņas lielums uz vienu akciju	X	X		X				X
Dividendes lielums uz vienu akciju	X	X			X			

Rādītāji	V. Paupa, R. Šneidere	M. Rūrāne	H.Krogzeme	V. Kurjanovičs	S.Saksanova	K.G. Hofls	V. Abizāre	V. Praude
Dividenžu izmaksas koeficients	X	X			X			
Akcijas bilances vērtība	X	X						X
Naudas līdzekļu samazināšanās	X		X		X			
Akciju cenas lielums	X		X		X			
Naudas plūsmas analīze no saimnieciskās darbības	X		X		X			
Dividenžu izmaksas koeficients	X	X			X			
Dividenžu seguma koeficients	X	X			X			
Naudas līdzekļu samazināšanās	X		X		X			
Akciju cenas lielums	X		X		X			
Naudas plūsmas analīze no saimnieciskās darbības	X		X		X			
Naudas plūsma no investīciju darbības	X		X		X			
Naudas plūsma pret pašu kapitālu	X		X		X			
Naudas plūsmas attiecība pret neto apgrozījumu	X		X		X			
Naudas plūsma pret aktīviem	X				X			
Kapitāla izmantošanas pakāpe	X				X			
Ieņēmumi pret izdevumiem	X	X	X	X	X	X		
ARR		X		X	X			
IRR		X	X	X	X	X		
NPV		X	X	X	X	X		
MIRR		X	X		X	X		
EBIT		X	X	X	X	X		
WACC		X		X				
CAMP		X		X				
EV		X		X				

Pārējie rādītāji tiek iekļauti pēc autores subjektīva viedokļa, balstoties uz tabulā iekļauto autoru ieteikumiem par rādītāja nozīmīgumu. “Operatīvās darbības rentabilitāte” būtu labs rādītājs, ko iekļaut novērtēšanas modelī, bet, pētot zinātnisko literatūru, darba autore secina, ka “EBITDA rentabilitāte” ir ļoti līdzīga “operatīvās darbības rentabilitātes” aprēķinam un atšķiras tikai ar to, ka no peļņas, pirms nodokļiem un procentiem, tiek vēl atskaitīts pamatlīdzekļu nolietojums. Pēc maģistra darba autores domām “EBITDA rentabilitāte” ir labāks rādītājs par “operatīvās darbības rentabilitātes” rādītāju.

No pirmās grupas izvērtētajiem finanšu analīzes rādītājiem uz ekspertu aptaujas anketas izstrādi tiek izvīzīti rādītāji, kas atspoguļoti 5. tabulā ar aprēķināšanas formulām vai to iegūšanas vietām. Norādīto rādītāju aprēķināšanas formulas balstītas uz visiem 4. tabulā minētajiem autoriem.

5. tabula. Pirmās grupas labākie rādītāji ekspertu aptaujas anketas sastādīšanai (Avots: autores apkopots no 4. tabulā iekļautajiem zinātniskās literatūras avotiem)

Rādītājs	Rādītāja aprēķina formula
Apgrozījums	Iegūts no peļņas un zaudējuma aprēķina “Neto apgrozījums” posteņa
Pamatkapitāla lielums	Iegūts no bilances posteņa “Akciju vai daļu kapitāls (pamatkapitāls)”
Pamatkapitāla attiecība ar pašu kapitālu	Pamatkapitāls/ pašu kapitāls
Tirā peļņa vai zaudējumi	Iegūts no peļņas vai zaudējumu aprēķina “Pārskata gada peļņa vai zaudējumi” posteņa
Realizācijas rentabilitāte	(Bruto peļņa/ neto apgrozījums)*100%
Aktīvu rentabilitāte	(EBIT/ aktīvu vidējā vērtība)* 100%
EBIT	Peļņa pirms procentu un nodokļu atskaitīšanas
EBITDA rentabilitāte	(Peļņa pirms procentiem un nodokļiem un amortizācijas atskaitījuma/ neto apgrozījums)*100%
Kopējā likviditāte	Apgrozāmie līdzekļi/ īstermiņa saistības
Bilances vērtība	Bilances postenis “BILANCE”

Otrajā grupā (6. tabula) apkopotie rādītāji ir iegūti no zinātnieku pētījumiem par uzņēmumu novērtēšanu dažādās nozarēs. Zinātnieku pārstāvētās nozares ir banku sektora nozare, medicīnas nozare, informācijas tehnoloģiju nozare, politikas un pašvaldību nozare, tirdzniecības nozare, finanšu nozare un lauksaimniecības nozare. Rādītāji ir retāk sastopami, bet ir pielāgojumi Latvijas lauksaimniecības nozares uzņēmumu novērtēšanai. Zinātniskajos pētījumos tiek pieminēti arī tradicionālie novērtēšanas rādītāji. Precīzākas izlases veidošanai rādītāji, kas tika apkopoti 4. tabulā, vairs netiks atkārtoti iekļauti.

No 6. tabulā apkopotajiem rādītājiem maģistra darba autore secina, ka visbiežāk pētīti “maksāspējas” rādītāji, “absolūtā finanšu neatkarība”, “finansēšanas koeficients”, “finansiālās atkarības koeficients”, “saistību rādītāji pret aktīviem” dažādos variantos (kas netika atspoguļoti 4. tabulā), “finanšu sviras koeficients”, “saistību apkalpošanas koeficients”, “pašu kapitāla manevrējamības koeficients”, “saistību slogs”, “investēšanas koeficients”, “produktivitātes” novērtējums, “uzņēmuma vecums”, “darbinieku skaits” un “darbinieku skaita attiecība”, “uzņēmuma darbības gads un nozare”, “darba ražīgums”.

6. tabula. Zinātniskās literatūras apkopotie uzņēmumu darbības novērtēšanas finanšu koeficienti (Avots: autores apkopots)

Rādītāji	R. Šneidere	W.H. Beaver u.c.	H. Krogzeme	R. Saimonss, A.Davila	N.S. Plaskova	M. Paustian u.c.	B. Garanča	N. Isakova u.c.	I.Jevinga, Z.Sundukova	I.Mačugutova	K.Beņkovskis, O.Tkačevs, N.Jaširo	G. Peļše, I.Ruperte	I. Lukjanivs, I.Voronova	W. .L.Laurenzani	L.E. Preston, D.O.Bannon	I. Solovjova	K. Subatnieks
Maksāspējas rādītājs	X				X		X	X	X			X	X		X	X	X
Reinvestīcijas koeficients	X															X	
Kredīspējas rādītājs			X		X											X	
Absolūtā finanšu neatkarība	X		X		X							X				X	X
Finanšēšanas koeficients	X		X		X							X				X	X
Finansiālās atkarības koeficients	X		X		X							X				X	
Saistību rādītāji pret aktīviem		X					X	X				X			X	X	X
Saistību apkalpošanas koeficients								X				X			X	X	X
Saistību slogs					X		X	X				X					X
Vērtības palielināšana			X													X	X
Investēšanas koeficients	X				X				X			X	X				
Produktivitātes novērtējums	X									X	X					X	X
Apgrozāmo aktīvu nodrošinājuma ar pašu līdzekļiem	X		X		X										X		
Pašu kapitāla manevrējamības koeficients	X		X		X											X	
Finanšu sviras koeficients	X		X		X							X					
Pašu kapitāls pret aizņemtā kapitāls					X											X	
Pašu kapitāls pret pamatkapitālu					X							X					
Klientu apmierinātība															X	X	

Rādītāji	R. Šneidere	W.H. Beaver u.c.	H. Krogzeme	R. Saimonss, A.Davila	N.S. Plaskova	M. Paustian u.c.	B. Garanča	N. Isakova u.c.	I.Jevinga, Z.Sundukova	I.Mačugutova	K.Beņkovskis, O.Tkačevs, N.Jaširo	G. Peļe, I.Ruperte	I. Lukjanivs, I.Voronova	W. L.Laurenzani	L.E. Preston, D.O.Bannon	I. Solovjova	K. Subatnieks
Lietišķās aktivitātes koeficients									X						X		
Uzņēmuma atieksmes rādītājs										X					X		
Izmaiņu biežums reģistru datos						X										X	
Uzņēmuma vecums					X					X	X	X			X		X
Preču vai pakalpojumu un pakalpojumu eksporta attiecība										X	X				X		
Darbinieku skaits, darbinieku skaita attiecība	X	X	X	X	X	X			X	X	X	X			X		X
Darbinieku ieguldītā atdeve																X	X
Uzņēmuma darbības gads un nozare					X	X				X	X	X			X		
Darba ražīgums					X	X					X				X		
Darbinieku un vadītāju kvalifikācija											X				X		X
Darba samaksa					X						X				X		
Kapitāla un darba spēka attiecība					X						X				X		
Rādītājs uz vienu nodarbināto													X	X	X	X	
Efektivitātes rādītājs									X				X			X	

Mazāk pētīti ir “vadītāja atdeves rādītājs” jeb ROM (Saimonss & Davila, 1996), “riska svērto aktīvu attiecība pret kopējiem aktīviem”, “darījumu skaits pret kopējiem aktīviem”, “darījumu kvalitātes koeficients”, “piesaistīto investīciju apjoms” (Solovjova, 2008).

Izpētot vadītāja atdeves koeficientu ROM, darba autore secina, ka tas ir lielisks rādītājs, kas vērtē pašu vadītāju un viņa spējas vadīt uzņēmumu, nevis uzņēmuma finansiālo darbību. Trūkums šim koeficientam ir tāds, ka šo rādītāju vērtē subjektīvi kāds konkrēts analīzes darbinieks vai pats vadītājs. Rādītājam var mēģināt pielāgot izejas datus.

Oranžā krāsā tiek atzīmēti tie rādītāji, kuri atkārtojas vismaz četras reizes minētajos zinātniskajos pētījumos. 6. tabulā minēto autoru pētījumu izvēle ir veikta uz maģistra darba autores subjektīvu zinātnisko pētījumu atlasī un izpēti.

7. tabula. Otrās grupas labākie rādītāji ekspertu aptaujas anketas sastādīšanai (Avots: autores apkopots no 6. tabulā iekļautajiem zinātniskās literatūras avotiem)

Rādītājs	Rādītāja aprēķina formula
Absolūtā finanšu neatkarība	Kad materiālie ražošanas krājumi < vai = ar naudas līdzekļiem
Finansēšanas koeficients	Pašu kapitāls/ visas saistības
Finansiālās atkarības koeficients	Visas saistības/ kopējie pasīvi
Finanšu sviras koeficients	Visas saistības / pašu kapitāls
Pašu kapitāla manevrējamības koeficients	(Pašu kapitāls + ilgtermiņa saistības - ilgtermiņa ieguldījumi)/ pašu kapitālu
Apgrozāmo aktīvu nodrošinājuma koeficients	(Pašu kapitāls + ilgtermiņa saistības - ilgtermiņa ieguldījumi)/ apgrozāmajiem līdzekļiem
Produktivitātes novērtējums	Neto apgrozījums/ ražošanas izmaksas
Saistību apkalpošanas koeficients (peļņas zaudējuma aprēķins)	EBITDA (peļņa pirms % un nodokļiem un amortizācijas atskaitījumiem)/ saistību kopsumma
Saistību slogs	Visas saistības/ EBITDA
Kredībspējas koeficients	(nauda*1,00)+(debitori*0,9)+(krājumi*0,7)+ilgtermiņa saistības)/ saistību kopsumma
Investēšanas koeficients	Pašu kapitāls/ ilgtermiņa ieguldījumiem

No otrās grupas apkopotajiem rādītājiem uz ekspertu aptaujas anketas izstrādi tiek izvirzīti rādītāji, kas atspoguļoti 7. tabulā. Norādīto rādītāju aprēķināšanas formulas vai to ieguves vietas balstītas uz 6. tabulā minētajiem autoriem, kas iezīmējas pie konkrētā rādītāja.

Otrajā grupā apskatīti tādi rādītāji kā “klientu apmierinātība”, “izmaiņu biežums reģistra datos”, “uzņēmuma vecums”, “darbinieku skaits”, “darbinieku vadītāju kvalifikācija”, kas ir atbilstoši rādītāji trešās grupas vērtēšanā un piemēroti ekspertu aptaujas anketas izstrādei. Apskatītie rādītāji tiks ņemti vērā un vēlreiz aplūkoti trešajā grupā.

Rādītājs “uzņēmuma darbības nozare” netiks iekļauta ekspertu aptaujas anketā, jo jau tiek pētīta lauksaimniecības nozare. Saistību rādītājs pret aktīviem ir līdzīgs pēc būtības “finansēšanas koeficientam” un “finansiālās atkarības koeficientam”, tāpēc arī netiks iekļauts ekspertu aptaujas anketā.

Trešajā grupā (8. tabula) apkopoti rādītāji, kas vairāk paskaidro lauksaimniecības nozares atšķirību, kā arī dažādu uzņēmumu nefinanšu rādītājus, kurus vērtē ar lauksaimniecības nozari saistītās iestādes (Lauku atbalsta dienests, Nodarbinātības valsts aģentūra, Ceļu satiksmes drošības direkcija, Valsts darba inspekcija u.c.). Tabulā iekļauti rādītāji, uz kuriem darba autore balstījās no statistikas un novērtēšanas reitingu metadatiem. Iekļauta sociālo tīklu pieejamā informācija un rādītāji, kas saistīti ar klientiem un konkurenci. Sastādīts saraksts ar iespējamajiem rādītājiem, kurus varētu iekļaut Latvijas lauksaimniecības nozares uzņēmumu darbības rezultātu novērtēšanas modelī.

Trešajā grupā, novērtējot iegūto datu apjomu, maģistra darba autore secina, ka plaši tiek vērtēts “uzņēmuma darbības ilgums”, “uzņēmuma lielums”, “uzņēmuma konkrētais darbības gads un nozare”, “reģistra datu izmaiņu biežums”, “vadītāja un darbinieku izglītība un kompetence”, “darbinieku skaits uzņēmumā”, “komercķīlu daudzums”, “tiesvedības procesi”, “e-vides mājas lapas esamība”, “pieejamība sociālajos tīklos”, “nodokļu parāda esamība”, “uzņēmumu teritoriālais pārklājums”, “tehnikas vienību skaits” un “klientu apmierinātība”.

Mazāk tiek pētīts “zemes platības daudzums saimniecībā”, “ienākumi uz vienu zemes hektāru”, “e-vides mājas lapas skatījumu skaits”, “reklāmas veicināšana”, “konkurentu salīdzinājums”, “darbinieku apmierinātība”, “inovāciju ieteikumu skaits”, “jauno produktu parādīšanās tirgū”, “piegādes termiņš”, “darba drošības pārkāpumu skaits” un “darbu pārdarīšanas skaits”. Darba autore piekrīt gandrīz visiem iegūtajiem rādītājiem, izņemot “e-vides mājaslapas skatījumu skaitam un skatījumu redzamai uzskaitē”. Iespējams, šis rādītājs nav populārs kā novērtēšanas rīks, jo vēl ir salīdzinoši jauns jēdziens, kā arī Latvijā vēl netiek definēts plašākā mērogā.

8. tabula. Uzņēmumu novērtēšanas rādītāji, kas balstīti uz statistikas, novērtēšanas reitingu metadatiem, pašvaldības iestādēm sniegto dokumentu un publiski pieejamo informāciju (Avots: autores apkopots)

Rādītāji	Centrālās statistikas pārvalde	Lursoft	Latvijas biznesa gada pārskats	Luminor pētījums	Ceļu satiksmes drošības direkcija	Valsts darba inspekcija	Lauku atbalsta dienests	VID pētījumi, nodokļu reitings, gada pārskati	Nodarbinātības valsts aģentūra	Uzņēmumu reģistrs	Dažādi TOP metadati
Uzņēmuma darbības ilgums	X	X	X	X	X	X	X	X		X	X
Uzņēmuma darbības gads un nozare	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Uzņēmuma lielums "pēc Gada pārskatu un konsolidēto gada pārskatu likuma"	X	X	X			X	X	X		X	X
Reģistra datu izmaiņu biežums	X	X	X		X	X	X	X	X	X	
Zemes platība	X		X				X	X			
Ienākums uz 1 ha	X		X				X				
Vadītāju un darbinieki kompetence, izglītība	X		X	X	X	X	X		X		X
Darbinieku skaits, darba spēka attiecība, vidējie rādītāji	X	X	X	X		X	X	X		X	X
Komercīlu daudzums	X	X	X		X	X	X	X		X	X
Tiesvedības procesi	X	X	X		X	X	X	X		X	X
E-vides mājas lapas esamība	X	X	X	X	X	X	X	X		X	X
E-vides mājas lapas skatījuma skaits	X						X				X
Top līderi	X	X	X	X			X				X
Apbalvojumi, atzinības	X	X	X	X			X				X
Pieejamība sociālajos tīklos	X	X	X	X		X	X	X			X
Nodokļu parāda esamība	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Uzņēmuma teritoriālais pārklājums (filiāles, veikali)	X		X		X	X	X	X	X	X	X
Klientu apmierinātība	X		X				X		X		X
Reklāmas veicināšana, biežums								X			X
Konkurentu cenu salīdzinājums	X	X	X								
Darbinieku apmierinātība	X		X			X					
Jauni produkti	X										X
Piegādes termiņš	X				X		X	X			
Tehnikas vienību skaits	X	X	X	X	X	X	X	X			
Darba drošību pārkāpumu skaits	X				X	X					
Darba pārdarīšana						X	X				

Starptautiskā interneta aģentūra Real Web skatījumu skaitu definē kā apmeklējuma skaitu, ko dažādos rakursos analizē digitālā mārketinga terminu skaidrojošajā vārdnīca "Key Performance

Indicators (KPI)". Darba autore uzskata, ka rādītājs ir iekļaujams ekspertu novērtēšanas anketas izstrādē.

9. tabula. Trešās grupas labākie rādītāji ekspertu aptaujas anketas sastādīšanai (Avots: autores apkopots no 8. tabulā iekļauto avotu iegūšanas vietām)

Rādītājs	Rādītāja iegūšanas vieta
Uzņēmuma lielums "Gada pārskatu un konsolidēto gada pārskatu likuma" izpratnē	LR likums "Gada pārskatu un konsolidēto gada pārskatu likums" 5. pants.
Uzņēmuma darbības ilgums	Pašreizējais datums - uzņēmuma dibināšanas datums.
Izmaiņu biežums uzņēmumu reģistru datos	www.Lursoft.lv par papildus samaksu iegūstami rādītāji vai www.ur.gov.lv elektroniskajā vietnē.
Uzņēmuma vadītāja lauksaimnieciskā izglītība	Lauksaimnieciskās izglītības iegūšanas dokumenta datums, ja vecāks par 3 gadiem, tad apliecības vai sertifikāta saņemšanas pēdējais datums lauksaimniecības nozares jomā.
Vidējais darbinieku skaits uzņēmumā	(Aktīvu darba līgumu, vai personas kartīšu skaits vai darba laika tabeles dati vai darba algas izmaksu saraksti). Ja nepieciešams gada griezumā, tad saskaita visus gada laikā nodarbinātos darbiniekus pa mēnešiem/ 12
Darbinieku lauksaimnieciskā izglītība	Lauksaimnieciskās izglītības iegūšanas dokumenta datums, ja vecāks par 3 gadiem, tad apliecības vai sertifikāta saņemšanas pēdējais datums lauksaimniecības nozares jomā.
Aktuāli komercķīlu aktu daudzums	www.Lursoft.lv ievadot pētāmo uzņēmumu vai www.ur.gov.lv elektroniskajā vietnē.
Aktuālas tiesvedības procesu daudzums	www.Lursoft.lv ievadot pētāmo uzņēmumu vai www.ur.gov.lv elektroniskajā vietnē.
Nodokļu parāda esamība	www.Lursoft.lv ievadot pētāmo uzņēmumu vai www.vid.gov.lv elektroniskajā vietnē.
E-vides mājas lapa esamība	Tiek pārbaudīta interneta vidē esošā aktivitāte
E-vides mājas lapas skatījumu skaits, to esamība	Tiek pārbaudīta interneta vidē esošā aktivitāte, skatījumu skaits
Uzņēmuma iekļaušana TOP sarakstos	www.lursoft.lv , kā arī pārbaudīta interneta vidē
Iegūtie apbalvojumi, atzinības pēdējos 3 gados	Pēdējais apbalvojuma vai atzinības datums
Pieejamība sociālajos tīklos (facebook.com, instagram, u.c.)	Tiek pārbaudīta sociālajos tīklos esošā aktivitāte
Uzņēmuma teritoriālais pārklājums (filiāles, veikali, zeme)	Veikalu skaits, filiāļu skaits, zemes daudzums
Klientu apmierinātība	Anketēšana, aptaujas veikšana.

Rādītāji, kas atkārtojas vismaz piecas reizes, tiek atzīmēti oranžā krāsā.

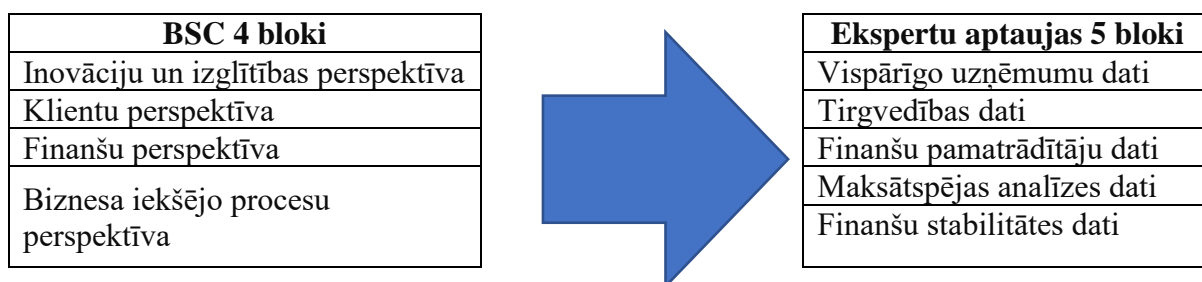
No trešās grupas apkopotajiem rādītājiem uz ekspertu aptaujas anketas izstrādi tiek izvirzīti rādītāji, kas atspoguļoti 9. tabulā. Rādītāju izvēle balstīta uz 8. tabulas veikto apkopojumu, kur rādītājs atzīmējas vismaz piecas reizes, kā arī otrajā grupā veikto (dažu) rādītāju izpēti zinātniskajos pētījumos. Katram rādītājam uzrādīta aprēķināšanas formula vai datu iegūšanas vieta.

Nākošajā nodaļā no atlasītajiem rādītājiem sastādīta ekspertu aptaujas anketa.

2.3. Anketas izstrādāšana un ekspertu aptaujas veikšana

Vairāki autori min, cik svarīgi ir izvēlēties pareizākos rādītājus atlases sistēmai (Kočanova, 2012, 34.-36. lpp.), it īpaši nav viegli sasaistīt stratēģiskos mērķus ar biznesa procesiem (Thompson & Stricklands, 2007, 340.-342.lpp.), kā arī tos realizēt (Kaplans & Nortons, 2006, 20. lpp.). Ne vienmēr mērķis ir virzīts uz peļņas iegūšanu (Kočanova, 2012, 34.-36. lpp.). Lai būtu vienkāršāk veidot ekspertu aptaujas anketu, autore balstās uz modeļa veidošanas tendenci - stratēģisko pāreju uz operacionālo līmeni, kur uzņēmuma stratēģiskās atbilstības radīšana ir ikviena darbinieka ikdienas filozofija ar nepārtrauktu procesu, gan izmaiņu aktivizāciju, gan vadības augstāku rezultātu aktivizēšanu (Kaplans & Nortons, 2006, 20.lpp.). Galu galā šī tendence ietver uzņēmuma vīzijas interpretēšanu, stimulēšanu, labošanu, mācīšanos un stratēģijas sasaisti uzņēmumā, uz kurām balstīsies arī ekspertu aptaujas anketas būtība lauksaimniecības nozares uzņēmumiem.

Ekspertu aptaujas anketas bloki tieši izriet no Roberta Kaplana un Deivida Nortona (turpmāk tekstā Kaplans un Nortons) sabalansētās rādītāju sistēmas modeļa (9. att.). Pētot zinātnisko literatūru par sabalansētā rādītāja izstrādes gaitu, darba autore secina, ka Kaplans un Nortons ietver plašākus rādītājus nekā izsaka to daļu nosaukumi. Lai labāk izprastu, kādus rādītājus piemērot katram anketas blokam, nepieciešams izpētīt katru atsevišķi.

9. att. Roberta Kaplana un Deivida Nortona sabalansētās sistēmas modeļa pielīdzināšana ekspertu aptaujas anketai (Avots: autores veidots)

Vērtējot "inovāciju un izglītības perspektīvu" Kaplans un Nortons ietver tādus rādītājus kā "procesa bireduma stāvoklis", "tirgus izaugsme", "darbinieku izaugsme" "uzlabojumu indekss", "saskarnes efektivitāte", "ienākumi uz darbinieku", "darbinieku ieteikumu skaits", u.c. rādītājus. Visi rādītāji iederas un sasauca cits ar citu, bet, balstoties uz statistiku par Latvijas lauksaimniecības nozares mazajām saimniecībām, šie rādītāji var izrādīties sarežģīti izpildāmi. Galvenokārt Latvijas lauksaimniecības uzņēmumi ir ar zemu atsevišķu saimniecību ietekmi tirgū. Ir jāsaprot, ka uzņēmējs, kurš nolēmis kļūt par labības vai dzīvnieku audzētāju, mainīt savu darbības specifiku vai pat visu biznesa stratēģiju uzreiz, to nevar izdarīt. Tas prasa laiku un izdevumus, jo lauksaimniecībai ir raksturīgs diezgan ilgs ražas novākšanas periods, kas reizēm ilgst no darbības lēmumu pieņemšanas brīža līdz finanšu rezultātu iegūšanas brīdim. Arī ražošanas tehnoloģiju izvēli galvenokārt ierobežo tiesību akti un lauksaimniecības produkciju nevar brīvi pārdot par brīvi izvēlētu cenu. Daļa uzņēmēju lauksaimniecības produktus pārdot lieliem pārstrādes uzņēmumiem, kas konstanti diktē savas cenas. Latvijā lauksaimniecības nozari raksturojoša ir zema atsevišķu saimniecību ietekme tirgū, kas tipiski iezīmē pavisam integrētas mazas saimniecības ar nelielu stratēģisko elastību (Kasjanovičs, 2011). Šo apgalvojumu pastiprina arī zinātnieki Noels un Diers. Viņi skaidro, ka firmas lielums, saimniekošanas joma un elastība noteikti nosaka iespējas veidot uzņēmējdarbības vidi (Noell & Diers, 1994). Tomēr aplūkotie Kaplana un Nortona minētie rādītāji neietekmē vispusīgo nepieciešamību optimāli veidot lauku saimniecību. Rādītāji galvenokārt veicina lauku saimniecību sasniedzamos mērķus vērtības veidošanā. Tāpēc darba autore nolēmj ekspertu anketā iekļaut nevis "inovācijas un izglītības" bloku, bet to pārveidot par "vispārīgie uzņēmuma dati" bloku, kurā iekļauti precīzāki un izmērāmi uzņēmuma darbības novērtēšanas rādītāji ar konkrētiem datiem. Rādītāji iepriekšējā 2.2. apakšnodaļā (9. tabula) tika apkopoti un atlasīti kā "labākie" rādītāji no plašās zinātniskās literatūras un pētījuma apkopojuma (8. tabula).

"Klientu perspektīva" parāda skatījumu uz jaunu produktu, piegādātājiem un to izpildes termiņiem u.c. rādītājiem. Tomēr, pēc darba autores skatījuma, to var iedalīt plašāk, kas ietver gan klientus, gan konkurentus, gan preces virzīšanu tirgū. Tāpēc darba autore "klientu perspektīvas" bloku aptaujas anketā nosauc par "Tirgvedība" bloku. Iepriekšējā 2.2. apakšnodaļā tika atlasīti labākie rādītāji (9. tabula), kas ir piemēroti "Tirgvedības" bloka vērtēšanai. Rādītāji ir izmērāmi un salīdzināmi .

Kaplana un Nortona "Finanšu perspektīva" bloku darba autore izdala divos ekspertu aptaujas anketas blokos – "Finanšu pamatrādītāji" un "Maksāspējas analīze". Tas ir tāpēc, lai nodalītu

rādītājus, kuri ir attiecināmi uz pamatanalīzes veikšanu (5. tabula), kas obligāti būtu jāveic katram uzņēmumam jebkuras novērtēšanas ietvaros. Maksātspējas analīzes veikšanu var uztvert arī kā padziļinātākas analīzes izpēti uzņēmumā vai kā papildanalīzi par uzņēmuma saimniecības saistībām (7. tabula). Abu bloku rādītāji izvēlēti uz apjomīgas zinātniskās literatūras izpēti (4., 6. tabula) un atlasīti labākie rādītāji, kurus var izmērīt un salīdzināt.

Kaplans un Nortons “Biznesa iekšējo procesu perspektīvā” iekļauj tādus rādītājus, kā “ražošanas ģeometrija pret konkurenci”, “patieso ieviešanas plānu pret plānoto”, “drošības incidentu skaits”, “jaudas izmantošana”, u.c. Darba autore skatījumā rādītāji ir piemēroti biznesa iekšējās vides analīzes veikšanai lielos uzņēmumos, bet, balstoties uz statistiku par Latvijas lauksaimniecības mazajām saimniecībām, šādi rādītāji nebūs piemēroti. Tāpēc darba autore ekspertu aptaujas anketā perspektīvu nosauc par “Finanšu stabilitātes rādītāji” bloku un pielāgo uz plašās zinātnisko pētījumu literatūras balstīto (6. tabula) labāko rādītāju (7. tabula) izvēli. Anketas blokā iekļauti precīzāki un izmērāmi uzņēmuma darbības novērtēšanas rādītāji ar konkrētiem sasniedzamiem datiem.

No izklāstītās informācijas var strukturēt ekspertu aptaujas anketu 5 blokos, kas balstīta uz 2.2. apakšnodaļā izvērtētajiem “labākajiem” rādītājiem no 5. tabulas, 7. tabulas un 9. tabulas. (10. tabula). Kopā anketā iekļauti 37 rādītāji un katrā anketas blokā ir ne vairāk par 10 rādītājiem.

Pabeigtajā (galīgajā) lauksaimniecības uzņēmumu darbības rezultātu novērtēšanas modelī visi rādītāji netiks iekļauti, bet izmantoti tikai ekspertu labākie novērtējumi, kas vērtēti pētījuma rezultātu pirmajās četrās apakšnodaļās. To pamato arī izklāstītā pieredze no Roberta Saimona un Antonio Davila zinātniskā raksta. Autori stāsta par finanšu pakalpojumu uzņēmumu, kurā vadītāji nolīga konsultantus, lai tie palīdz uzņēmumam izveidot darbības rādītāju sistēmu. Konsultanti identificēja vairāk nekā duci būtisku darbības rādītāju un izveidoja abpusējo atgriezenisko saikni starp mainīgajiem rādītājiem un biznesu. Rādītāju vidū bija produkta inovācijas, darbinieku apmācība, klientu apmierinātība, darbinieku iesaiste, uzņēmuma atjaunošanās, kā arī daudzi citi būtiski biznesa veiksmes dzinuļi. Katrs no tiem bija veidots pēc dedukcijas cēloņu un seku analīzes. Gala diagrammas ar neskaitāmu daudzumu atgriezenisko saikņu, bultu un ovālu bija patiesi iespaidīgas. Diemžēl darbības rādītāju sistēma bija izveidota tik detalizēti, ka darbinieki nespēja izcelt prioritātes. Patiesībā darbinieki pēc sanāksmes nespēja pateikt, kuri no darbības rādītājiem ir būtiski biznesa stratēģijai un uz ko ir jāfokusē savs darba laiks un enerģija (Simons & Davila, 1998).

10. tabula. Ekspertu aptaujas anketas bloki un to vērtēšanas rādītāji (Avots: autores veidots)

Raksturlielums	Kritērijs
Vispārīgi uzņēmumu dati (A daļa)	Uzņēmuma lielums “Gada pārskatu un konsolidēto gada pārskatu likuma” izpratnē
	Uzņēmuma darbības ilgums
	Izmaiņu biežums uzņēmumu reģistru datos
	Uzņēmuma vadītāja lauksaimnieciskā izglītība
	Vidējais darbinieku skaits uzņēmumā
	Darbinieku lauksaimnieciskā izglītība
	Aktuāli komercķīlu aktu daudzums
	Aktuālas tiesvedības procesu daudzums
	Nodokļu parāda esamība
Tirgvedība (B daļa)	E-vides mājas lapa esamība
	E-vides mājas lapas skatījumu skaits, to esamība
	Uzņēmuma iekļaušana TOP sarakstos
	Iegūtie apbalvojumi, atzinības pēdējos 3 gados
	Pieejamība sociālajos tīklos (facebook.com, instagram, u.c.)
	Uzņēmuma teritoriālais pārklājums (filiāles, veikali)
	Klientu apmierinātība
Finanšu pamatrādītāji (C daļa)	Apgrozījums
	Pamatkapitāla lielums
	Pamatkapitāla attiecība pret pašu kapitālu
	Tīrā peļņa vai zaudējumi
	Rentabilitāte
	Aktīvu rentabilitāte
	EBIT
	EBITDA rentabilitāte
	Kopējā likviditāte (bilance)
	Bilances vērtība
Finanšu stabilitātes rādītāji (D daļa)	Absolūtā finanšu neatkarība
	Finansēšanas koeficients
	Finansiālās atkarības koeficients
	Finanšu sviras koeficients
	Pašu kapitāla manevrējamības koeficients
	Apgrozāmo aktīvu nodrošinājuma koeficients
	Produktivitātes novērtējums
Maksātspējas analīze (E daļa)	Saistību apkalpošanas koeficients (peļņas zaudējuma aprēķins)
	Saistību slogs
	Kredītspējas koeficients
	Investēšanas koeficients

Maģistra darba ietvaros atlasīti 15 eksperti, kuru kompetence ir atbilstoša lauksaimniecības nozares uzņēmumu pētīšanai. Desmit eksperti strādā vadošajos amatos lauksaimniecības jomas uzņēmumos vai lauksaimniecības organizācijās, bet pieci eksperti tika izvēlēti no Latvijas zinātnes padomes lēmumiem par ekspertiem, kuriem ir piešķirtas tiesības būt par ekspertu un

ir zinoši ekonomikas un uzņēmējdarbības jomā. Visiem ekspertiem ar e-pastu palīdzību tika nosūtīts tiešsaistes adrese uz tīmekļa vietni <https://www.visidati.lv>. Eksperti savus vērtējumus sniedza sev ērtākajā laikā no 2019. gada 12. martam līdz 11. maijam.

Tika saņemtas 12 atbildes, no kurām 10 derīgas anketas tālākai rezultātu apstrādei un divas noraidošas atbildes. Abi eksperti, kas atteicās pildīt aptaujas anketu, pamatoja to ar savu zināšanu trūkumu par finanšu analīzes novērtēšanu. Ar ekspertu sarakstu, kas aizpildīja anketu un, kas tika uzrunāti, bet nesniedza savu vērtējumu, var iepazīties 4. pielikumā (sk. 4. pielikumu).

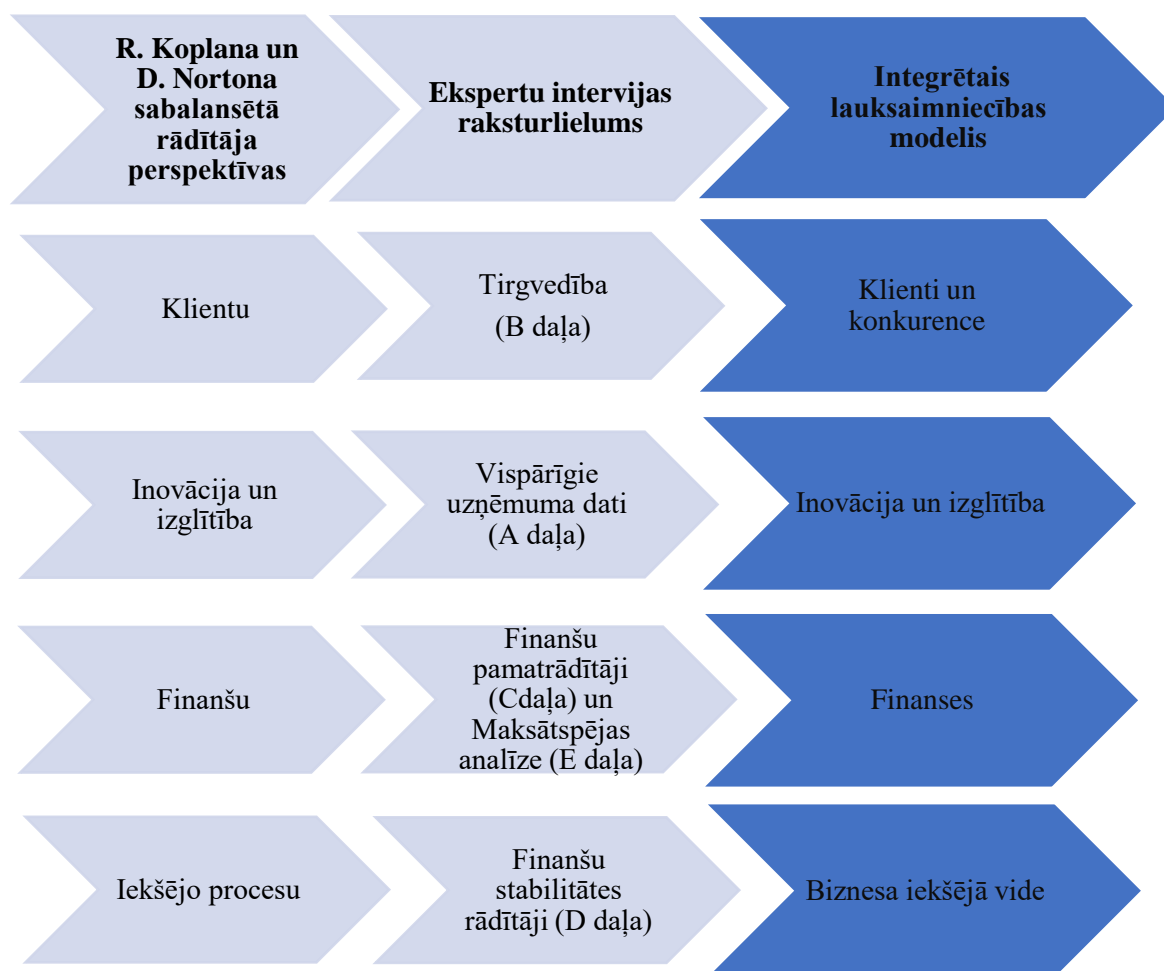
Eksperti katru kritēriju novērtēja pēc rādītāja nozīmīguma punktu skalā no 1 līdz 5, kur "1" ir nenozīmīgs kritērijs, "2" – drīzāk nenozīmīgs kritērijs, "3" ne nozīmīgs, ne nenozīmīgs kritērijs, "4" drīzāk nozīmīgs un "5" nozīmīgs kritērijs, vērtējot rādītāja iekļaušanas nozīmīgumu lauksaimniecības uzņēmumu darbības rezultātu novērtēšanas modeli. Rādītāju vērtēšana aptaujas anketās balstīta pēc Likerta skalas principa.

Brīvās izvēles jautājumā eksperti ieteica iekļaut apgrozījuma attiecību pret vienu nodarbināto uzņēmumā, apgrozījuma attiecību uz 1 ha lauksaimniecībā izmantojamās zemes platības, uzņēmuma reputāciju un aktīvu aprites ātrumu. Ekspertu ieteiktie rādītāji tika aplūkoti plašajā zinātniskajā literatūras izpētē, tomēr tie netika izvēlēti ekspertu aptaujas anketas sastādīšanai.

Nākošajā nodaļā aplūkots darbības rezultātu novērtēšanas modeļa izstrāde un to struktūra.

2.4. Darbības rezultātu novērtēšanas modeļa izstrāde

Vairāki secinājumi radās par modeļa uzbūvi un to nosaukumiem pēc ekspertu aptaujas veikšanas un rezultātu apkopošanas. Bija eksperti, kuri, sūtot atbildi par aptaujas izpildi uz maģistra darba autores e-pastu, atzīmēja, ka īsti nav izprotamas modeļa daļas, jo tās esot pārāk sarežģītas un grūti uztveramas lauksaimniecības uzņēmumu vadītājiem. Eksperts Dainis Treijs un Andris Vaivods ieteica mainīt vienkāršākus modeļa daļas nosaukumus un darba autore pēc ekspertu aptaujas anketas apkopošanas secina, ka labāk ir atgriezties pie četru grupu struktūras, kas balstītas uz Kalpana un Nortona sabalansētās rādītāju sistēmas četrām pamatperspektīvām. Lai saglabātu maģistra darba autores plānoto un izveidoto paplašinājumu, kas tika skaidrots 1.3. apakšnodaļā, kuru dēļ ekspertu aptaujas anketā tika mainīti nosaukumi, modeļa daļas tiek pārdēvētas nedaudz savādāk. Uzlabotas un precīzāk izteiktas, kas atbilst ekspertu aptaujas anketas izvēlēto rādītāju būtībai.

10. att. Lauksaimniecības uzņēmumu novērtēšanas modeļa daļu iegūšanas soļi (Avots: autores veidots)

No “Tirgvedība” anketas bloka atgriežamies atpakaļ pie “Klienti un konkurence” modeļa daļas, no “Vispārīgi uzņēmuma dati” anketas bloka pie “Inovācija un Izglītība” modeļa daļas. No “Finanšu pamatrādītāji” un “Maksātspējas analīze” anketas blokiem atgriežamies pie modeļa daļas “Finanses” un no “Finanšu stabilitāte” anketas bloka pie “Biznesa iekšējā vide” modeļa daļas (10. att.).

Pēc darba autores domām “Finanšu pamatrādītāji” un “Maksātspējas analīze” anketas bloki ir vērtējami atsevišķi, tomēr abi bloki viens otru papildina un satur līdzvērtīgu informāciju. Pēc ekspertu aptaujas rādītāju atlases abi bloki tiks apvienoti vienotā modeļa daļā “Finanses”. Anketas bloku apvienošana arī ir saistīta ar “Maksātspējas analīze” anketas blokā trūkstošo rādītāju izvēles skaitu.

Ekspertu aptaujas rezultātu izvērtējums sniegts pētījuma rezultātu daļā pirmajās četrās apakšnodaļās, bet 17. tabulā ir parādīta forma, kura būs jāaizpilda pēc ekspertu aptaujas rezultātu analīzes. Zemāk sniegta modeļa veidošanas gaita (11. tabula).

11. tabula. Elementu svarīguma noteikšana eksperta vērtējumā (Avots: autore veidots)

Grupa	Rādītāju grupa	Elements - nozīmīgums
KK	KK ₁	W _{KK1}
	KK ₁	W _{KK2}
	...	...
	KK _k	W _{KKk}
II	II ₁	W _{II1}
	II ₂	W _{II2}
	...	...
	II _k	W _{IIk}
BIV	BIV ₁	W _{BIV1}
	BIV ₂	W _{BIV2}
	...	...
	BIV _k	W _{BIVk}
FIN	FIN ₁	W _{FIN1}
	FIN ₂	W _{FIN2}
	...	...
	FIN _k	W _{FINk}

Balstoties uz ekspertu aptaujas rezultātiem, būs izveidots lauksaimniecības uzņēmuma novērtēšanas modelis, kas iekļauj 21 elementu (rādītāju). Katra moduļa elementam ir noteikts svars (ekspertu vērtējuma vidējais aritmētiskais vērtējums). Modeļa būtība ir atspoguļota 1. formulā, kurā tiek parādīta, kā tiek aprēķināta uzņēmuma kopējā vērtība. Modeļa elementu grupu kopējā vērtējuma aprēķinam izmantotas 2., 3., 4., 5. formula.

$$V=V_{KK}+V_{II}+V_{BIV}+V_{FIN}, \quad (1)$$

kur

V – uzņēmuma “X” kopējais vērtējums

V_{KK} – elementu grupas “Klienti un konkurenti” kopējais vērtējums

V_{II} – elementu grupas “Inovācija un izglītība” kopējais vērtējums

V_{BIV} – elementu grupas “Biznesa iekšējā vide” kopējais vērtējums

V_{FIN} – elementu grupas “Finanses” kopējais vērtējums

Klientu un konkurentu daļas svarīguma aprēķins elementu grupā aprēķināts sekojoši:

$$V_{KK} = \sum_i^k W_i V_i = W_{KK1} * V_{KK1} + W_{KK2} * V_{KK2} + \dots + W_{KKk} * V_{KKk} \quad (2)$$

kur,

k – elementu skaits grupā “Klienti un konkurenti”

i – elements grupā “Klienti un konkurenti”

Inovācijas un izglītības daļā svarīguma aprēķins elementu grupā aprēķināts sekojoši:

$$V_{II} = \sum_j^l W_j V_j = W_{II1} * V_{II1} + W_{II2} * V_{II2} + \dots + W_{IIk} * V_{IIk} \quad (3)$$

kur,

l – elementu skaits grupā “Izglītība un inovācijas”;

j – elements grupā “Izglītība un inovācijas”.

Biznesa iekšējās vides daļā svarīguma aprēķins elementu grupā aprēķināts sekojoši:

$$V_{BIV} = \sum_g^m W_g V_g = W_{BIV1} * V_{BIV1} + W_{BIV2} * V_{BIV2} + \dots + W_{BIVk} * V_{BIVk} \quad (4)$$

kur,

m – elementu skaits grupā “Biznesa iekšējā vide”

g – elements grupā “Biznesa iekšējā vide”

Finanses daļā svarīguma aprēķins elementu grupā aprēķināts sekojoši:

$$V_{FIN} = \sum_h^n W_h V_h = W_{FIN1} * V_{FIN1} + W_{FIN2} * V_{FIN2} + \dots + W_{FINk} * V_{FINk} \quad (5)$$

kur,

m – elementu skaits grupā “Finanses”

h – elements grupā “Finanses”

Izveidoto 1. formulu var atspoguļot matricas veidā, uz kuras balstīsies uzņēmumu darbības novērtēšana jeb konceptuālais novērtēšanas modelis:

$$V = \left\{ \begin{array}{l} [W_{KK1} * V_{KK1} + W_{KK2} * V_{KK2} + \dots + W_{KKk} * V_{KKk}] + \\ [W_{II1} * V_{II1} + W_{II2} * V_{II2} + \dots + W_{IIk} * V_{IIk}] + \\ [W_{BIV1} * V_{BIV1} + W_{BIV2} * V_{BIV2} + \dots + W_{BIVk} * V_{BIVk}] + \\ [W_{FIN1} * V_{FIN1} + W_{FIN2} * V_{FIN2} + \dots + W_{FINk} * V_{FINk}] \end{array} \right\} \quad (6)$$

Pētījuma rezultātu daļā, iegūstot ekspertu aptaujas datus, būs jāaizpilda 17. tabula “Atlasīto elementu svarīgums eksperta vērtējumā”. Atkarīgi no tā, kurus rādītājus eksperti novērtēs kā svarīgākos, tiks noteikts elementu skaits katrā modeļa daļā. Katra elementa svars (W) tiks noteikts kā ekspertu vērtējuma vidējais aritmētiskais lielums. Katra elementa vērtējums (V) tiks noteikts balstoties uz kritērijiem, kurus maģistra darba autore apraksta pētījumu rezultātu daļā. Konceptuāli kritēriju noteikšanas process balstās uz riska prēmijas novērtēšanas modeļa izveidi, ko izstrādājis Mercers savā darbā “Pielāgots kapitāla aktīvu cenu veidošanas modelis”, kas ir Mercera iepriekšējo “uzkrāšanas” metodiku paplašinājums, pamatojoties uz kapitāla aktīvu cenu modeli.

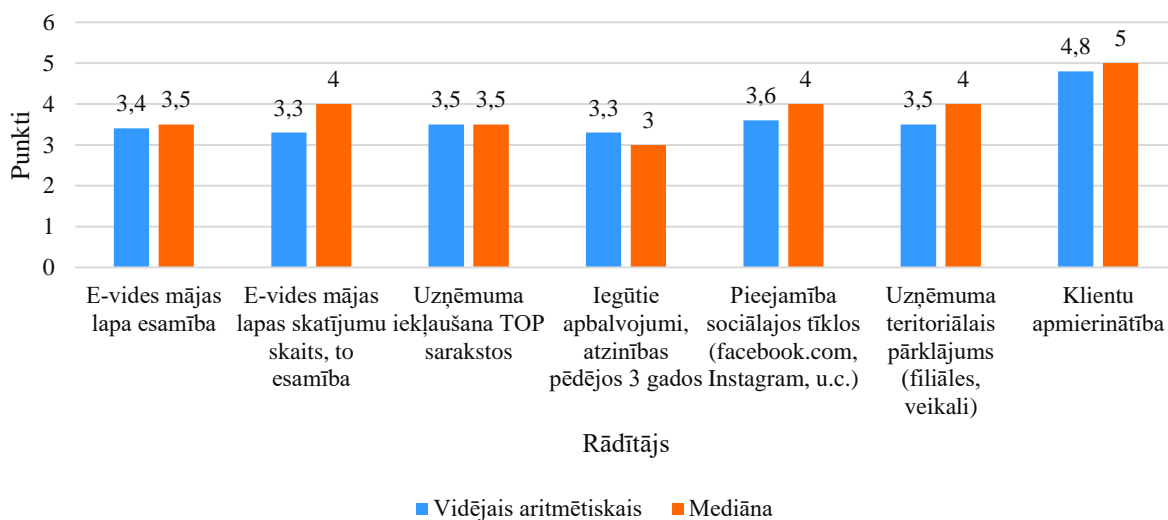
Pētījuma rezultātu daļas noslēgumā sniegta konceptuālā novērtēšanas modeļa aprobācija un sniegta iegūto rezultātu skaidrojums.

3. PĒTĪJUMA REZULTĀTI

3.1. Klienti un konkurence

Maģistra darba ietvaros tika veikta ekspertu aptauja, kuras mērķis bija noskaidrot labākos lauksaimniecības modeļa novērtēšanas rādītājus pēc ekspertu domām. Aptaujas anketa sastāvēja no pieciem anketas blokiem, kas ietvēra 37 novērtēšanas rādītājus. Izmantojot Likerta skalas principu, ekspertiem bija jāsniedz savs viedoklis par katru rādītāju un jānovērtē skalā no 1 līdz 5 (sk. 5. pielikumu). Eksperti savus vērtējumus sniedza sev ērtākajā laikā no 2019. gada 12. martam līdz 11. maijam, izmantojot tīmekļa vietni <https://www.visidati.lv>.

Pētījumu rezultātu daļā analizēti ekspertu aptaujas anketas vērtējumi, veicot vidējā aritmētiskā aprēķinu, ranžētas rindas mediānas noteikšanu un biežumu analīzi katrā rādītājā atsevišķi. Tiks izvēlēti pieci labākie rādītāji novērtēšanas modeļa izveidei un aprobācijai. Konceptuālā modeļa ceturtajai daļai “Finanses” tiks izvēlēti 6 rādītāji, no kuriem četri rādītāji būs no ekspertu aptaujas “Finanšu pamatrādītāji” anketas bloka un divi rādītāji no “Maksātspējas analīze” anketas bloka. Ekspertu aptaujas anketas vērtējumi ir aplūkojami 6. pielikumā (sk. 6 pielikumu).

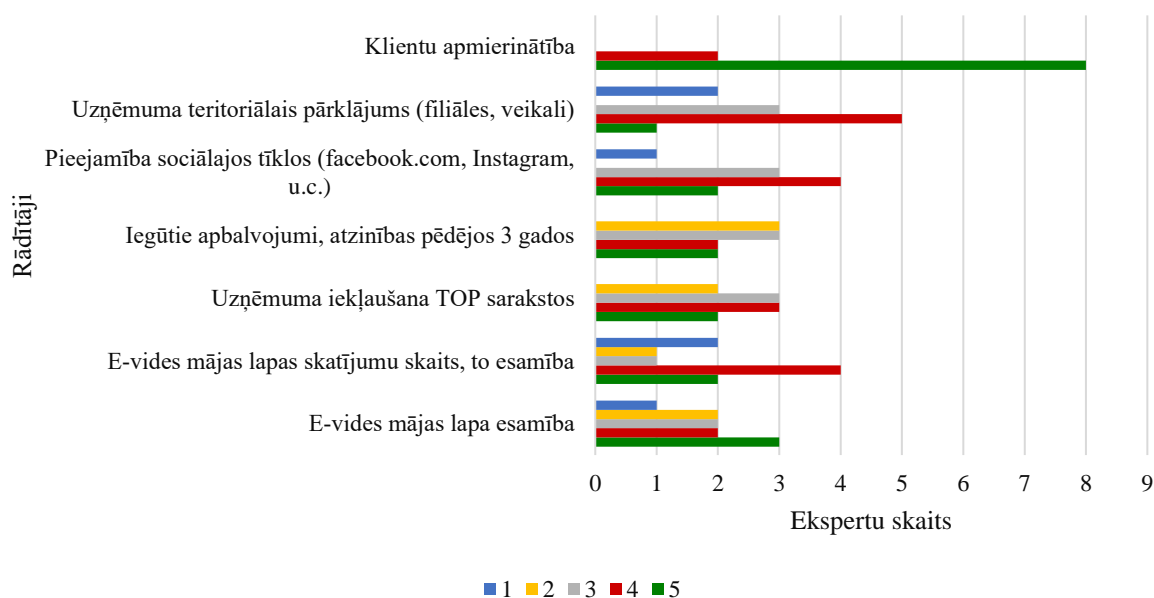

11. att. Ekspertu vērtējumi anketas blokā “Tirgvedība” pēc vidējā aritmētiskā novērtējuma un mediānas noteikšanas (Avots: autores veidots)

Modeļa daļa “Klienti un konkurenti” sastāvēs no ekspertu aptaujas anketas bloka “Tirgvedība” labākajiem rādītājiem. Ekspertu aptaujas anketas blokā “Tirgvedība” visaugstāk novērtētais

rādītājs ir “klientu apmierinātība”, kas vērtēts ar 4,8 punktiem pēc vidējā aritmētiskā aprēķina un 5 punktiem pēc mediānas noteikšanas (11. att.). Viszemāk novērtēts ar 3,3 punktiem pēc vidējā aritmētiskā aprēķina un 3 punktiem pēc mediānas noteikšanas ir “iegūto apbalvojumu, atzinību skaits pēdējos trijos gados”. Lai arī eksperti rādītāju novērtējuši salīdzinoši zemu, darba autore uzskata, ka tas ir svarīgs uzņēmuma stratēģiskā mērķa sasniegšanas rādītājs un ir īpašs un labāks par rādītāju “uzņēmuma iekļaušana TOP sarakstos”. TOP sarakstos, galvenokārt, dominē lielākie uzņēmumi ar jau zināmiem tradicionāliem rādītāju novērtējumiem, bet rādītājs “iegūtie apbalvojumi, atzinības pēdējos trīs gados” ir pieejamāks lauku mazajām saimniecībām. Darba autore dažādus saņemtos goda un pagodinājuma rakstus vietējo pašvaldību pasākumos novērtē augstāk un svarīgāk nekā iekļūšana lielajos TOP sarakstos.

Lai izvēlētos labākos piecus rādītājus, ir nepieciešama papildus datu apstrādes metode - biežuma analīze. Veicot biežuma analīzi, (12. att.) secināts, ka labākie rādītāji ir “klientu apmierinātība”, “e-vides mājas lapas esamība”, “uzņēmuma teritoriālais pārklājums”, “pieejamība sociālajos tīklos”, “e-vides mājas lapas skatījumu skaits, to esamība” un “uzņēmuma iekļaušana TOP sarakstos”. Pēc biežumu analīzes vissliktākais rādītājs ir “iegūto apbalvojumu un atzinību skaits pēdējos trīs gados”. Pēc biežuma analīzes noteikti 6 labākie rādītāji, bet modelī tiks iekļauti tikai 5 rādītāji.

12. att. Ekspertu vērtējumi anketas blokā “Tirgvedība” pēc biežuma analīzes (Avots: autore veidots)

Lai pārbaudītu un noteiktu piekto labāko rezultātu, tiks veikta “vietu” noteikšana pēc vidējā aritmētiskā rādītāja, mediānas un ekspertu vērtējuma biežuma, kur eksperti ir snieguši vērtējumus tikai “5”. Pirmā vieta tiek piešķirta rādītājam, kas konkrētajā aprēķinā vai analizē ir vislabāk novērtēts, bet vissliktāk novērtētajam rādītājam - pēdējā vieta. Vietu noteikšana palīdzēs saskatīt lielāku atšķirību starp rādītājiem un savstarpēji salīdzināt visus minētos analīzes un aprēķina rīkus. Galīgais vietu aprēķins jeb rādītāja vieta kopējā sarakstā noteikta šādi: saskaitot visu iepriekšējo rīku “vietu” summu un izdalot ar 3, jo ir trīs mērāmi rādītāji.

12. tabula. Ekspertu vērtējumu izvērtējums aptaujas anketas blokā “Tirgvedība”, veicot vietu sadalījumu (Avots: autores veidots)

Rādītājs	Pēc vidējā aritmētiskā aprēķina	Pēc mediānas noteikšanas	Pēc biežuma analīzes, izvēloties ekspertu vērtējumus tikai “5”	Rādītāja vieta kopējā sarakstā
E-vides Mājas lapa esamība	4. vieta	3. vieta	2. vieta	3. vieta
E-vides mājas lapas skatījumu skaits, to esamība	5. vieta	2. vieta	3. vieta	4. vieta
Uzņēmuma iekļaušana TOP sarakstos	3. vieta	3. vieta	3. vieta	3. vieta
Iegūtie apbalvojumi, atzinības pēdējos 3 gados	5. vieta	4. vieta	3. vieta	5. vieta
Pieejamība sociālajos tīklos (facebook.com, Instagram, u.c.)	2. vieta	2. vieta	3. vieta	2. vieta
Uzņēmuma teritoriālais pārklājums (filiāles, veikali)	1. vieta	2. vieta	4. vieta	3. vieta
Klientu apmierinātība	1. vieta	1. vieta	1. vieta	1. vieta

“Vietu” kārtošana precīzāk norāda labākos rādītājus katrā vērtējumā un izceļ atšķirību. Pēc iegūtajiem rezultātiem ir saskatāmi pieci labākie rādītāji, kas rādītāju kopējā sarakstā ieņem 1. vietu, 2. vietu un 3. vietu (12. tabula). Tie ir “klientu apmierinātība”, “pieejamība sociālajos tīklos”, “e-vides mājas lapas esamība”, “uzņēmuma iekļaušana TOP sarakstos” un “uzņēmuma teritoriālais pārklājums (filiāles, veikali)”.

Darba autore uzskata, ka starp e-vides mājas lapas esamību un pieejamību sociālajos tīklos ir liekama vienādības zīme, jo sociālie tīkli ir attīstījušies un piedāvā tādas pašas funkcijas, kā mājas lapa. Vērtējot rādītāju “e-vides mājas lapas skatījumu skaits, un to esamību” pēc

mediānas noteikšanas (2. vieta) tas bija augstāks par rādītāju “e-vides mājas lapas esamību” (3. vieta). Darba autore šo rādītāju uzskata par labāku un iekļaujamu novērtēšanas modelī. Vairākos pētījumos skatījumu skaitam tiek piešķirta aizvien lielāka nozīme un to pamato Swedbank veiktais pētījums par to, ko uzņēmumam dot apmeklējumu skaits. Darba autore uzskata, ka apmeklējumu skaita uzskaitē ir jāveic, lai zinātu, cik daudz cilvēku ir aplūkojuši konkrēta uzņēmuma mājas lapu vai iepazinušies ar uzņēmuma produktu. Skatījumu uzskaitē palīdz noteikt skatījumu dinamiku dažādos laika periodos. Piemēram, pa dienām, nedēļām, mēnešiem vai citos laika periodos. Attiecīgi, ja ir zināmas dienas, kurās ir lielāks apmeklētāju skaits, tad uzņēmums var veidot akcijas vai citus reklāmas pasākumus, kas veicinātu produkta vai pakalpojuma iegādi. Skatījumu uzskaites analīzē vai uzturēšanās biežuma analīzē ir iespējas noteikt uzturēšanās ilgumu vai apmeklētāju atrašanās vietas, kas parāda, kāda ir pircēja kultūra un kādi mārketinga pasākumi konkrētajā pilsētā vai valstī ir nepieciešami. Veicot skatījumu uzskaites ilguma analīzi, var novērot laika intervālu, kuru klienti patērējuši konkrētās mājas lapas pētīšanai vai konkrētā produkta vai pakalpojuma iegādes izvēlei.

Novērtējot ekspertu aptaujas anketās iegūtos datus pēc vidējā aritmētiskā vērtējuma, mediānas noteikšanas, biežuma analīzes un vietu iedalījuma uz novērtēšanas modeļa “Klienti un konkurenti” daļu, tiek izvirzīti sekojoši rādītāji:

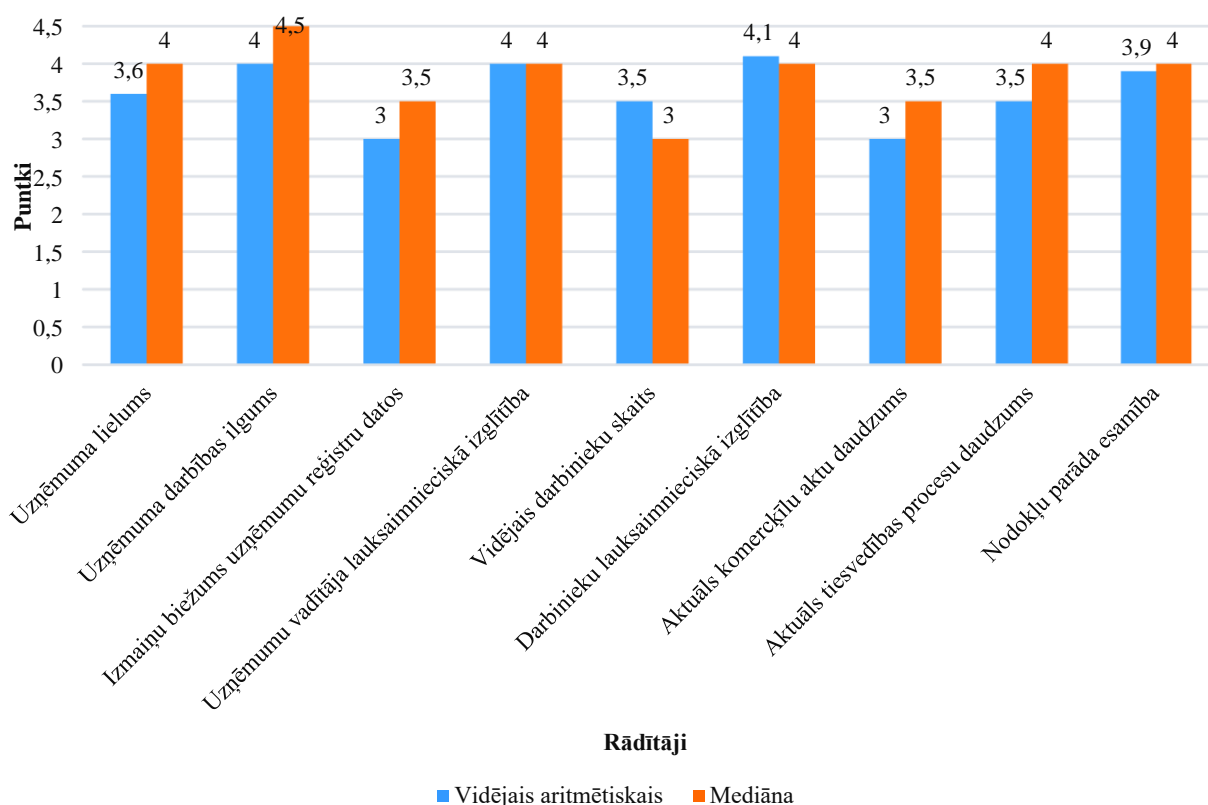
1. Klientu apmierinātība;
2. Pieejamība sociālajos tīklos;
3. Uzņēmuma teritoriālais pārklājums;
4. Uzņēmuma iekļaušanas TOP sarakstos;
5. E-vides mājas lapas skatījumu skaits, to esamība.

Nākošajā apakšnodaļā izvēlēti labākie pieci rādītāji konceptuālā modeļa “Inovācija un izglītība” daļai no ekspertu aptaujas anketas bloka “Vispārīgie uzņēmuma dati”.

3.2. Inovācija un izglītība

Modeļa daļa “Inovācija un izglītība” sastāvēs no ekspertu aptaujas anketas bloka daļas “Vispārīgie uzņēmuma dati”. Vislabāko vērtējumu - 4,1 punktu, pēc vidējā aritmētiskā aprēķina, ieguvis rādītājs “darbinieku lauksaimnieciskā izglītība” (13. att.). Kā nākošos labākos rādītājus eksperti vērtējuši ar 4 punktiem un tie ir - “uzņēmuma darbības ilgums”, “uzņēmuma vadītāja lauksaimnieciskā izglītība”, ar 3,9 punktiem “nodokļu parāda esamība”, bet ar 3,6 “uzņēmuma lielums”. Ekspertu labākie novērtētie rādītāji ir izprotami un darba autore piekrīt ekspertu vērtējumam. Vissliktāk eksperti ir novērtējuši rādītājus “izmaiņu biežums uzņēmumu reģistru datos” un “aktuālo komercķīlu daudzums uzņēmumā”, liekot vidējā aritmētiskā

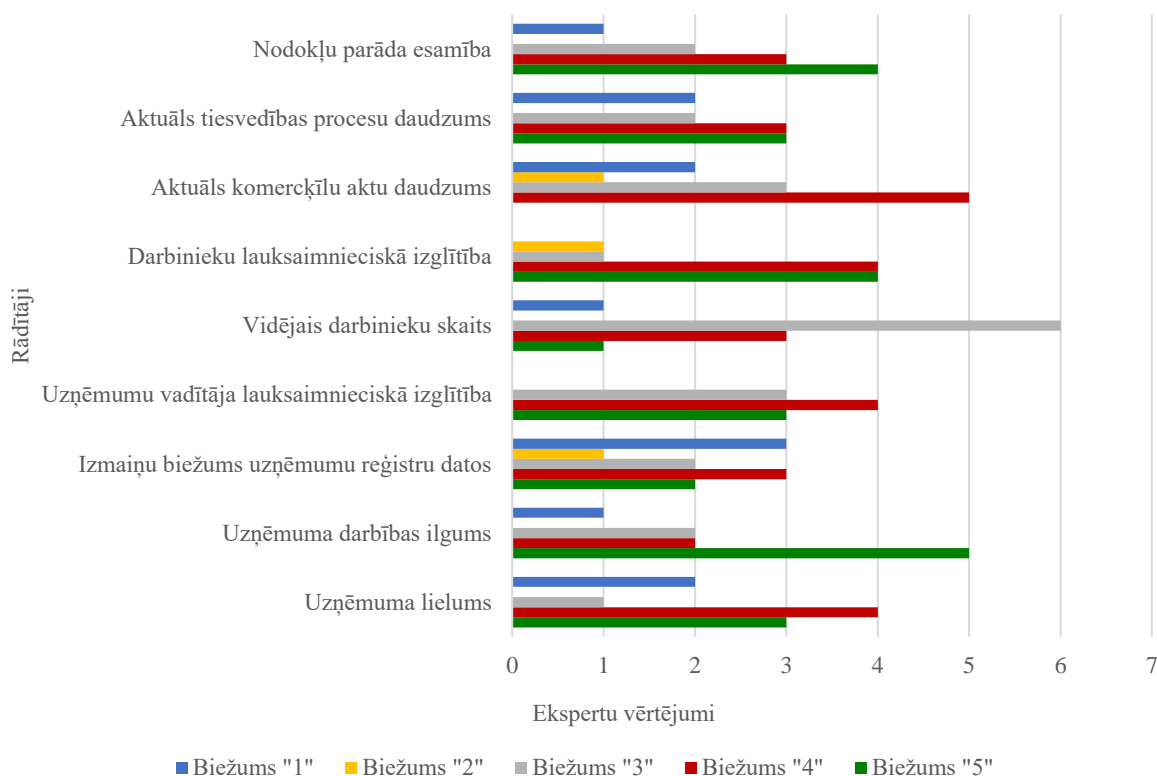
vērtējumu 3 punktu. Analizējot uzņēmuma izmaiņu biežumu reģistra datus, var spriest par uzņēmuma iekšējo vidi. Galvenokārt, izmaiņas uzņēmuma datus rodas, kad mainās valdes sastāvs vai uzņēmums tiek pārpirkts. Valdes maiņas vai pārpirkšanas rezultātā rodas spriedze starp darbiniekiem par darba vietas nākotni. Bieži valdes maiņa notiek ar ārvalstu tirgus apgūšanu, kad tiek piesaistīti papildus investori, lai veicinātu uzņēmuma eksporta iespējas. Reizēm tas ir tāpēc, lai mazinātu uzņēmuma krīzes situācijas un iespējamo likviditāti. Lai to noteiktu ir nepieciešams veikt izpēti. Komerčķīlu aktu daudzums uzņēmumā novērojams gadījumos, kad tiek veikti ieguldījumi ilgtermiņa aktīvos. Komerčķīla uzliek uzņēmumam papildus saistības. Lai arī komerčķīla ir negatīvs aspekts uzņēmumam, tomēr jauniegādāto pamatlīdzekļu daudzums var pozitīvi veicināt uzņēmuma attīstības stratēģiju un finansiālos darbības rādītājus.

13. att. Ekspertu vērtējumi anketas blokā “Uzņēmuma vispārējie dati” pēc vidējā aritmētiskā novērtējuma un mediānas noteikšanas (Avots: autores veidots)

Vērtējot rādītājus pēc vidējās mediānas aprēķina, kā labāko rādītāju eksperti novērtēja “uzņēmuma darbības ilgumu”, kas ieguvis 4,5 punktus. Savukārt, kā nākošais labākais rādītājs

4 punktu vērtējumā ir pieciem rādītājiem – “uzņēmuma lielums”, “uzņēmuma vadītāja lauksaimnieciskā izglītība”, “darbinieku lauksaimnieciskā izglītība”, “aktuāls tiesvedības procesu daudzums”, “nodokļa parāda esamība”. Rādītāju izvēles daudzums, pēc aplūkotajiem labākajiem vērtējumiem, neatbilst modeļa atlases nosacījumiem. Lai atrastu labākos vērtējumus modeļa izveidē, tiek vērtēta ekspertu sniegto atbilžu biežuma analīze. (14. att.)

14. att. Ekspertu vērtējumi anketas blokā “Uzņēmuma vispārējie dati” pēc biežuma analīzes (Avots: autores veidots)

Biežuma analīzē vislabākais rādītājs ir “darbinieku lauksaimnieciskā izglītība”. Kā nākošie labākie rādītāji ir - “uzņēmuma darbības ilgums”, “nodokļu parāda esamība”, “uzņēmuma lielums” un “uzņēmuma vadītāja lauksaimnieciskā izglītība”. Ekspertu aptaujas anketas bloku novērtējuma vidējās vērtības atšķirības ir nelielas. Lai to padarītu vairāk atšķirīgu, rādītāji tiks novērtēti pēc “vietu” noteikšanas, vērtējot vidējā aritmētiskā rādītāja, mediānas un ekspertu vērtējuma biežuma, kur eksperti ir snieguši vērtējumus tikai “5”. Pirmā vieta tiks piešķirta rādītājam, kas konkrētajā aprēķinā vai analīzē ir vislabāk novērtēts, bet vissliktāk novērtētajam rādītājam tiks piešķirta pēdējā vieta. Šāds papildus aprēķins ir nepieciešams, lai radītu lielāku

atšķirību starp rādītājiem un savstarpēji salīdzinātu visus minētos analīzes un aprēķina rīkus. Galīgais aprēķins jeb rādītāja vieta kopējā sarakstā noteikta šādi: saskaitot visu iepriekšējo rīku vietu summu un izdalot ar 3, jo ir trīs mērāmi rādītāji.

Labākie rādītāji pēc “vietu” sadalījuma ir “uzņēmuma darbības ilgums”, “darbinieku lauksaimnieciskā izglītība”, “uzņēmuma vadītāja lauksaimnieciskā izglītība” un “nodokļu parāda esamība” (13. tabula). Darba autore uzskata, ka atlasītie rādītāji ir piemēroti novērtēšanas modelim. Vissliktāk novērtēts ir rādītājs “vidējais darbinieku skaits”. Pēc autores domām, darbinieku vidējam skaitam ir nozīme un svars novērtēšanas modelī, jo, saskaņā ar “Gada pārskata un konsolidēto gada pārskata likumu”, lai noteiktu uzņēmuma lielumu, darbinieku skaits ir viens no mērāmiem rādītājiem. Lai aprēķinātu darbinieku iegūtās lauksaimniecības izglītības īpatsvaru kopējā darbinieku skaitā, ir jāzina darbinieku skaits. Tāpat darbinieku skaits ir jānorāda, iesniedzot gada pārskatu Valsts ieņēmumu dienestā. Vērtējot uzņēmuma izaugsmi, iesniedzot dažādus pieteikumus papildus finansējuma piesaistei, ir jāveicina darbinieku skaita palielinājums.

13. tabula. Ekspertu vērtējumu izvērtējums aptaujas anketas blokā “Uzņēmuma vispārīgie dati”, veicot vietu sadalījumu (Avots: autores veidots)

Rādītājs	Pēc vidējā aritmētiskā aprēķina	Pēc mediānas noteikšanas	Pēc biežuma analīzes, izvēloties ekspertu vērtējumus tikai “5”	Rādītāja vieta kopējā sarakstā
Uzņēmuma lielums “Gada pārskatu un konsolidēto gada pārskatu likuma” izpratnē	4. vieta	2. vieta	3. vieta	4. vieta
Uzņēmuma darbības ilgums	2. vieta	1. vieta	1. vieta	1. vieta
Izmaiņu biežums uzņēmumu reģistru datos	6. vieta	3. vieta	4. vieta	6. vieta
Uzņēmumu vadītāja lauksaimnieciskā izglītība	2. vieta	2. vieta	3. vieta	3. vieta
Vidējais darbinieku skaits	5. vieta	4. vieta	5. vieta	7. vieta
Darbinieku lauksaimnieciskā izglītība	1. vieta	2. vieta	2. vieta	2. vieta
Aktuāls komercķīlu aktu daudzums	6. vieta	3. vieta	nav	4. vieta
Aktuāls tiesvedības procesu daudzums	5. vieta	2. vieta	3. vieta	5. vieta
Nodokļu parāda esamība	3. vieta	2. vieta	2. vieta	3. vieta

Darba autore uzskata, ka konceptuālajā lauksaimniecības modelī ieviest uzņēmuma lielumu pēc LR likuma “Gada pārskata un konsolidēto gada pārskatu datiem” nav tik nozīmīgs rādītājs kā darbinieku vidējais skaits. Ņemot vērā ekspertu vērtējumus pēc biežuma analīzes, rādītājs “darbinieku vidējais skaits” ir labāks par “uzņēmuma lieluma” rādītāju. Balstoties uz Darba devēju konfederācijas izveidoto rokasgrāmatu “Cilvēkresursu plānošanas un novērtēšanas metodes mazam un vidējam uzņēmumam”, kurā apraksta darbinieka nozīmīgumu uzņēmuma veidošanā, kas tiek izvērtēti pēc līdzsvarotās sabalansētās sistēmas mērķu mērījuma kartes, rādītājs “darbinieku vidējais skaits” ir iekļaujams novērtējuma modelī.

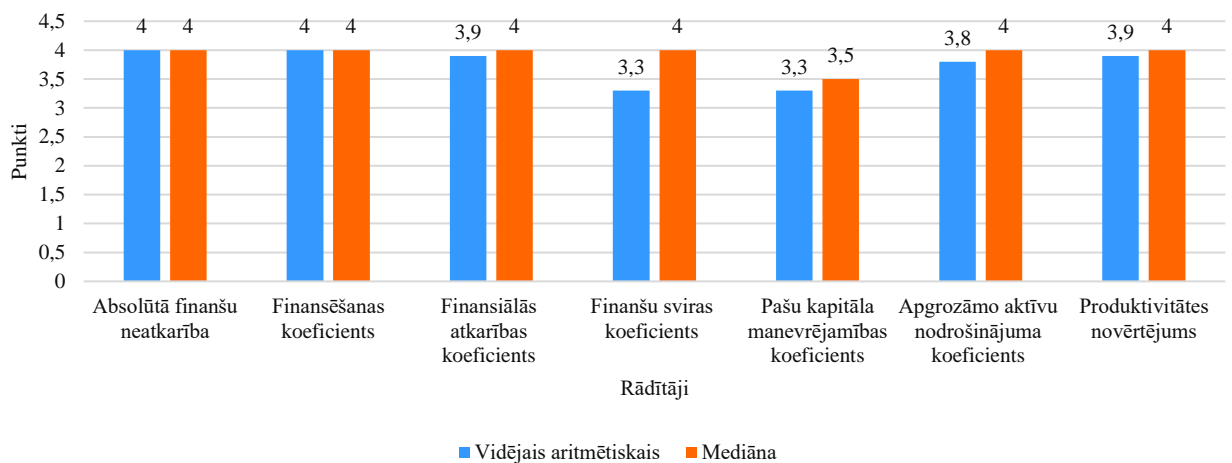
Novērtējot ekspertu aptaujas anketās iegūtos datus pēc vidējā aritmētiskā vērtējuma, mediānas noteikšanas, biežuma analīzes un vietu iedalījuma uz novērtēšanas modeļa “Inovācija un izglītība” daļu, tiek izvirzīti sekojoši rādītāji:

1. Uzņēmuma darbības ilgums;
2. Darbinieku lauksaimnieciskā izglītība;
3. Uzņēmumu vadītāja lauksaimnieciskā izglītība;
4. Nodokļu parādu esamība;
5. Darbinieku vidējais skaits.

Nākošajā apakšnodaļā aplūkots ekspertu vērtējums anketas blokā “Finanšu stabilitātes rādītāji” un izvēlēti labākie pieci rādītāji konceptuālā modeļa daļai “Biznesa iekšējā vide”.

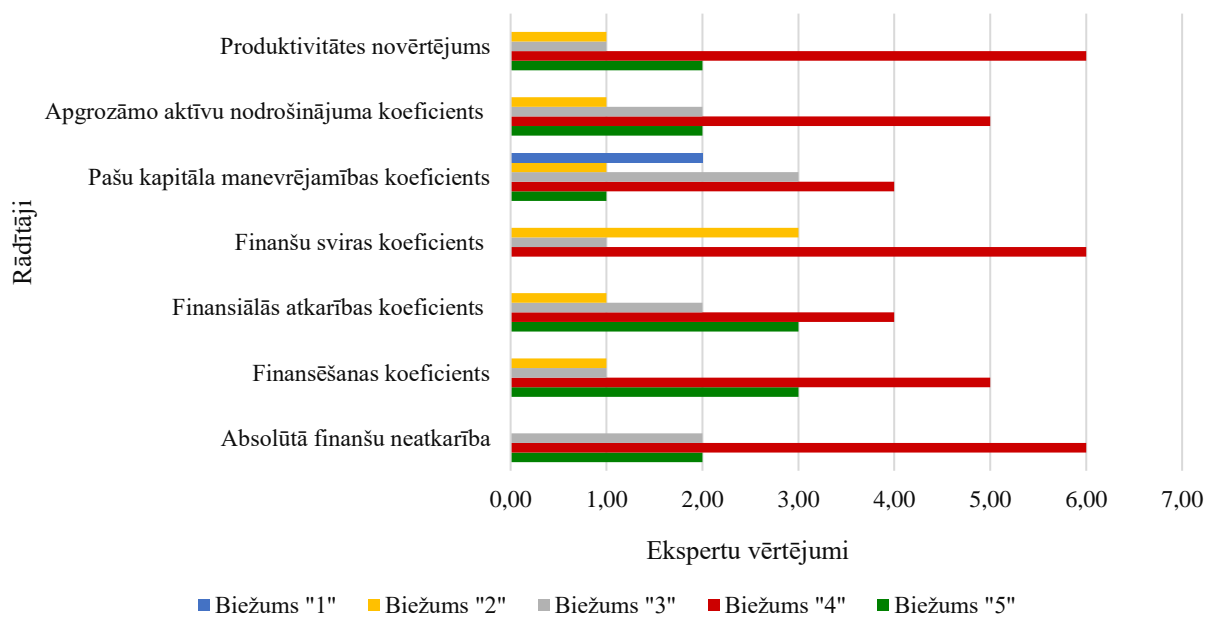
3.3. Biznesa iekšējā vide

Modeļa daļa “Biznesa iekšējā vide” sastāvēs no ekspertu aptaujas anketas bloka “Finanšu stabilitātes rādītāji”. Ekspertu aptaujas anketas bloka “Finanšu stabilitātes rādītāji” daļā eksperti sniedza savu vērtējumu kopumā par septiņiem rādītājiem, no kuriem, pēc vidējā aritmētiskā rādītāja noteikšanas, iegūstot vērtējumu 4, ir “absolūtā finanšu neatkarība” un “finansēšanas koeficients” (15. att.). Ar vērtējumu 3,9 novērtēti “finansiālās atkarības rādītājs” un “produktivitātes novērtējums”, bet ar vērtējumu 3,8 ir novērtēts “apgrozāmo aktīvu nodrošinājuma koeficients”. Viszemāk ir novērtēts “pašu kapitāla manevrējamības koeficients” un “finanšu sviras koeficients”. Autore piekrīt ekspertu vērtējumam, ka “pašu kapitāla manevrējamības koeficients” ir mazāk svarīgs novērtēšanas modeļa izveidē. Lai arī “finanšu sviras koeficients” pēc vidējā aritmētiskā ir novērtēts viszemāk, tomēr rādītājs norāda uz uzņēmumu finanšu piesaistes aktivitāti, kas būtu nepieciešams uzņēmuma novērtējumam. Iespējams, rādītājs ir mazāk zināms un mazāk izprotams lauksaimniecības jomā strādājošajiem ekspertiem.

15. att. Ekspertu vērtējumi anketas blokā “Finanšu stabilitātes rādītāji” pēc vidējā aritmētiskā novērtējuma un mediānas noteikšanas (Avots: autores veidots)

Vērtējums pēc mediānas aprēķina ir līdzīgs, pat vienāds (15. att.) visiem rādītājiem. Izņēmums ir “pašu kapitāla manevrējamības koeficients”, kas novērtēts ar 3,5 punktu mediānu, bet visiem pārējiem aprēķiniem ir 4 punktu vērtējums. Pēc ekspertu vērtējumu biežuma analīzes (16. att.), var novērot ekspertu pozitīvu vērtējumu gandrīz visiem rādītājiem.

16. att. Ekspertu vērtējumi anketas blokā “Finanšu stabilitātes rādītāji” pēc biežuma analīzes (Avots: autores veidots)

Pēc biežuma analīzes vislabākie rādītāji ir “absolūtā finanšu neatkarība”, “finansēšanas koeficients”, “finansiālās atkarības koeficients”, “apgrozāmo aktīvu novērtējums” un “produktivitātes novērtējums” (16. att.). Pēc biežuma analīzes viszemāk novērtēti ir “finanšu sviras koeficients” un “pašu kapitāla manevrējamības koeficients”. Novērtējot rādītājus pēc “vietu” noteikšanas un vērtējot vidējā aritmētiskā rādītāja, mediānas un ekspertu vērtējuma biežuma, kur eksperti ir snieguši vērtējumus tikai “5”. Darba autore pirmo vietu piešķir rādītājam, kas konkrētajā aprēķinā vai analīzē ir vislabāk novērtēts, bet vissliktāk novērtētajam rādītājam tiek piešķirta pēdējā vieta. Šāds papildus aprēķins ir nepieciešams, lai radītu lielāku atšķirību starp rādītājiem un savstarpēji salīdzinātu visus minētos analīzes un aprēķina rīkus. Galīgais aprēķins jeb rādītāja vieta kopējā sarakstā noteikta šādi: saskaitot visu iepriekšējo rīku vietu summu un izdalot ar 3, jo ir trīs mērāmi rādītāji.

14. tabula. Ekspertu vērtējumu izvērtējums aptaujas anketas blokā “Finanšu stabilitātes rādītāji”, veicot vietu sadalījumu (Avots: autores veidots)

Rādītājs	Pēc vidējā aritmētiskā aprēķina	Pēc mediānas noteikšanas	Pēc biežuma analīzes, izvēloties ekspertu vērtējumus tikai “5”	Rādītāja vieta kopējā sarakstā
Absolūtā finanšu neatkarība	1. vieta	1. vieta	2. vieta	2. vieta
Finansēšanas koeficients	1. vieta	1. vieta	1. vieta	1. vieta
Finansiālās atkarības koeficients	2. vieta	1. vieta	1. vieta	2. vieta
Finanšu sviras koeficients	4. vieta	1. vieta	nav	5. vieta
Pašu kapitāla manevrējamības koeficients	4. vieta	2. vieta	3. vieta	6. vieta
Apgrozāmo aktīvu nodrošinājuma koeficients	3. vieta	1. vieta	2. vieta	4. vieta
Produktivitātes novērtējums	2. vieta	1. vieta	2. vieta	3. vieta

Vērtējot pēc iegūto vietu skaita (14. tabula), apstiprinās jau vidējo rādītāju aprēķinos un biežuma analīzē noteiktajos vērtējumos iegūtie rezultāti un uz novērtēšanas modeļa “Biznesa iekšējā vide” daļu izvirzīti sekojoši rādītāji:

1. Finansēšanas koeficients;
2. Absolūtā finanšu neatkarība;
3. Finansiālās atkarības koeficients;

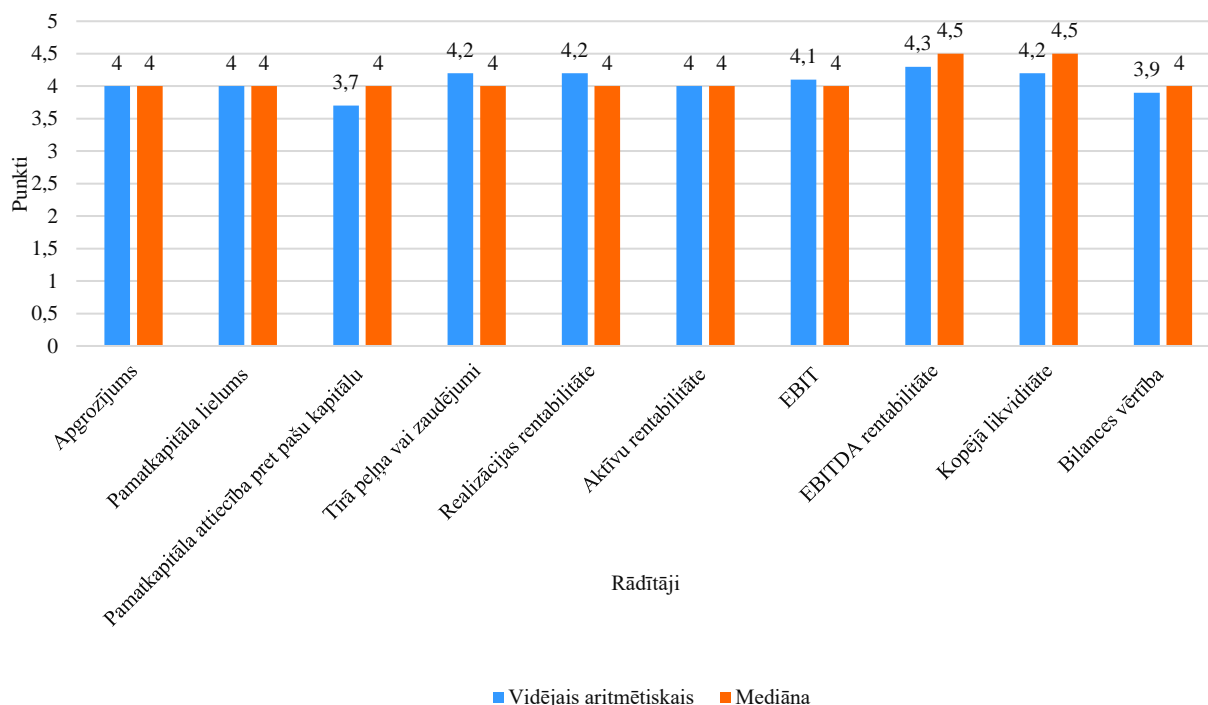
4. Produktivitātes novērtējums;
5. Apgrozāmo aktīvu nodrošinājuma koeficients.

Konceptuālā lauksaimniecības modeļa daļā “Biznesa iekšējā vide” netiks iekļauti “finanšu sviras koeficients” un “pašu kapitāla manevrējamības koeficients”.

Nākošajā apakšnodaļā izvēlēti seši labākie rādītāji konceptuālā modeļa “Finanses” daļai no ekspertu aptaujas anketas blokiem “Finanšu pamatrādītāji” un “Maksāspējas analīze”.

3.4. Finanses

Modelim netiks izdalīta piektā daļa, kura ir pamatota pētījuma metodoloģijā. Tāpēc no ekspertu aptaujas anketas “Finanšu pamatrādītāji” bloka un “Maksāspējas analīzes” bloka veidota viena ceturtnā konceptuālā modeļa daļa – “Finanses”, kas sastāvēs no sešiem rādītājiem. No “Finanšu pamatrādītāji” bloka izvēlēti četri rādītāji, bet no “Maksāspējas analīzes” bloka – divi rādītāji. Rādījumu skaits ir pamatots ar rādītāju proporciju katrā anketas blokā.

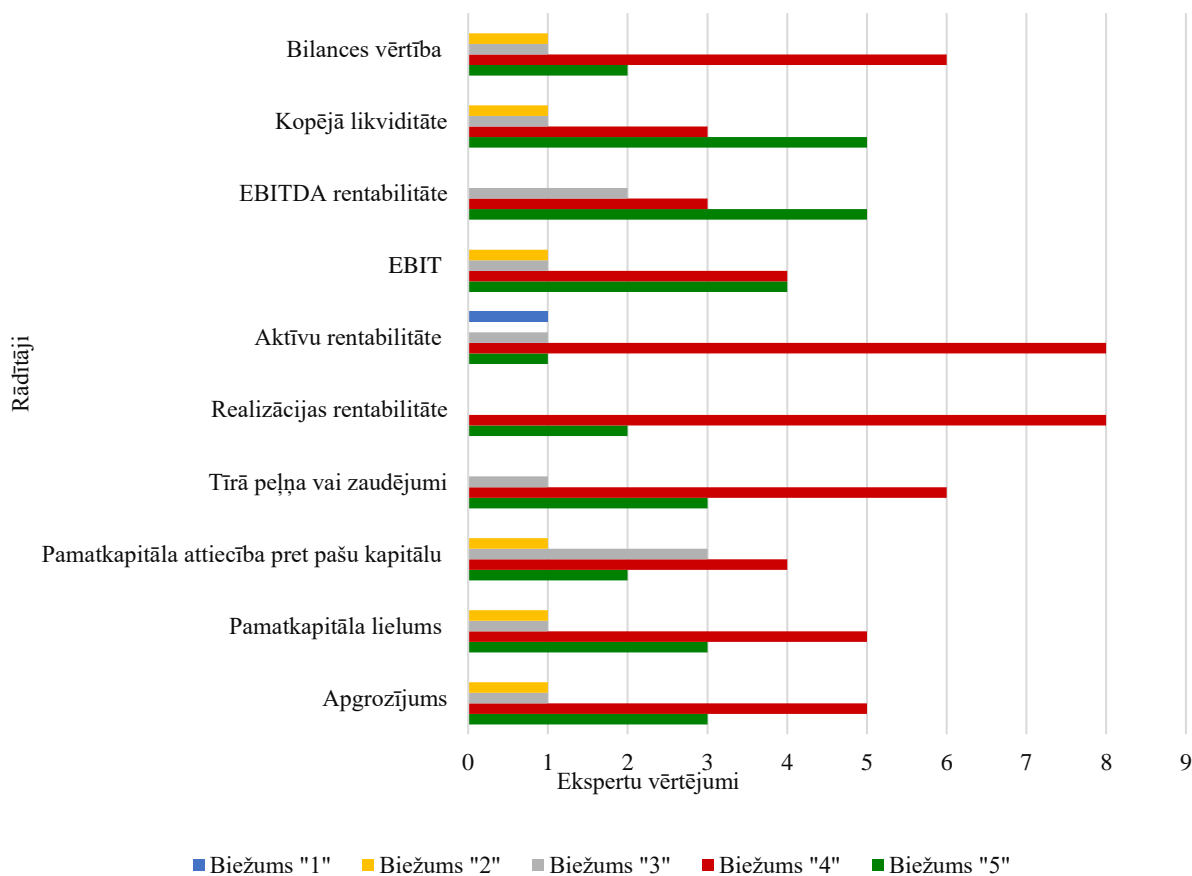
17. att. Ekspertu vērtējumi anketas blokā “Finanšu pamatrādītāji” pēc vidējā aritmētiskā novērtējuma un mediānas noteikšanas (Avots: autores veidots)

No ekspertu vērtējuma “Finanšu pamatrādītāji” anketas blokā visaugstākais vērtējums novērtējot vidējā aritmētiskā rādītāju ir “EBITDA rentabilitāte”, ar 4,3 punktiem, bet ar 4,2

punktiem – “kopējā likviditāte”, “tīrā peļņa vai zaudējumi” un “realizācijas rentabilitāte” (17. att.). Darba autore piekrīt ekspertu izvēlētajiem rādītājiem, jo tie ir atšķirīgi un katrs parāda savu nozīmi uzņēmumu novērtēšanas modelī.

Viszemāk novērtēts ir “pamatkapitāla attiecība pret pašu kapitālu” un “bilances vērtība”. Darba autore piekrīt ekspertiem, ka rādītāji ir mazāk būtiski, jo uzņēmuma lieluma rādītājs jau ietver bilances vērtību, bet “pašu kapitāla attiecība” un “bilance” nedod pilnīgu uzņēmuma novērtējumu un redzējumu par attīstību. Pēc ranžētas rindas mediānas novērtējuma augstākais rādītājs ir “EBITDA rentabilitātei” un “kopējai likviditātei”. Visiem pārējiem rādītājiem mediāna ir vienāda – 4 punkti.

Novērtējot ekspertu vērtējumus pēc biežuma analīzes, var novērot vislabākos un vissliktākos rādītājus, kuri jau tika aprēķināti ar vidējo aritmētisko vērtību anketas “Finanšu pamatrādītāji” blokā (18. att.).

18. att. Ekspertu vērtējumi anketas blokā “Finanšu pamatrādītāji” pēc biežuma analīzes (Avots: autores veidots)

Veicot “vietu” noteikšanu pēc vidējā aritmētiskā rādītāja, mediānas un ekspertu vērtējuma biežuma, kur eksperti ir snieguši vērtējumus tikai “5”. Pirmā vieta piešķirta rādītājam, kas konkrētajā aprēķinā vai analizē ir vislabāk novērtēts, bet vissliktāk novērtētajam rādītājam - pēdējā vieta. Šāds papildus aprēķins ir nepieciešams, lai pārliecinātos, ka iepriekš izvērtētie rādītāji ir paši labākie rādītāji pēc ekspertu vērtējuma. Galīgais aprēķins jeb rādītāja vieta kopējā sarakstā noteikta šādi: saskaitot visu iepriekšējo rīku “vietu summu” un izdalot ar 3, jo ir trīs mērāmi rādītāji.

Pēc vietu novērtējuma vislabākie rādītāji (15. tabula) ir “EBITDA rentabilitāte”, “kopējā likviditāte”, “tīrā peļņa vai zaudējumi” un “EBIT” rādītājs. Lai arī “EBIT” rādītājs pēc vietu noteikšanas ir ceturtais labākais rādītājs, tomēr, pēc autores domām, tas nav iekļaujams novērtēšanas modelī. “EBIT” rādītājs pēc būtības ir līdzīgs “tīrās peļņas vai zaudējuma” rādītājam un norāda lielumu peļņas vai zaudējuma aprēķinā. Iepriekš izskatītais “realizācijas rentabilitātes rādītājs”, kas uzrādīja labāku vērtējumu pēc vidējā aritmētiskā aprēķināšanas un pēc biežuma analīzes ir vairāk noderīgs rādītājs konceptuālajam lauksaimniecības modelim.

15. tabula. Ekspertu vērtējumu izvērtējums aptaujas anketas blokā “Finanšu pamatrādītāji”, veicot vietu sadalījumu (Avots: autores veidots)

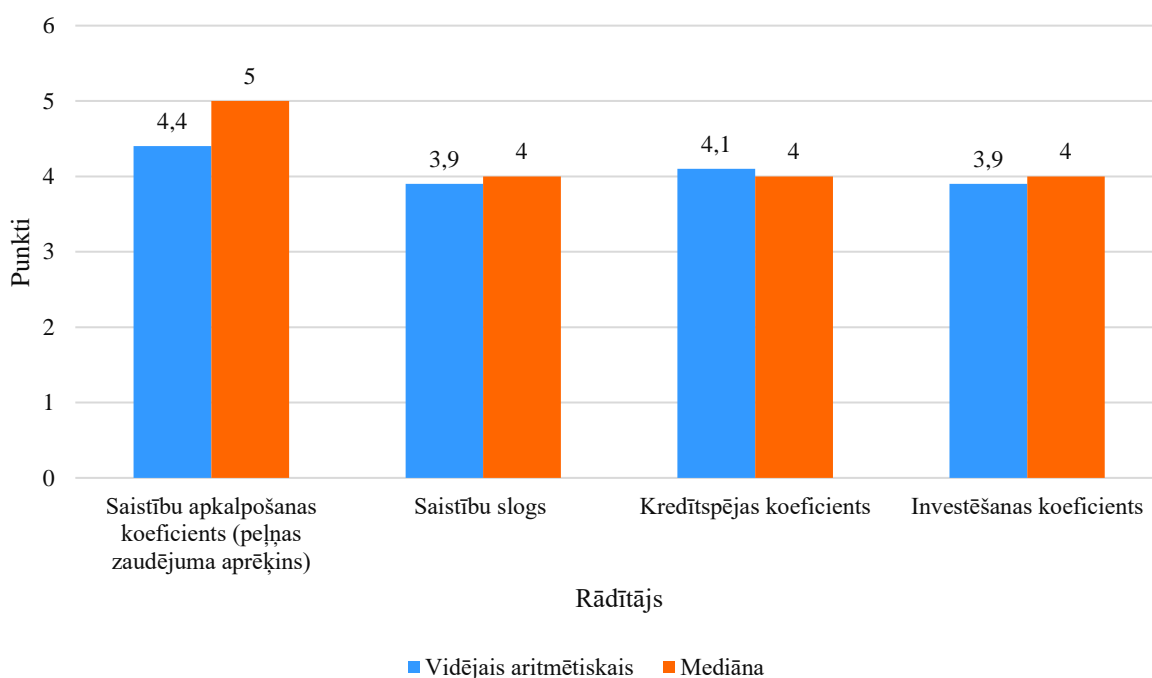
Rādītājs	Pēc vidējā aritmētiskā aprēķina	Pēc mediānas noteikšanas	Pēc biežuma analīzes, izvēloties ekspertu vērtējumus tikai “5”	Rādītāja vieta kopējā sarakstā
Apgrozījums	4. vieta	2. vieta	3. vieta	5. vieta
Pamatkapitāla lielums	4. vieta	2. vieta	3. vieta	5. vieta
Pamatkapitāla attiecība pret pašu kapitālu	6. vieta	2. vieta	4. vieta	7. vieta
Tīrā peļņa vai zaudējumi	2. vieta	2. vieta	3. vieta	3. vieta
Realizācijas rentabilitāte	2. vieta	2. vieta	4. vieta	4. vieta
Aktīvu rentabilitāte	4. vieta	2. vieta	5. vieta	6. vieta
EBIT	3. vieta	2. vieta	2. vieta	3. vieta
EBITDA rentabilitāte	1. vieta	1. vieta	1. vieta	1. vieta
Kopējā likviditāte	2. vieta	1. vieta	1. vieta	2. vieta
Bilances vērtība	5. vieta	2. vieta	4. vieta	6. vieta

“Realizācijas rentabilitāte” sniedz ienesīgumu no preču un pakalpojumu pārdošanas, kas ir nepieciešams lauksaimniecības uzņēmuma novērtēšanai. Viszemāko vietu kopējā sarakstā ir ieguvis rādītājs “pamatkapitāla attiecība pret pašu kapitālu”.

Izvērtējot iepriekš sniegto informāciju no “Finanšu pamatrādītāji” anketas bloka uz konceptuālā modeļa daļu “Finanses”, izvirzīti sekojoši rādītāji:

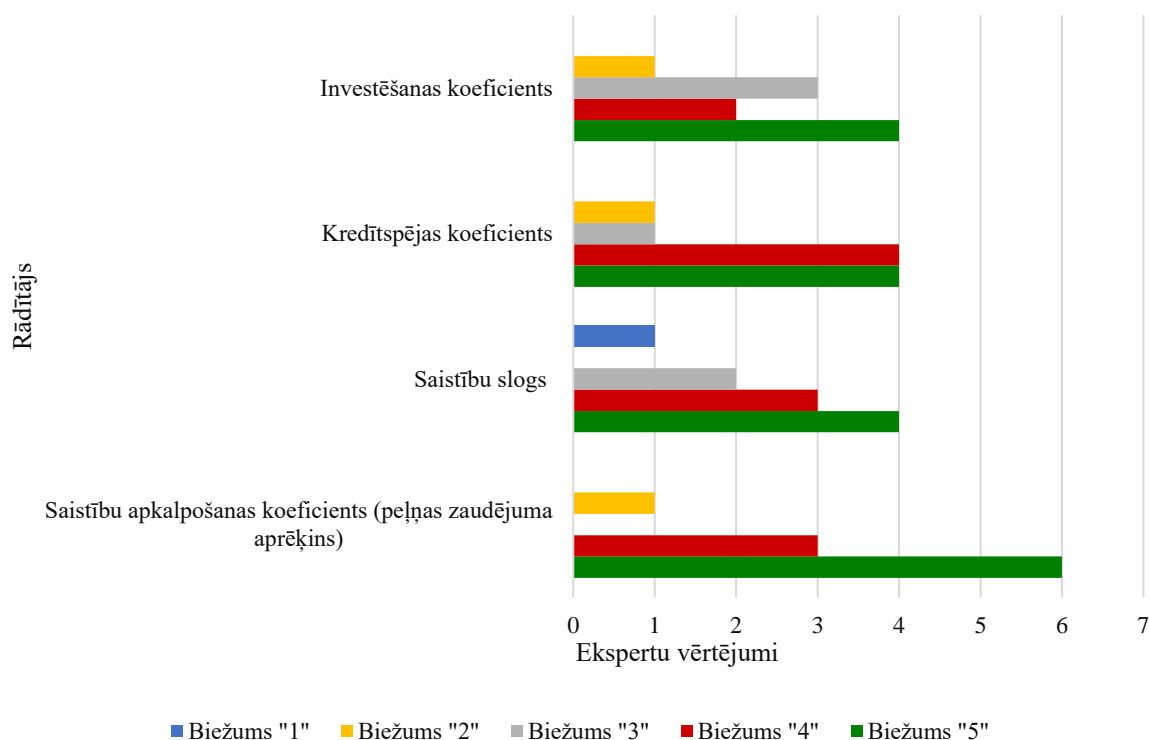
1. EBITDA rentabilitāte;
2. Kopējā likviditāte;
3. Tīrā peļņa vai zaudējumi;
4. Realizācijas rentabilitāte.

Izvērtējot “Maksāspējas analīzes” anketas bloku pēc ekspertu vērtējuma vidējā aritmētiskā rādītāja, vislabākais rādītājs ir “saistību apkalpošanas” rādītājs ar 4,5 punktiem un “kredībspējas koeficients” ar 4,1 punktu (19. att.). Viszemākie rādītāji ar 3,9 punktiem ir “saistību slogs” un “investēšanas koeficients”.

19. att. Ekspertu vērtējumi anketas blokā “Maksāspējas analīze” pēc vidējā aritmētiskā novērtējuma un mediānas noteikšanas (Avots: autores veidots)

Vērtējot pēc mediānas noteikšanas (5 punkti), vislabākais vērtējums ir “saistību apkalpošanas koeficientam” (19. att.). Pārējiem rādītājiem ir vienāda mediāna. Izvērtējot rādītājus pēc biežuma analīzes, var secināt tos pašus svarīgākos un mazāk svarīgos rādītājus, kas tika noteikti ar vidējā aritmētiskā rādītāja aprēķinu (20. att.).

20. att. Ekspertu vērtējumi anketas blokā “Maksātspējas analīze” pēc biežuma analīzes (Avots: autores veidots)

Nosakot “vietu” noteikšanu pēc vidējā aritmētiskā rādītāja, mediānas un ekspertu vērtējuma biežuma, kur eksperti ir snieguši vērtējumus tikai “5”, modelī iekļaujамie rādītāji ir “saistību apkalpošanas koeficients” un “kredībspējas koeficients” (16. tabula). Mazāk svarīgie rādītāji - “saistību slogs” un “investēšanas koeficients”.

16. tabula. Ekspertu vērtējumu izvērtējums aptaujas anketas blokā “Maksātspējas analīze”, veicot vietu sadalījumu (Avots: autores veidots)

Rādītājs	Pēc vidējā aritmētiskā aprēķina	Pēc mediānas noteikšanas	Pēc biežuma analīzes, izvēloties ekspertu vērtējumus tikai “5”	Rādītāja vieta kopējā sarakstā
Saistību apkalpošanas koeficients (peļņas zaudējuma aprēķins)	1. vieta	1. vieta	1. vieta	1. vieta
Saistību slogs	3. vieta	2. vieta	2. vieta	3. vieta
Kredībspējas koeficients	2. vieta	2. vieta	2. vieta	2. vieta
Investēšanas koeficients	3. vieta	2. vieta	2. vieta	3. vieta

Darba autore piekrīt ekspertu viedoklim par rādītāju izvēli “Maksātspējas analīzes” anketas blokā.

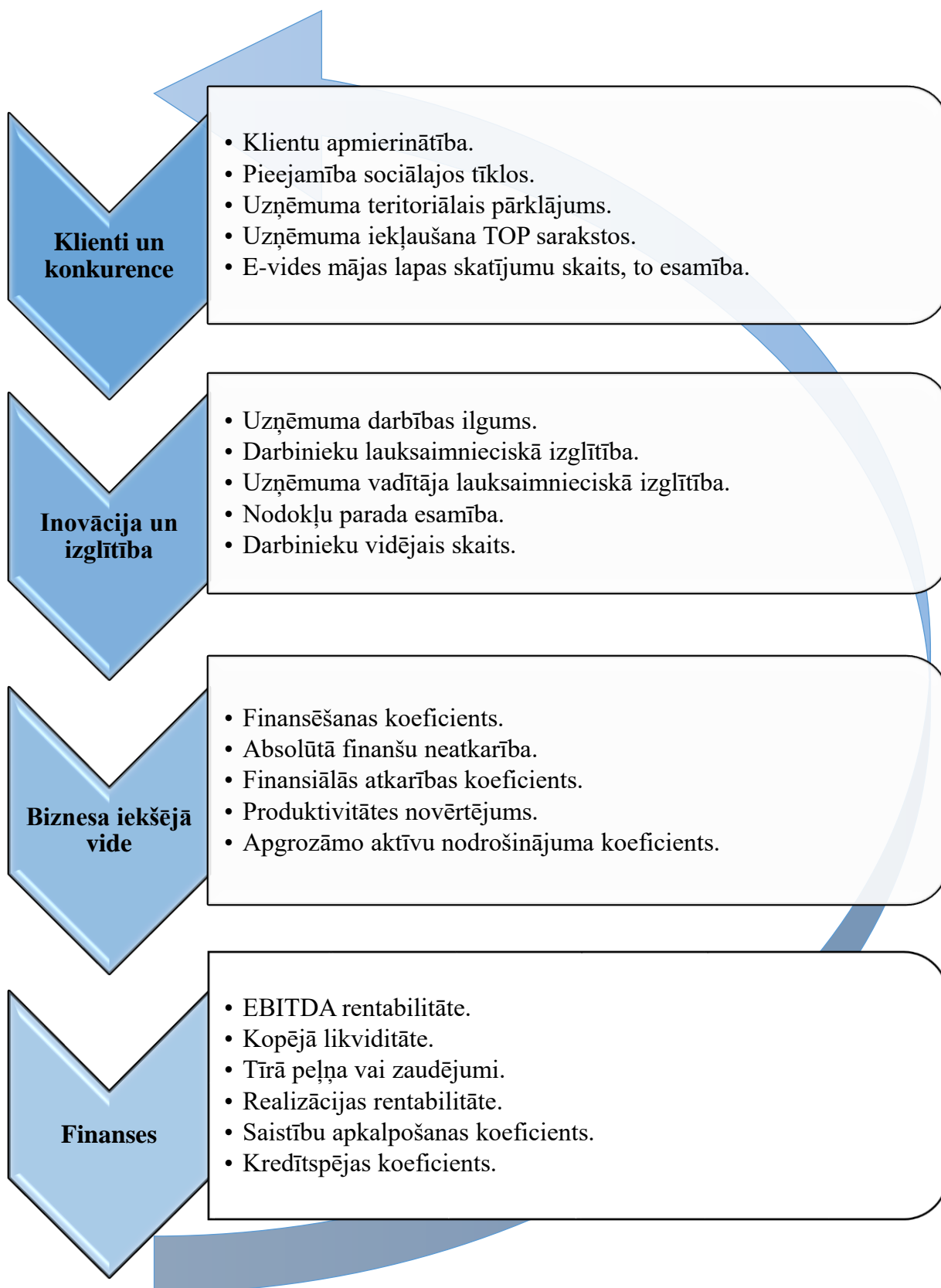
Novērtējot “Maksātspējas analīzes” anketas bloka ekspertu vērtējumus uz konceptuālo lauksaimniecības modeļa daļu “Finanses”, tiek izvirzīti sekojoši rādītāji:

1. Saistību apkalpošanas koeficients;
2. Kredītspējas koeficients.

Nākošajā apakšnodaļā aplūkots visu iegūto labāko rādītāju kopsavilkums pa konceptuālā modeļa daļām. Apkopots ekspertu vērtējuma nozīmīgums rādītājos un skaidrotas rādītāju sasniedzamās minimālās un maksimālās robežas. Lai vieglāk izprastu vērtējumu un modeļa izveides gaitu, jēdziens “rādītājs”, kas ir attiecināms uz ekspertu aptaujas anketas noteiktajiem rādītājiem, nākošajās nodaļās tiek pārsaukts par elementiem jeb elementu. Nākošajā apakšnodaļā izveidoti katra rādītāja vērtējumu noteikšanas kritēriji, kas balstīti uz riska prēmiju novērtēšanas modeli, kuru izveidoja Z.C. Mercer. Analīzes izprašanai un modeļa izveidei skaidrota modeļa daļas jeb elementu grupas minimālās un maksimālās robežas, kas papildinātas ar svarīguma līmeņa amplitūdām, lai varētu noteikt uzņēmuma vērtējumu katrā modeļa daļā. Konceptuālā modeļa kopējā vērtībā sniegta minimālā un maksimālā robeža, kas papildināta ar svarīguma līmeņu (zems, vidējs, augsts) amplitūdu, lai noteiktu kopējo uzņēmuma vērtējumu. Pētījumu rezultātu daļā noslēguma apakšnodaļā sniegta izveidotā konceptuālā modeļa aprobācija un modeļa skaidrojums, par pamatu ņemot uzņēmuma SIA “REVIMA” iegūtos rezultātus.

3.5. Darbības rezultātu novērtēšanas modelis

Pētījuma rezultātu pirmajās četrās apakšnodaļās apskatīti un analizēti ekspertu aptaujas anketas vērtējumi ar vidējo aritmētisko rādītāju, noteiktas ranžētas rindas mediānas vērtība un biežuma analīze. Veiktie rādījumu aprēķini aplūkoti grafiskos attēlos un tabulās. Katras apakšnodaļas beigās izvirzīti labākie rādītāji jeb elementi (turpmāk tekstā elementi) pēc ekspertu vērtējuma. Visu labāko elementu kopsavilkums un iedalījums pa modeļa blokiem aplūkojams 21. attēlā. Elementi ir sarindoti no svarīgākā uz mazāk svarīgo rādītāju, balstoties uz pētījumu rezultātu daļā pirmajās četrās apakšnodaļās veikto ekspertu aptaujas analīzi. Elementu secība netiek jaukta.

21. att. Labākie elementi novērtēšanas modeļa izveidei pēc ekspertu aptaujas vērtējumiem pa modeļa daļām (Avots: autore veidots)

Lai izstrādātu darbības rezultātu novērtēšanas modeli pēc ekspertu vērtējumu analīzes, jānoskaidro katra labākā elementa nozīmīgums katrā modeļa daļā. Labāko elementu nozīmīgums atspoguļots 17. tabulā, kas balstīta uz pētījuma metodoloģijā 2.4. apakšnodaļā minētajiem aprēķiniem.

17. tabula. Atlasīto elementu svarīgums ekspertu vērtējumā (Avots: autores veidots)

Elementu grupa	Elements	Elementu apzīmējums	Nozīmīgums pēc ekspertu vērtējuma (W)
Klienti un konkurenti (KK)	Klientu apmierinātība	KK ₁	4,8
	Pieejamība sociālajos tīklos	KK ₂	3,6
	Uzņēmuma teritoriālais pārklājums	KK ₃	3,5
	Uzņēmuma iekļaušana TOP sarakstos	KK ₄	3,5
	E-vides mājas lapas skatījumu skaits, to esamība	KK ₅	3,3
Inovācija un izglītība (II)	Uzņēmuma darbības ilgums	II ₁	4,0
	Darbinieku lauksaimnieciskā izglītība	II ₂	4,1
	Uzņēmuma vadītāja lauksaimnieciskā izglītība	II ₃	4,0
	Nodokļu parāda esamība	II ₄	3,9
	Darbinieku vidējais skaits	II ₅	3,5
Biznesa iekšējā vide (BIV)	Finansēšanas koeficients	BIV ₁	4,0
	Absolūtā finanšu neatkarība	BIV ₂	4,0
	Finansiālās atkarības koeficients	BIV ₃	3,9
	Produktivitātes novērtējums	BIV ₄	3,9
	Apgrozāmo aktīvu nodrošinājuma koeficients	BIV ₅	3,8
Finanses (FIN)	EBITDA rentabilitāte	FIN ₁	4,3
	Kopējā likviditāte	FIN ₂	4,2
	Tīrā peļņa vai zaudējumi	FIN ₃	4,2
	Realizācijas rentabilitāte	FIN ₄	4,2
	Saistību apkalpošanas koeficients	FIN ₅	4,4
	Kredībspējas koeficients	FIN ₆	4,1

Lai veiktu ērtākus formulas aprēķinus, katram elementam (rādītājam) ir piešķirts unikāls apzīmējums, kas ir redzams 17. tabulā ailītē “elementu apzīmējums”. Ekspertu iegūtais nozīmīgums katrā elementā ir par pamatu nākošajiem aprēķiniem modeļa izveidē.

Elementa minimālā robeža ir viszemākā, ja elementam ir noteikts zemākais punktu skaits “1”. Minimālā vērtība ir aprēķināta, reizinot ekspertu nozīmīguma vērtējumu (17. tabula) ar 1. Elementa maksimālā robeža ir visaugstākā, ja elementam ir noteikts maksimālais punktu skaits “3”. Maksimālā vērtība ir aprēķināta, reizinot ekspertu nozīmīguma vērtējumu (17. tabula) ar 3. Katra elementa minimālā un maksimālā vērtība ir atspoguļota 18. tabulā.

18. tabula. Katra elementa minimālā un maksimālā robeža (Avots: autores veidots)

Elementi	MIN robeža	MAX robeža	Elementi	MIN robeža	MAX robeža
KK ₁	4,80	14,40	II ₁	4,00	12,00
KK ₂	3,60	10,80	II ₂	4,10	12,30
KK ₃	3,50	10,50	II ₃	4,00	12,00
KK ₄	3,50	10,50	II ₄	3,90	11,70
KK ₅	3,30	9,90	II ₅	3,50	10,50
BIV ₁	4,00	12,00	FIN ₁	4,30	12,90
BIV ₂	4,00	12,00	FIN ₂	4,20	12,60
BIV ₃	3,90	11,70	FIN ₃	4,20	12,60
BIV ₄	3,90	11,70	FIN ₄	4,20	12,60
BIV ₅	3,80	11,40	FIN ₅	4,40	13,20
			FIN ₆	4,10	12,30,

Modeļa elementu grupu minimālā un maksimālā robeža ir atspoguļota 19. tabulā. 19. tabula ir papildināta ar katra modeļa grupas un modeļa kopējo vērtējuma amplitūdu, kas ir sadalīta trīs svarīguma līmeņos. Amplitūdas svarīgums līmenī, katrā elementu grupā, ir aprēķināts, atņemot elementu grupas maksimālo vērtību no minimālās vērtības un izdalīts ar 3. Skaitlis “3” atspoguļo elementu grupas svarīguma līmeņus – zems, vidējs un augsts. Katra līmeņa robeža noteikta, pieskaitot elementu grupas minimālāi robežai amplitūdas svarīguma līmeni.

19. tabula. Modeļa elementu grupu vērtējuma robežas (Avots: autores veidots)

Elementu grupa	Elementu grupas MIN robežvērtība	Elementu grupas MAX robežvērtība	Elementu grupas amplitūda pēc svarīguma	Vērtējums elementu grupā
V _{KK}	18,70	56,10	18,70 – 31,17	Zems
			31,18 - 43,63	Vidējs
			43,64 – 56,10	Augsts
V _{II}	19,50	58,50	19,50 – 32,50	Zems
			32,51 – 45,50	Vidējs
			45,51 – 58,50	Augsts
V _{BIV}	19,60	58,80	19,60 – 32,67	Zems
			32,68 – 45,73	Vidējs
			45,74 – 58,80	Augsts
V _{FIN}	25,40	76,20	25,40 – 42,33	Zems
			42,34 – 59,27	Vidējs
			59,28 – 76,20	Augsts

Modeļa kopējā minimālā un maksimālā robeža ir noteikta saskaitot visu elementu minimālās un maksimālās robežas kopā. Amplitūdas svarīgums kopējā modelī ir veidots tieši tāpat kā elementu grupā, tikai attiecinot modeļa kopējās vērtības (20. tabula).

20. tabula. Modeļa kopējā vērtējuma robežas (Avots: autores veidots)

MIN robežvērtība	MAX robežvērtība	Amplitūda pēc svarīguma	Vērtējums
83,20	249,60	83,20 – 138,67	Zems
		138,68 – 194,13	Vidējs
		194,14 – 249,60	Augsts

Gala rezultātā ir iegūts modeļa sadalījums, pēc kura var vērtēt uzņēmumu. Modelis ir paredzēts iekšējam uzņēmuma novērtējumam, lai veicinātu uzņēmuma attīstību un izaugsmi.

Modeļa pilnīgai pabeigšanai vēl ir jānosaka uzņēmuma darbības rezultātu novērtēšanas kritēriji. Darbības rezultātu novērtēšanai jāizvēlas koeficientu normas jeb to kritiskās vērtības, pēc kurām jāsalīdzina uzņēmuma finanšu koeficientu faktiskās vērtības. Konceptuāli kritisko vērtību izveide balstās uz riska prēmiju novērtēšanas modeli, kuru izveidoja Z.C. Mercer. Kritisko vērtību izvēle ir pamatota ar atbilstošo zinātniskās literatūras avotu vai sniegts darba autores subjektīvs rādītāju robežu pamatots skaidrojums (21. tabula).

Visu rādītāju aprēķināšanas formulas vai informācijas iegūšanas vieta skaidrota pētījuma metodoloģijā (5., 7., 9. tabula).

21. tabula. Modeļa elementu vērtējumu noteikšanas kritēriji (Avots: autores veidots)

Elements	Vērtējums	Kritiskās robežas skaidrojums
Klientu apmierinātība (KK ₁)	3 (augsts)	Saņemts augsts klientu apmierinātības aptaujas vērtējums
	2 (vidējs)	Saņemts vidējs klientu apmierinātības aptaujas vērtējums
	1 (zems)	Saņemts zems klientu apmierinātības aptaujas vērtējums, vai netiek mērīts.
Pieejamība sociālajos tīklos (KK ₂)	3 (augsts)	Aktīva dalība 6 tiešsaistes sociālajos tīklos
	2 (vidējs)	Aktīva dalība 3-5 tiešsaistes sociālajos tīklos
	1 (zems)	Nav dalības vai aktīva dalība 1-2 tiešsaistes sociālajos tīklos
Uzņēmuma teritoriālais pārklājums (KK ₃)	3 (augsts)	Sabiedrībai ir vismaz 5 filiāles vai veikali, vai tirdzniecības, darbības vietas Latvijā un ārpus Latvijas
	2 (vidējs)	Sabiedrībai ir vismaz 5 filiāles vai veikali, vai tirdzniecības, darbības vietas tikai Latvijā
	1 (zems)	Uzņēmumam ir 1 līdz 4 filiāles vai veikali, vai tirdzniecības, darbības vietas tikai Latvijā
Uzņēmuma iekļaušana TOP sarakstos (KK ₄)	3 (augsts)	Uzņēmums iekļauts vismaz 2 reitingu TOP sarakstos
	2 (vidējs)	Uzņēmums iekļauts 1 reitinga TOP sarakstā
	1 (zems)	Uzņēmums nav iekļauts reitingu TOP sarakstā
E-vides mājas lapas skatījumu skaits, to esamība (KK ₅)	3 (augsts)	Skatījumu skaita pieaugums no 6,00% un vairāk, salīdzinot ar iepriekšējā perioda vidējo rādītāju
	2 (vidējs)	Skatījumu skaita pieaugums no 2,00% līdz 5,99 %, salīdzinot ar iepriekšējā perioda vidējo rādītāju
	1 (zems)	Skatījumu skaits ir samazinājies vai pieaudzis līdz 1,99%, salīdzinot ar iepriekšējā perioda vidējo rādītāju
Uzņēmuma darbības ilgums (II ₁)	3 (augsts)	21 gads un vairāk
	2 (vidējs)	No 11 gadiem līdz 20 gadiem
	1 (zems)	No 0 gadiem līdz 10 gadiem

Darbinieku lauksaimnieciskā izglītība (II ₂)	3 (augsts)	1 apmācība gadā
	2 (vidējs)	1 apmācība divos gados
	1 (zems)	1 apmācība trijos gados, vai nav vispār apmācību
Uzņēmuma vadītāja lauksaimnieciskā izglītība (II ₃)	3 (augsts)	3 apmācības vienā gadā
	2 (vidējs)	2 apmācības vienā gadā
	1 (zems)	1 apmācība gadā, vai nav vispār apmācību
Nodokļu parāda esamība (II ₄)	3 (augsts)	Nav nodokļa parāda
	2 (vidējs)	Ir nodokļu parāds, kuru apmērs ir tekošā mēneša nodokļu maksājumi
	1 (zems)	Ir nodokļu parāds, kas lielāks par tekošā nodokļu maksājumu apmēru
Darbinieku vidējais skaits (II ₅)	3 (augsts)	No 51 un vairāk darbiniekiem
	2 (vidējs)	No 11 līdz 50 darbiniekiem
	1 (zems)	No 1 līdz 10 darbiniekiem
Finansēšanas koeficients (BIV ₁)	3 (augsts)	No 2,01 un vairāk
	2 (vidējs)	No 1,01 līdz 2,00
	1 (zems)	No 0,00 līdz 1,00
Absolūtā finanšu neatkarība (BIV ₂)	3 (augsts)	Krājumi < naudas līdzekļi
	2 (vidējs)	Krājumi = naudas līdzekļi
	1 (zems)	Krājumi > naudas līdzekļi
Finansiālās atkarības koeficients (BIV ₃)	3 (augsts)	No 0,61 līdz 1,00
	2 (vidējs)	No 0,40 līdz 0,60
	1 (zems)	No 0,00 līdz 0,39
Produktivitātes novērtējums (BIV ₄)	3 (augsts)	No 0,00 līdz 0,79
	2 (vidējs)	No 0,80 līdz 1,00
	1 (zems)	No 1,01 un vairāk
Apgrozāmo aktīvu nodrošinājuma koeficients (BIV ₅)	3 (augsts)	No 3,00 un vairāk
	2 (vidējs)	No 1,01 līdz 2,99
	1 (zems)	līdz 1,00
EBITDA rentabilitāte (FIN ₁)	3 (augsts)	no 70% līdz 100% no neto apgrozījuma
	2 (vidējs)	no 35,00% līdz 69,99% no neto apgrozījuma
	1 (zems)	no 0,00 (vai negatīva vērtība) līdz 34,99% no neto apgrozījuma
Kopējā likviditāte (FIN ₂)	3 (augsts)	no 2,00 un vairāk
	2 (vidējs)	no 1,00 līdz 1,99
	1 (zems)	no 0,00 līdz 0,99
Tīrā peļņa vai zaudējumi (FIN ₃)	3 (augsts)	no 30 % un vairāk no neto apgrozījuma
	2 (vidējs)	no 15 % līdz 29,99% no neto apgrozījuma
	1 (zems)	no 0,00 (vai negatīva vērtība) līdz 14,99% no neto apgrozījuma
Realizācijas rentabilitāte (FIN ₄)	3 (augsts)	Sabiedrības realizācijas rentabilitāte ir augstāka par vidējo nozares rādītāju, tad sabiedrības apgrozāmo līdzekļu, ilgtermiņa ieguldījumu un kreditoru administrēšanas ietekme uz uzņēmuma darbības rezultātu ir augsta
	2 (vidējs)	Sabiedrības realizācijas rentabilitāte ir vienāda ar vidējo nozares rādītāju, tad sabiedrības apgrozāmo līdzekļu, ilgtermiņa ieguldījumu un kreditoru administrēšanas ietekme uz uzņēmuma darbības rezultātu ir vidēja
	1 (zems)	Sabiedrības realizācijas rentabilitāte ir zemāka par vidējo nozares rādītāju, tad sabiedrības apgrozāmo līdzekļu, ilgtermiņa ieguldījumu un kreditoru administrēšanas ietekme uz uzņēmuma darbības rezultātu ir zema
Saištību apkalpošanas koeficients (FIN ₅)	3 (augsts)	no 1,31 un vairāk
	2 (vidējs)	no 1,01 līdz 1,30
	1 (zems)	no 0,00 līdz 1,00
Kredītpējas koeficients (FIN ₆)	3 (augsts)	no 1,50 un vairāk
	2 (vidējs)	no 1,20 līdz 1,49
	1 (zems)	no 0,00 līdz 1,19

Modeļa elementu vērtējumu noteikšanas kritēriju skaidrojums (21. tabula)

Klientu apmierinātība (KK₁). Klientu apmierinātību visbiežāk nosaka ar klientu apmierinātības aptaujas veikšanu (VARAM, 2017). Lauksaimniecības jomā klientu apmierināšanu var noteikt arī fiksējot atgriezenisko saiti vai sastādot klientu datu pārskatus, vai veicot to analīzi. (ISO 9001:2015 International auditor training course). Jāņem vērā, ka mazajām lauku saimniecībām var nebūt šādu klientu datu uzskaites vai pārskata. Tāpēc jābalstās uz tradicionālo klientu apmierinātības aptaujas veikšanu. Aptauju var sastādīt brīvā formā, bet, apkopojot anketas rezultātus, vērtēšanas veicējam ir jāapkopo kopīgais novērtējums un rezultāts jāatzīmē novērtēšanas tabulā.

Pieejamība sociālajos tīklos (KK₂). Uzņēmumam ir jābūt sociāli aktīvam un sastopamam vairākās interneta vietnēs un platformās (Langheinrich & Karjoth, 2010). Kritērija izvēle balstīta uz 2018. gadā visbiežāk apmeklēto tiešsaistes sociālā tīkla daudzumu. Tie ir 6 tiešsaistes sociālo tīkli – google.com, youtube.com, facebook.com, draugiem.lv, Instagram un Twiter. Rādītāja augstākā robeža būs uzņēmuma esamība vismaz 6 tiešsaistes sociālajos tīklos, savukārt zemākā robeža būs uzņēmuma neesamība vai esamība 1-2 tiešsaistes sociālajos tīklos. Kā vidējo rādītāju var izdalīt uzņēmuma esamību 3 līdz 5 sociālajos tīklos.

Uzņēmuma teritoriālais pārklājums (KK₃). Līdzīgi kā sociālajos tīklos, arī uzņēmuma teritoriālais pārklājums ir svarīgs (Saksonova, 137-142.lpp.). Tāpēc rādītāja kritēriju atlase balstīta uz filiāļu, veikalu vai tirdzniecības, darbības vietu skaitu, kuru zemākā robeža tiek noteikta no 1 līdz 4 filiālēm vai darbības vietām Latvijā. Ja uzņēmumam ir vismaz 5 filiāles, veikali, darbības vai tirdzniecības vietas Latvijā un ārpus Latvijas robežām, tad rādītājs ir augsts, bet, ja tikai Latvijā, tad rādītājs ir vidējs.

Uzņēmuma iekļaušana TOP sarakstos (KK₄). Uzņēmuma iekļaušana TOP sarakstos ir uzņēmuma pētījums no TOP reitingiem. Ja uzņēmums tiek iekļauts vismaz 2 TOP reitingos, tad uzņēmuma darbības efektivitāti var vērtēt kā augstu. Ja uzņēmums tiek iekļauts tikai vienā TOP reitingā, tad uzņēmums strādā ar vidēju darbības efektivitāti. Ja uzņēmums nav iekļauts TOP reitingos, tad uzņēmuma darbības efektivitāte ir zema.

E-vides mājas lapas skatījumu skaits, to esamība (KK₅). Latvijas interneta nozares asociācija ir apkopojusi statistiku par populārākajām tīmekļa vietnēm un lielāko skatījumu un sekotāju profiliem Latvijā (Interneta nozare ciparos, 2019). Lauksaimniecības nozares uzņēmumi šajā statistikā netiek iekļauti un tas liecina par zemajiem rādītājiem. Nav jābūt obligāti mājaslapai, tas var būt arī sociālo tīklu profils. Rādītāja vidējo kritisko robežu jābalsta uz vidējo skatījumu

skaitu gadā. Vidējais skaits jāsalīdzina ar iepriekšējā pārskata periodā vidējo skatījumu skaitu un jānosaka rādītāja izmaiņas procentuālo lielumu. Ja skatījumu vidējais apjoms ir samazinājies vai palicis nemainīgs 1 % robežās, salīdzinot ar iepriekšējo periodu, tad rādītājs ir zems, ja rādītājs ir palielinājies par 2 – 5 %, tad - vidējs, ja rādītājs ir palielinājies par 6 % un vairāk, tad rādītājs ir mērāms kā augsts.

Uzņēmuma darbības ilgums (II₁). V.Abizāre savā zinātniskās literatūras grāmatā “Ievads uzņēmējdarbībā” skaidro, ka uzņēmuma vidējais dzīves mūža ilgums ir 20 gadi (Abizāre, 2004, 83. lpp.). Savukārt SIA “Lursoft IT” komanda skaidro, ka 2018. gadā likvidēto uzņēmumu vidējais vecums bija 11 gadi. Balstoties uz iegūto informāciju, var spriest par vidējā rādītāja robežu no 11 līdz 20 gadiem.

Darbinieku lauksaimnieciskā izglītība (II₂) un uzņēmuma vadītāja lauksaimnieciskā izglītība (II₃). Darbinieka un vadītāja lauksaimniecisko izglītību apliecina izglītības dokuments un šo rādītāju var balstīt uz lauksaimnieciskās izglītības dokumenta iegūšanas datumu. Ja izglītības dokuments ir iegūts ļoti sen, tad būtu vēlams noteikt apmācību semināru pēdējo datumu. Balstoties uz LR “Darba likumu” 96. pantu darba devējam ir jāveicina darbinieku kvalifikācijas celšana. Tas nepieciešams, jo mainās gan politiskie, gan ekonomiskie, gan sociālie, gan likumdošanas, gan tehnoloģiskie, gan vides faktori, kas izraisa jaunas pārmaiņas uzņēmuma iekšienē un uzņēmuma ārējā vidē (Lauksaimniecības situācijas apraksts un nozares vajadzību analīze Latvijas lauku attīstības plāna 2014.- 2020. gada izstrādei, 2013, 51. lpp.). Lai mazinātu darbinieku un vadītāju zināšanas plaisu, nepieciešamas regulāras apmācības. Ņemot vērā lauksaimniecības nozares specifiku un ilgo ražas novākšanas periodu, var noteikt, ka minimālais apmācības biežums darbiniekam ir viena apmācības reize trijos gados. Atbilstoši divos gados viena reize ir nosakāms kā vidējs rādītājs, bet ikgadēja apmācība ir uzskatāma par augstu rādītāju.

Vadītājam kritēriji ir jānosaka augstāk. Balstoties uz Valsts kancelejas izdoto “Efektīva vadītāja rokasgrāmatu” tiek skaidrots, ka vadītāja kompetence ir nepārtraukti jātrenē (Bičevskis, 2017) un jāpilnveido (Kleina, 2017). Mācībām jābūt regulārām un biežām (Dambergs, 2017) iekļaujot apmācības kā stratēģiskos mērķus (Mednis, 2017) vismaz vienu reizi gadā (Dambergs, 2017). Balstoties uz lauksaimniecības nozares specifiku var noteikt rādītāja minimālo robežu - apmācība vienu reizi gadā vai to neesamību. Vidējā robeža – apmācības divas reizes gadā, bet augstākā robeža - apmācība trīs reizes gadā.

Nodokļu parāda esamība (II₄). Nodokļa parāda esamību katram uzņēmumam var aplūkot Valsts ieņēmumu dienesta mājas lapā publiskojamo datu bāzē, ievadot konkrētā uzņēmuma reģistrācijas numuru un nosaukumu. Balstoties uz Valsts ieņēmumu dienesta minēto informāciju par nodokļu parādiem, kā augstākā rādītāja robeža tiek noteikta tad, kad uzņēmumam nav nodokļu parādu. Elementa kritisko vidējo robežu veido uzņēmuma esošo tekošā mēneša nodokļu maksājuma apmērs. Nodokļa apmērs ir katram uzņēmuma individuāls, bet ja tekošie nodokļu maksājumi tiek kavēti un izveidojas nodokļu parādi, kas pārsniedz tekošā mēneša nodokļu apmēru, tad elementa kritiskā robeža ir zema.

Darbinieku vidējais skaits (II₅). Uzņēmumu vidējo darbinieku skaitu regulē LR likuma “Gada pārskatu un konsolidēto gada pārskatu likums” 5. pants, kur mikro sabiedrības vidējais darbinieku skaits gadā nepārsniedz 10, mazo sabiedrību vidējais darbinieku skaits nepārsniedz 50, bet vidējo sabiedrību darbinieku skaits nepārsniedz 250. (LR likums “Gada pārskatu un konsolidēto gada pārskatu likums”, 2019). Elementa zemākā kritiskā robeža ir no 1 līdz 10 darbinieki, vidējā robeža no 11 - 50 darbinieki, bet augstākā robeža 51 un vairāk darbinieku.

Finansēšanas koeficients (BIV₁). Aizņemtā kapitāla lielums nedrīkst pārsniegt pašu kapitālu. (Plaskova, 2010, 200.-202. lpp.). Elementa kritiskā vērtība ir no 1 līdz 2. Uzņēmuma finansēšanas koeficients, kas ir zemāks par 1 (ieskaitot), ir uzskatāms par zemu rādītāju. Ja koeficienta robeža ir no 1,01 -2, tad par vidēju rādītāju, bet, ja uzņēmuma koeficients ir augstāks par 2, tad tas liecina par uzņēmuma spēju segt savas saistības ar pašu kapitālu.

Absolūtā finanšu neatkarība (BIV₂). Rādītāju izsaka kā attiecību starp krājumu un iegādāto krājumu PVN un esošajiem naudas līdzekļiem uzņēmumā (Plaskova, 2010, 200.- 202.lpp.). Ja naudas līdzekļu ir vairāk par krājumu kopējo vērtību, tad uzņēmuma rādītājs ir uzskatāms kā augsts, jo uzņēmumam ir pietiekoši naudas līdzekļu nākošo krājumu veidošanai. Ja krājumu vērtība ir vienāda ar uzņēmuma naudas līdzekļu summu bilancē, tad uzņēmuma rādītājs ir nosakāms kā vidējs, bet, ja zemāks, tad uzņēmuma rīcībā trūkst brīvu naudas līdzekļu nākošo krājumu veidošanai.

Finansiālās atkarības koeficients (BIV₃). Finansiālās atkarības koeficienta pasīva kopsomma nedrīkst būt zemāka par saistību kopsommu. Jo vairāk rādītājs tuvojas skaitlim 1, jo uzņēmuma atkarība no aizņemtā kapitāla ir lielāka. (Plaskova, 2010, 200.- 202.lpp., Abizāre, 2004, 107.lpp.). Optimāli augstākajam rādītājam būtu jābalstās robežās no 40 - 60%. Tātad elementa kritiskās vērtības var izdalīt sekojoši - zemākā vērtība no 0 – 0,39, vidējā no 0,4 – 0,6, bet augstākā robeža virs 0,61, kas liecina par uzņēmumā ieguldīto lielo svešā kapitāla apjomu.

Produktivitātes novērtējums (BIV₄). Produktivitātes rādītājs ir aktivitātes rādītājs, kas norāda uz uzņēmuma spēju ieguldīt, lai sasniegtu apgrozījumu. (Abizāre, 2004, 102. lpp.; Plaskova, 2010, 200.- 202.lpp.). Izmaksu postenim nevajadzētu pārsniegt gūtos ieņēmumus, tāpēc rādītāja optimālākā zemākā robeža ir 80% – 100 %. Ja elementa rādītājs ir robežās no 0% līdz 79,99%, tad uzņēmumam ir laba cenas veidošanas politika (augsts rādītājs), ja no 80-100%, tad uzņēmuma cenu veidošanas politika nesniedz gaidīto (vidējs rādītājs), bet ja virs 100 %, tad uzņēmums no esošās ražošanas gūst zaudējumus (zems rādītājs).

Apdrošinājuma koeficients (BIV₅). Apdrošinājuma koeficients ir daļa, kas finansēta no pašu līdzekļiem. (Plaskova, 2010, 200.- 202.lpp.). Ja elementa iegūtais vērtējums ir līdz 3, tad tas ir uzskatāms kā augsts rādītājs, jo uzņēmums var finansēt apgrozāmos līdzekļus no pašu līdzekļiem. Ja rādītājs ir vidējs, tad tam jābūt robežās no 1 līdz 3, bet, ja zems, tad zemākam par 1 .

EBITDA rentabilitāte (FIN₁). EBITDA rentabilitāte ir atkarīga no uzņēmuma esošajiem finansiālajiem datiem, kuru mēra salīdzinoši pret iepriekšējo gadu rādītājiem kā izmaiņu dinamiku. Bet konkrētā gada ietvaros to var izskaitļot arī sekojoši. Ja uzņēmuma peļņas zaudējuma aprēķina lielākā vērtība pēc būtības ir neto apgrozījums, tad var noteikt, ka neto apgrozījums ir attiecināms 100% apmērā, kas arī būs EBITDA rentabilitātes augstākā robeža. Bruto peļņa vienmēr būs mazāka par neto apgrozījumu. Bruto peļņas robeža nav noteikta, bet, balstoties uz statistikas datiem par vidējo uzcenojumu lauksaimniecības nozarē (30 %), var pieņemt, ka bruto aprēķins būs vismaz par 30% mazāks kā neto apgrozījums. Tātad izriet, ka augstākā aprēķina robeža būs no 70 % līdz 100 %. Tirdzniecības uzcenojums ietver sevī dažādus papildus maksājumus. Vidēji statistikā 2018. gadā Latvijā uzņēmuma rīcībā esošā tīrā peļņa reinvestēšanai paliek 15 % apmērā. Tātad var secināt, ka rādītāja vidējā robeža būs par 50% zemāka, nekā augšējās robežas zemākā vērtība. Attiecīgi 35,00 % līdz 69,99%. Rentabilitātes kritisko zemāko robežu aprēķina līdz vidējai vērtībai, kas var būt pat no negatīva rādītāja līdz 34,99%.

Kopējā likviditāte (FIN₂). Kopējās likviditātes aprēķina vēlamā robeža ir no 1 līdz 2. Rādītājs norāda uzņēmuma spējas segt īstermiņa saistības ar esošajiem apgrozāmajiem aktīviem. Ja uzņēmums iegūst zemāku vērtējumu par 1, tad koeficients liecina par paaugstināta riska apstākļiem, kurā darbojas. (Krogzeme, 2010. 378.lpp.; Abizāre, 2004, 109.lpp.) Koeficienta vidējo robežu var noteikt, kad aprēķina rezultāts ir no 1 līdz 2, bet augstāko robežu, ja rezultāts ir virs 2.

Tīrā peļņa vai zaudējumi (FIN₃). Balstoties uz statistikas datiem par vidējo uzcenojumu 30% apmērā lauksaimniecības nozarē, var spriest par tīrās peļņas lielumu. Vairāk kā 30% no neto apgrozījuma ir tīrās peļņas augstākā robeža. Ja vidēji Latvijā peļņas daļa, kas paliek uzņēmumu reinvestēšanai, sastāda 15%, tad var pieņemt, ka 15% līdz 29,99% no kopējā apgrozījuma ir vidējā robeža tīrās peļņas noteikšanā. Līdz 14,99%, rādītājs uzskatāms par zemu.

Realizācijas rentabilitāte (FIN₄). Realizācijas rentabilitāti vislabāk būtu salīdzināt ar nozarē esošo rādītāju. (Plaskova, 2010, 200.- 202. lpp.). Ja realizācijas rentabilitāte ir augstāka par vidējo nozares rādītāju, tad sabiedrības apgrozāmo līdzekļu, ilgtermiņa ieguldījumu un kreditoru administrēšanas ietekme uz uzņēmuma darbības rezultātu ir augsta. Ja rādītājs ir vienāds ar nozarē esošo vidējo rādītāju, tad uzņēmuma darbības efektivitāte ir vidēja. Ja uzņēmuma rādītājs ir zemāks par vidējo rādītāju nozarē, tad uzņēmuma darbības efektivitāte ir zema.

Saistību apkalpošanas koeficients (FIN₅). Saistību apkalpošanas koeficients parāda spēju segt saistību maksājumus konkrētā laika periodā un koeficienta kritiskā robeža ir no 1 līdz 1,3. Ja elementa rādītājs būs zemāks par 1, tad uzņēmumam ir zema spēja segt saistības un norāda uz papildus risku klātbūtni. Ja rādītājs ir robežās no 1 līdz 1,31, tad uzņēmumam ir laba spēja segt izveidojušās saistības, bet, ja rādītājs ir lielāks par 1,31, tad uzņēmumam ir ļoti laba spēja segt izveidojušās saistības un strādāt ar rezervi. (Fabozzi, 1997; Isakova, 126.lpp.).

Kredībspējas koeficients (FIN₆). Kredībspējas koeficienta aprēķināšana balstīta uz H. Krogzemes zinātniskās literatūras grāmatu "Finanses un nodokļi", kur, aprēķinot koeficienta lielumu, nosaka uzņēmuma kredībspējas kategoriju. Ja iegūtais rādītājs ir līdz 1,2, tad uzņēmumam ir zema kredībspēja, jeb, kā uzskata zinātniskajā literatūrā - uzņēmumi ir maksātnespējīgi. Ja rādītājs ir robežās no 1,2 līdz 1,5, tad uzņēmumam ir ierobežotas kredībspējas un var rasties īslaicīga maksātnespēja. Ja rādītājs ir virs 1,5, tad uzņēmums ir uzskatāms par kredītpējīgu un finansiāli drošu uzņēmumu. (Krogzeme, 2010, 381.-382.lpp.)

Nākošajā apakšnodaļā tiks veikta izveidotā modeļa aprobācija un novērtēti uzņēmumā iegūtie rezultāti.

3.6. Darbības rezultātu novērtēšanas modeļa aprobācija

Lai veiktu lauksaimniecības konceptuālā modeļa aprobāciju, pēc brīvas izvēles, tika izvēlēts uzņēmums SIA "REVIMA". Uzņēmuma novērtējums (sk. 7 pielikumu) balstīts uz SIA "REVIMA" uzņēmuma gada pārskatu datiem par 2015., 2016., 2017. un 2018. gadu (sk. 8.

pielikumu). Iegūtie vērtējumi atspoguļoti kopsavilkuma veidā – 22. tabulā. No iegūtajiem rezultātiem var spriest, ka uzņēmumam galvenokārt ir zemi vērtējumi, kas saņemti par teritoriālo pārklājumu, par dažu aktīvu profilu skaitu sociālajos tīklos, mazo darbinieku skaitu, neiekļūšanu TOP sarakstos un par lielām saistībām, kas novērojamas uzņēmuma bilances datos. Rādītāji ir zemi, tomēr jauniem uzņēmumiem, kas veic dažādas investīcijas uzņēmuma attīstībai, rodas saistības un tā ir bieži sastopama parādība, uzņēmuma augšanas stadijā. SIA “REVIMA” veiktās investīcijas 2018. gadā ir bijušas apjomīgas un uz to norāda izveidojušies posteņi “ilgtermiņa ieguldījumi” un “ilgtermiņa saistības” bilancē. Uzņēmuma vidējie vērtējumi ir iegūti par piesaistīto sociālo tīklu profila skaita daudzumu 2018. gadā salīdzinot ar 2017. gadu, saistību īpatsvaru kopējā uzņēmuma bilances vērtībā un gūtajiem ieņēmumiem 2018. gadā. Uzņēmuma augstākie vērtējumi ir iegūti par darbinieku regulāru apmācību, laicīgu nodokļu nomaksāšanu, krājumu savlaicīgu apriti un to pārvēršanu naudas līdzekļos, produktivitātes pieauguma veicināšanu un gala rezultātā gūto peļņu.

22. tabula. SIA “REVIMA” novērtējums, kas balstīts uz 2018. gada datiem (Avots: autores veidots)

Elementu grupa	Elements	Uzņēmuma dati	Vērtējums
Klienti un konkurenti (KK)	KK ₁	Netiek mērīta	1
	KK ₂	2 tiešsaistes sociālie tīkli	1
	KK ₃	2 struktūrvienības	1
	KK ₄	Nav iekļauts TOP sarakstos	1
	KK ₅	4,1%	2
Inovācija un izglītība (II)	II ₁	4 gadi	1
	II ₂	Pēdējā apmācība veikta 20.07.2019.	3
	II ₃	Iegūta lauksaimnieciskā izglītība 30.11.2018.	1
	II ₄	Nav nodokļa parāda	3
	II ₅	3 darbinieki	1
Biznesa iekšējā vide (BIV)	BIV ₁	0,92	1
	BIV ₂	Krājumi < naudas līdzekļi	3
	BIV ₃	0,52	2
	BIV ₄	0,69	3
	BIV ₅	-8,86	1
Finanses (FIN)	FIN ₁	51%	2
	FIN ₂	0,1	1
	FIN ₃	73,16%	3
	FIN ₄	-45,06	1
	FIN ₅	0,48	1
	FIN ₆	0,76	1

Lai noteiktu uzņēmuma kopējo novērtējumu, iegūtie uzņēmuma vērtējumi (22. tabula) ievietoti izveidotā konceptuālā modeļa matricā. Uzņēmuma vērtējumi aprēķināti četrās elementu grupās

ar četrām formulām (7., 8., 9., 10. formula). Katra moduļa elementam ir noteikts svars pēc ekspertu noteiktā vidējā aritmētiskā rādītāja un uzņēmuma iegūtā vērtējuma.

SIA “REVIMA” elementu grupā “Klienti un konkurenti” svarīguma aprēķins ir sekojošs:

$$V_{KK(REVIMA)} = \sum_i^k W_i V_i = W_{KK1} * V_{KK1} + W_{KK2} * V_{KK2} + W_{KK3} * V_{KK3} + W_{KK4} * V_{KK4} + W_{KK5} * V_{KK5} = \\ = (1*4,8) + (1*3,6) + (1*3,5) + (1*3,5) + (2*3,3) = 4,8 + 3,6 + 3,5 + 3,5 + 6,6 = \underline{22,00 \text{ punkti}} \quad (7)$$

SIA “REVIMA” elementu grupā “Inovācija un izglītība” svarīguma aprēķins ir sekojošs:

$$V_{II(REVIMA)} = \sum_j^l W_j V_j = W_{II1} * V_{II1} + W_{II2} * V_{II2} + W_{II3} * V_{II3} + W_{II4} * V_{II4} + W_{II5} * V_{II5} = \\ = (1*4) + (3*4,1) + (1*4) + (3*3,9) + (1*3,5) = 4 + 12,3 + 4 + 11,7 + 3,5 = \underline{35,50 \text{ punkti}} \quad (8)$$

SIA “REVIMA” elementu grupā “Biznesa iekšējās vide” svarīguma aprēķins ir sekojošs:

$$V_{BIV(REVIMA)} = \sum_g^m W_g V_g = W_{BIV1} * V_{BIV1} + W_{BIV2} * V_{BIV2} + W_{BIV3} * V_{BIV3} + W_{BIV4} * V_{BIV4} + \\ + W_{BIV5} * V_{BIV5} = (1*4) + (3*4) + (2*3,9) + (3*3,9) + (1*3,8) = 4 + 12 + 7,8 + 11,7 + 3,8 = \underline{39,30 \text{ punkti}} \quad (9)$$

SIA “REVIMA” elementu grupā “Finanses” svarīguma aprēķins ir sekojošs:

$$V_{FIN(REVIMA)} = \sum_h^n W_h V_h = W_{FIN1} * V_{FIN1} + W_{FIN2} * V_{FIN2} + W_{FIN3} * V_{FIN3} + W_{FIN4} * V_{FIN4} + W_{FIN5} * V_{FIN5} + W_{FIN6} * V_{FIN6} = \\ = (2*4,3) + (1*4,2) + (3*4,2) + (1*4,2) + (1*4,4) + (1*4,1) = 8,6 + 4,2 + 12,6 + 4,2 + 4,4 + 4,1 = \underline{38,10 \text{ punkti}} \quad (10)$$

Iegūtos rezultātus var apvienot vienotā modeļa attēlā (18. att.), kurā paskaidrots sekojošais:

$V_{KK(REVIMA)} = 22,00$, kas ir robežās no 18,90 līdz 32,90. Tas nozīmē, ka elementu grupas “Klienti un konkurenti” vērtējums ir zems.

$V_{II(REVIMA)} = 35,50$, kas ir robežās no 32,51 līdz 45,50. Tas nozīmē, ka elementu grupas “Inovācija un Izglītība” vērtējums ir vidējs.

$V_{BIV(REVIMA)} = 22,00$, kas ir robežās no 32,68 līdz 45,73. Tas nozīmē, ka elementu grupas “Biznesa iekšējā vide” vērtējums ir vidējs.

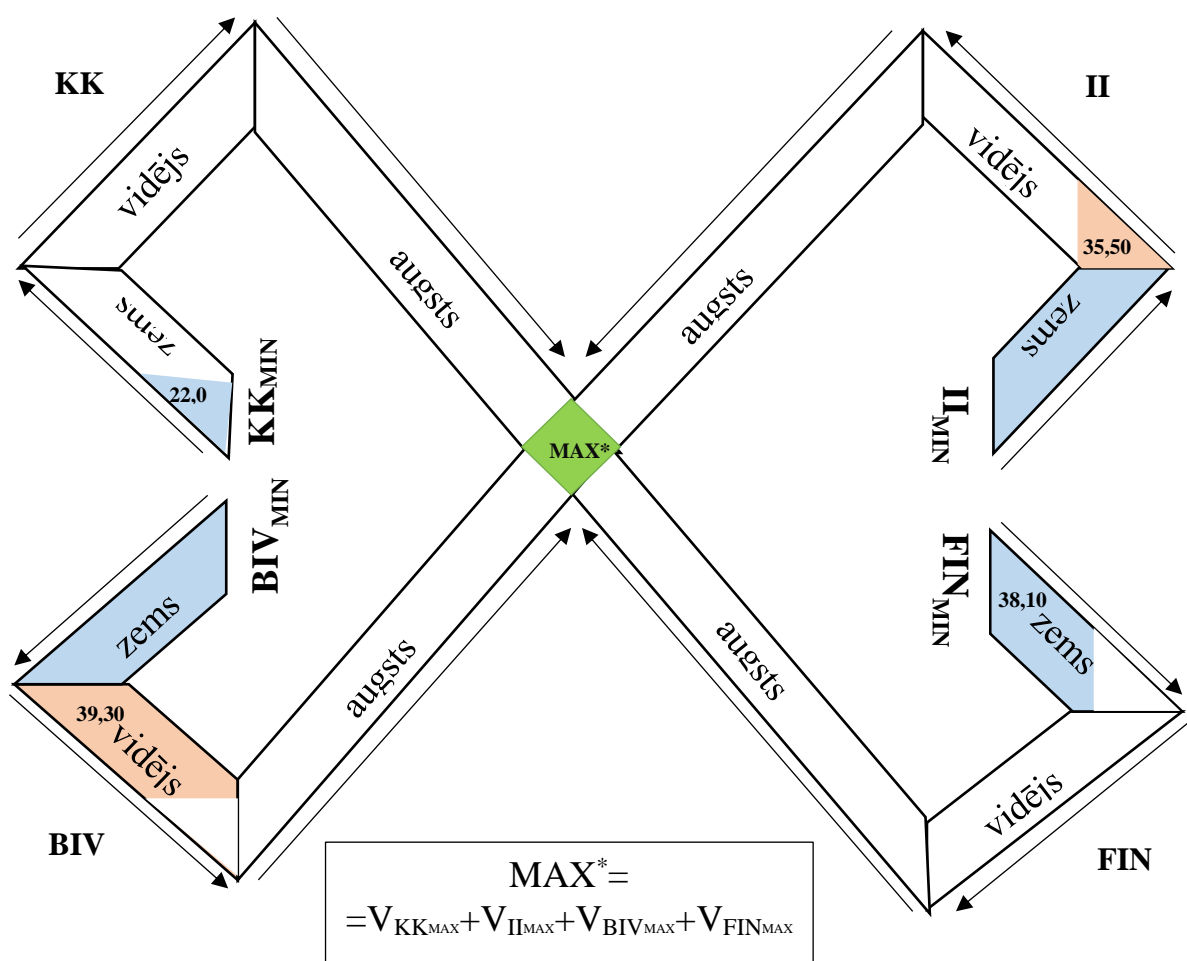
$V_{FIN(REVIMA)} = 22,00$, kas ir robežās no 25,40 līdz 42,33. Tas nozīmē, ka elementu grupas “Finanses” vērtējums ir zems.

Visus iegūtos punktus varam sasummēt (1. formula) un iegūt uzņēmuma kopējo vērtējumu:

$$V_{(REVIMA)} = V_{KK(REVIMA)} + V_{II(REVIMA)} + V_{BIV(REVIMA)} + V_{FIN(REVIMA)} = 22,00 + 35,50 + 39,30 + 38,10 = \\ = \underline{134,90 \text{ punkti}} \quad (11)$$

SIA “REVIMA” iegūtais novērtējuma rezultāts $V_{(REVIMA)} = 134,90$ punkti, kas ir robežās no 83,20 līdz 138,67. Tas nozīmē, ka SIA “REVIMA” kopējais vērtējums ir zems.

Modeļa iekrāsotās daļas (22. att.) ir SIA “REVIMA” iegūto punktu daudzums katrā elementu grupā un attēlotā informācija norāda, ka uzņēmuma kopējais vērtējums ir zems. To apliecina arī aprēķinātais kopējais uzņēmuma novērtējums (11. formula). Modelis ir paredzēts uzņēmuma pašvērtējuma noskaidrošanai, lai uzņēmums varētu novērtēt trūkumus un veicināt to novēršanu. Modelis nav paredzēts uzņēmumu rindošanai pēc noteiktām vietām vai arī salīdzināt to ar citiem uzņēmumiem. Lai arī modelis ir veidots daļēji uz darba autores subjektīvu viedokli, kā arī ekspertu subjektivitāti elementu izvēlē, modeļa elementi labi paskaidro uzņēmuma būtību.

22. att. SIA “REVIMA” novērtējums (Avots: autores veidots)

Vērtējot SIA “REVIMA” vājās puses var spriest, ka uzņēmums maz darbojas pie tēla popularizēšanas un ir maz aktīvs reklamēšanas kampaņu veidošanā, par to liecina trīs zemi radītāji “Klienti un konkurence” daļā. Mazie mājražošanas uzņēmumi rada daudz burvīgu jaunu

produktu, bet tie nav pasargāti no ideju kopēšanas, ko salīdzinoši vienkāršā veidā var kopēt lielie uzņēmumi. Patentu pieteikšana patentu valdē ir dārga priekš maza uzņēmuma, bet var mazināt uzņēmuma produkta “kopēšanu”. Tēla popularizēšanu un konkurentu pētīšanu, būtu jāiekļauj darāmo darbu sarakstā rindojoš tos zem “sociālo tīklu sekotāju skaita” rādītāja.

Novērtēšanas elementa “e-vides mājas lapas skatījumu skaits un to esamība” izvērtēšanas kritēriji ir veidoti kā salīdzinošie vidējie rādītāji pret iepriekšējo gadu, lai uzņēmumu stimulētu strādāt aktīvāk un uzturēt esošo skatījumu skaitu vai piesaistīt jaunus skatījumus. Uzņēmuma popularizēšanai un skatījumu skaita palielināšanai var izmantot publikācijas presē, pārraides radio, pasākumu atbalstīšanu (sponsorēšanu), degustāciju rīkošanu, dalību dažādās izstādēs u.c. darbības, kas veicina uzņēmuma atpazīstamību.

Vērtējot “Izglītība un inovācija” daļu SIA “REVIMA”, var secināt, ka darbinieki ir apmācīti un zinoši savā jomā. Uzņēmuma vadītājs savu lauksaimniecisko izglītību ir ieguvis pavisam nesen – 30.11.2018., tomēr 2019. gada ietvaros nav veicis zināšanu papildināšanu. Elementu “darbinieku lauksaimnieciskā izglītība” un “uzņēmuma vadītāja lauksaimnieciskā izglītība” novērtēšanas kritēriji arī ir iekļauti ar mērķi stimulēt darbinieku un vadītāja apmācības tekošā gada ietvaros. Pēc maģistra darba autores domām, mainīgo apstākļu vidē no 1 līdz 3 apmācībām gada ietvaros ir vajadzīgas. Kas attiecas uz zemo vērtējumu par uzņēmuma darbības ilgumu, nav sliktu vai labu viedokļu. Tas ir kritērijs, kas mēra uzņēmuma pieredzi un to vērtē pēc būtības – ir vai nav. Elements “nodokļu parāda esamība” ir iekļauts novērtēšanas sistēmā ar nolūku, lai stimulētu uzņēmumu laicīgi veikt nodokļu nomaksu. Arī kritiskās robežas ir noteiktas salīdzinoši zemas, lai uzņēmums neveidotu lielus nodokļu parādus, bet veiktu savlaicīgus maksājumus valsts budžetā.

Biznesa iekšējo procesu aktivitātes kopējais novērtējums SIA “REVIMA” ir vidējs. Darba autore padziļināti pētīja šo elementu grupu, jo iegūtie rezultāti ir labāki kā citās elementu grupās. SIA “REVIMA” krājumu ātrā apgrozība uzņēmumā, krājumu produktivitāte un uzņēmuma kopējā produktivitāte ir uzlabojusies tieši 2018. gadā. Vērtējot bilances un peļņas zaudējuma posteņus 2018. gadā, var secināt, ka uzņēmums ir veicis lielus ieguldījumus ilgtermiņa pamatlīdzekļos. Iespējams, ieguldījumu precizitāte un lietderība, esošais pieprasījums pēc produktiem, ir veicinājusi abu elementu rādītāju uzlabošanu. Finansēšanas koeficients uzņēmumam ir zems, bet elementu grupā iekļauts ar nolūku noteikt ieguldījumu finansēšanas, produktivitātes un krājumu avotu drošumu. Zemais novērtējums liecina, ka SIA “REVIMA” nav pārāk drošs produktivitātes pieaugums un to apliecina izveidojušās ilgtermiņa saistības 2018. gadā. Var secināt, ka pieaugums ir veidots uz saistību pamata.

Vērtējot peļņas zaudējuma aprēķinu 2018. gadā, iezīmējas “citi ieņēmumi” postenis, kas liecina, ka tie nav pārdošanas ieņēmumi, bet, iespējams, apgūtie Eiropas Savienības fondu (turpmāk tekstā ES fondu) līdzekļi vai citi piesaistīti papildus līdzekļi uzņēmumā. Pēdējo gadu laikā lauksaimniecības uzņēmumi ļoti aktīvi piesaista ES fondu līdzekļus, tāpēc darba autore uzskata, ka arī SIA “REVIMA” peļņas vai zaudējuma aprēķina posteņa lielais palielinājums, iespējams, ir radies tieši no ES fondu piesaistītajiem līdzekļiem. Piesaistītie līdzekļi arī izskaidro lielo ilgtermiņu ieguldījumu veikšanu un saistību parādīšanos bilancē. Pēc maģistra autores domām, apgūtie fondu līdzekļi uzliek vēl papildus saistības uzņēmumam, kas ir grūtāk izpildāmas, kā vienkāršs kreditēšanas līgums. Lai arī kreditēšanas līguma izpildes termiņš ir vienāds ar piesaistīto ES fondu projektu izpildes termiņu, tomēr, vērojot statistikas datus Lauku atbalsta dienestā, projektu realizācija ievēlkas dažādu blakus esošo darbu neizpildes dēļ.

Pēc darba autores domām, peļņas zaudējuma postenis “citi ieņēmumi” ir veicinājis uzņēmuma peļņas palielināšanos, kas ir uzskatāma par mākslīgi radītu, jo tā nav radusies no preču pārdošanas. Var uzskatīt, ka arī “EBITDA rentabilitāte” aprēķins ir mākslīgi palielināts. Vērtējot “kopējā likviditāte” aprēķinu, “saistību apkalpošanas koeficientu” un “kredībspējas koeficientu”, var spriest par uzņēmuma aizņemtajām saistībām. Kā jau iepriekš minēts, saistības ir lielas un iespējams veiktas ES fondu līdzekļu piesaistes dēļ.

Šobrīd SIA “REVIMA” vājā puse ir saistību pieaugums un trīs zemo rādītāju - “kopējā likviditāte”, “saistību apkalpošanas koeficients” un “finansēšanas koeficients” esamība. Visi trīs rādītāji novērtēšanas modelī detalizētāk vērtē saistību svaru uzņēmumā. Rādītāji liecina par riska apstākļiem uzņēmumā, kas var mazināt uzņēmuma aktivitāti, ja būs nepieciešamība piesaistīt papildus līdzekļus. Uz doto analīzes brīdi uzņēmumam pietiek naudas līdzekļu nākošo krājumu iegādei, bet, ja uzņēmums neveicinās apgrozījuma pieaugumu un nemazinās saistību segšanu, var rasties kritiska situācija uzņēmumā.

Novērtējot SIA “REVIMA” konceptuālajā modelī iegūto kopvērtējumu var spriest, ka uzņēmums ir apgrozījumu veicinošs un risku izaicinošs. Lai arī darbības rezultātu novērtējums ir zems, veicot darbības rezultātu uzlabošanu, kas balstīta uz konceptuālā modeļa kritisko robežu novērtējumu, var veicināt izaugsmi ne tikai konceptuālā modeļa ietvaros, bet arī reālajā dzīvē. Zemais novērtējums dod iespēju uzņēmuma augt un attīstīties!

SECINĀJUMI UN PRIEKŠLIKUMI

Balstoties uz pētījuma rezultātiem, darba autore sniedz sekojošus **secinājumus**:

1. Latvijas lauksaimniecības nozares ekonomiskā izaugsme notiek straujā tempā un to veicina pozitīvs eksporta un investīciju pieaugums, ko pastiprina intensīvāka Eiropas Savienības struktūrfondu apguve, darba samaksas pieaugums lauksaimniecības nozarē strādājošajiem darbiniekiem, lauksaimniecības uzņēmumu peļņas gūšana un darbības efektivitātes palielināšana. Lauksaimniecības nozares izaugsmes rādītāji pārsniedz Eiropas Savienības lauksaimniecības nozaru vidējos attīstības tempus un 2018. gadā pievienotās vērtības īpatsvara pieaugums ir mērāms 3,8% apmērā no Iekšzemes kopprodukta.
2. Vispopulārākie uzņēmumu darbības novērtēšanas rādītāji ir tradicionālie darbības novērtēšanas rādītāji – bilances un peļņas vai zaudējuma horizontālā un vertikālā novērtēšana, dinamikas indeksa vērtēšana, finanšu koeficienti, naudas plūsmas analīze, produktivitātes novērtējums, darbinieku skaita dinamika, nodokļu parāda esamība un klientu apmierinātība, kas visbiežāk tiek izmantoti uzņēmumu novērtēšanas analīzē.
3. Lauksaimniecības nozares darbības novērtēšanas specifiskie rādītāji – tādi, kā “zemes platības daudzums saimniecībā”, “ienākumi uz vienu zemes hektāru”, “lauksaimniecības tehnikas vienību skaits”, “lauksaimniecības uzņēmumu darba drošības pārkāpumu skaits” un “darbu pārdarīšanas skaits”, “darba ražīguma novērtēšana” un citi - tiek mazāk pētīti.
4. Pēc ekspertu vērtējuma vislabākie rādītāji uzņēmuma darbības novērtēšanai konceptuālā novērtēšanas modeļa daļā “Klienti un konkurenti” ir “klientu apmierinātība”, “pieejamība sociālajos tīklos”, “uzņēmuma teritoriālais pārklājums”, “uzņēmuma iekļaušanas TOP sarakstos”, “e-vides mājas lapsas skatījumu skaits, to esamība”.
5. Pēc ekspertu vērtējuma vislabākie rādītāji konceptuālā novērtēšanas modeļa daļai “Inovācija un izglītība” ir “uzņēmuma darbības ilgums”, “darbinieku lauksaimnieciskā izglītība”, “uzņēmumu vadītāja lauksaimnieciskā izglītība”, “nodokļu parādu esamība”, darbinieku vidējais skaits”.
6. Pēc ekspertu vērtējuma vislabākie rādītāji konceptuālā novērtēšanas modeļa daļai “Biznesa iekšējā vide” ir “finansēšanas koeficients”, “absolūtās finanšu neatkarība”, “finansiālās atkarības koeficients”, “produktivitātes novērtējums”, “apgrozāmo aktīvu nodrošinājuma koeficients”, ar kuru palīdzību var analizēt esošo krājumu daudzumu,

krājumu apgrozījumu, naudas līdzekļus nākošo krājumu veidošanai, noteikt uzņēmumā esošo krājumu produktivitātes līmeni un produktivitātes stimulējošos avotus un to drošumu.

7. Pēc ekspertu vērtējuma vislabākie rādītāji konceptuālā novērtēšanas modeļa daļai “Finanses” ir “EBITDA rentabilitāte”, “kopējā likviditāte”, “tūrā peļņa vai zaudējumi”, “realizācijas rentabilitāte”, “saistību apkalpošanas koeficients”, “kredītpējas koeficients”, ar kuru palīdzību var analizēt esošos brīvos naudas līdzekļus, ieņēmumus, izdevumus, esošo saistību un to segumu kopējā uzņēmumā analizē. Modeļa daļa “Finanses” apkopo visu iepriekšējo modeļa daļu saimniecisko lietderību un efektivitāti.
8. Kritiski izvērtējot maģistra darbā sasniegtus rezultātus, var secināt, ka atbilde uz galveno pētījuma jautājumu “Kādi darbības rezultātu novērtēšanas rādītāji ir piemēroti Latvijas lauksaimniecības nozares uzņēmumiem?” ir sniegta. Pētījuma gaitā tika noteikti l/s uzņēmuma darbības novērtēšanai piemērotākie rādītāji (21. tabula).

Izvērtējot pētījumā sasniegtos rezultātus un balstoties uz veiktiem secinājumiem darba autore izvirza šādus **priekšlikumus**:

1. Lauksaimniecības nozares uzņēmumu vadītājiem, kuri vēlas panākt efektīvu uzņēmuma darbu un veikt iekšēju uzņēmuma novērtējumu ar mērķi veicināt uzņēmuma attīstību, ir jāveic konceptuālā novērtēšanas modeļa adaptācija uzņēmumā vai tā pielāgošana uzņēmuma specifiskajai darbībai.
2. Uzņēmuma vadītājiem, uzsākot uzņēmuma darbības rezultātu novērtēšanu, izmantojot maģistra darbā izstrādāto novērtēšanas modeli, turpmāk ir jāveic regulāra uzņēmuma novērtēšana (vismaz vienu reizi gadā) vienādos noteiktos pārskata periodos, lai iegūtu precīzus, salīdzināmus un ticamus datus par uzņēmuma saimniecisko darbību.
3. Ražošanas vai finanšu nodaļas vadītājiem, kas atbild par uzņēmuma ražošanas procesiem, ir ieteicams veikt biznesa iekšējās vides vērtēšanu, balstoties uz konceptuālā modeļa daļas “Biznesa iekšējā vide” izstrādātājiem elementiem un to kritiskajām robežvērtībām, vērtējot uzņēmuma produktivitātes pieaugumu vai pieauguma bremsējošos posmus, radušās izmaksas produktivitātes palielināšanai un izmaksu lietderību.
4. Finanšu nodaļas vadītājam/galvenajam grāmatvedim, balstoties uz konceptuālā modeļa daļu “Finanses” un “Biznesa iekšējā vide” ietvertu elementu un to izstrādātājam kritiskajām robežvērtībām, vērtēt esošās saistības un jaunu saistību uzņemšanās

lietderību, ņemot vērā lauksaimniecības nozarē lēno līdzekļu atgūšanas ciklu un uzņēmuma specifisko darbību.

5. Mārketinga speciālistiem, balstoties uz konceptuālā modeļa daļas “Klienti un konkurenti” iekļautajiem elementiem un to izstrādātajām kritiskajām robežvērtībām, popularizējot uzņēmumu sociālajos tīklos, piesaistot skatījumu skaitu uzņēmuma profilā, reklamējot uzņēmuma produktus sociālajos tīklos un citos masu medijos, novērtējot konkurentus un to rīcību, var palielināt produkta pārdošanas apjomus, kas attiecīgi samazinās vienas vienības pārdošanas izdevumus.
6. Personāla daļas vadītājam, veicot darbinieku apmācību monitoringu izmantojot konceptuālā modeļa daļas “Inovācija un izglītība” iekļautos elementus un to izstrādātās kritiskās robežvērtības, var celt darba ražīgumu uzņēmumā, bet nākotnē regulāra zināšanu papildināšana, palielinot ražošanas un realizācijas jaudu, var samazināt neplānotus izdevumus.

IZMANTOTĀS LITERATŪRAS UN INFORMĀCIJAS AVOTU SARAKSTS

1. Abizāre, V. (2004). *Ievads uzņēmējdarbībā*. Rīga: RaKa.
2. Acharya, V., Kehoe, C., Reyner, M. (2009). The Voice of Experience: Public versus Private Equity. *McKinsey on Finance*. Spring 2009, 16–21.
3. Andersson, P. (2002). Competence development program for the farmer with reference to life as well as business, proceedings of the 13th International Farm Management Association Congress, the Netherlands Wageningen, July 7–12, 2002. Conference proceedings.
4. Andersen, H., Cobbold, I., Lawrie, G. (2006). *Balanced Scorecard implementation in SMEs: reflection in literature and practice*. Elektronisks resurss [skatīts 20.10.2019.]. Pieejams: https://www.researchgate.net/publication/252637217_Balanced_Scorecard_implementation_in_SMEs_reflection_in_literature_and_practice
5. AREI (2019). *Lielo saimniecību ieguldījums lauksaimniecības attīstībā, ņemot vērā LAP atbalsta ietekmi*. Atskaite. Priekuļi: AREI.
6. AREI (2019). *LEK*. Elektronisks resurss [skatīts 20.11.2019.]. Pieejams: <https://www.arei.lv/lv/raksts/2019-11-14/fakti-par-biologisko-lauksaimniecibu>
7. Bednarskis, I., Paupa, V., Vaikulis, J. (2005). *Finanšu pārskatu analīze*. Rīga: Latvijas Universitāte.
8. Beaver, H. W., Correia, M., McNichols, M. F. (2010). Financial Statement Analysis and the Prediction of Financial. *Journal of Service Science and Management*, 5(2), 99-173.
9. Bititci, U.S. (2015). Managing Business Performance. *The Science and the Art*. John Wiley & Sons, Ltd., 254.
10. Centrālās statistikas pārvalde (2019). *Metadati*. Elektronisks resurss [skatīts 20.08.2019.]. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/lauksaimnieciba/auzkopiba/meklet-tema/381-latvijas-lauksaimnieciba-2019>
11. Coccia, M. (2017). The Origins of the Economics of Innovation: John Rae (1824). *CocciaLab Working Paper*, 17.
12. Copeland, T., Koller, T., Murrin, J. (1994). *Valuation: Measuring and managing the value of companies*. E-book: John Willey&Sons. New Jersey: Hoboken.
13. Copeland, T., Koller, T., Murrin, J. (2000). *Valuation: Measuring and Managing the Value of a Company*. E-book: John Willey&Sons. New Jersey: Hoboken.

14. Copeland, T.E., Weston, J.F. (1988). *Financial Theory and Corporate Policy*, 3rd ed. MA: Addison Wesley.
15. Copeland, T.E., Antikarov, A. (2001). *Real Options*. New Jersey: Texere LLC.
16. Copeland, T.E., Weston, J.F., Shastri, K. (2005). *Multiperiod Capital Budgeting under Uncertainty: Real Option Analysis, in Financial Theory and Corporate Policy*. Boston: Pearson.
17. CSDD (2019). *Nerafinētie starpperiodu saīsinātie finanšu pārskati par 6 mēnešu period*. Elektronisks resurss [skatīts 18.02.2019.]. Pieejams: <file:///C:/Users/maris/OneDrive/Desktop/csddnerevidetiastarpperiodufinansuparskati6men.pdf>
18. CSDD (2019). *2018. Gada pārskats un konsolidēto gada pārskats*. Elektronisks resurss [skatīts 18.02.2019.]. Pieejams: <file:///C:/Users/maris/OneDrive/Desktop/2018-gada-kons-parskats-ar-vadibas-zinojumuizdrukai.pdf>
19. Cusatis, P.J., Miles, J.A., Woolridge, R.J. (1993). Restructuring through spinoffs: The stock market evidence. *Journal of Financial Economics*, 33(3), 293-311.
20. Dambrovskis, V. (2019). *Galvenās problēmas lauksaimniecībā ir nevienlīdzība tiesmaksājumos un darbaspēka trūkums*. Elektronisks resurss [skatīts 12.08.2019.]. Pieejams: https://www.delfi.lv/business/biznesa_vidē/dombrovskis-galvenas-Problemas_lauksaimnieciba-ir-nevienlidziba-tiesmaksajumos-un-darbaspeka-trukums.d?id=50795851
21. Damodaran, A. (2002). *Investment Valuation. Tools and Techniques for Determining the Value OF Any Asset*. Second edition. E-book: John Willey&Sons. Now York.
22. Dienas bizness (2019). *Finanšu vadības rokasgrāmata. Dienas Bizness*. Elektronisks resurss [skatīts 31.10.2019.]. Pieejams: <https://www.dbhub.lv/finansu-vadibas-rokasgramata>
23. DuPONT (2019). *Tiešsaistes vārdnīca*. Elektronisks resurss [skatīts 20.11.2019.]. Pieejams : <https://www.dictionary.com/browse/dupont>
24. Eiropas vides aģentūra (2019). *Pielāgošanās klimata pārmaiņām*. Elektronisks resurss [skatīts 01.10.2019.]. Pieejams: <https://www.eea.europa.eu/lv/themes/pielagosanas-klimata-parmainam/intro>
25. EUROSTAT (2019). *Economic accounts for agriculture - values at current prices (aact_eaa01)*. Elektronisks resurss [skatīts 12.08.2019.]. Pieejams: <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>

26. EuroTermBank (2019). *Novērtēšana. Eiropas daudznozaru un daudzvalodu terminoloģijas portāls*. Elektronisks resurss [skatīts 07.03.2019.]. Pieejams: <https://www.eurotermbank.com/search/valuation/en>
27. Elektroniskās Deklarēšanas sistēma (2019). *Atbalsts ieguldījumiem pārstrādē*. Elektronisks resurss [skatīts 19.09.2019.]. Pieejams: <http://www.lad.gov.lv/lv/atbalsta-veidi/projekti-un-investicijas/atbalsta-pasakumi/4-1-atbalsts-ieguldijumiem-parstrade-184>
28. ES fondi (2019). *Iepriekšējie periodi*. Elektronisks resurss [skatīts 15.10.2019.]. Pieejams: <http://www.esfondi.lv/2007.-2013.g.-planosanas-periods>
29. ES fondi (2019). *ES fondi 2014 - 2020*. Elektronisks resurss [skatīts 15.10.2019.]. Pieejams: <http://www.esfondi.lv/es-fondi-2014---2020>
30. Fabozzi, F.J., Drake, P.P. (2009). *Finance: Capital Markets, Financial Management, and Investment Management 1st Edition*. Wiley.
31. Fabozzi, F.J. (1997). *FINANCE: Advances in fixed income valuation modeling and risk management*. New Hope, PA : Frank J. Fabozzi Associates, 114.
32. Financial Accounting Standard 123R (2005). *Summary of statement No. 123*. Elektronisks resurss [skatīts 05.08.2019.]. Pieejams: <https://www.fasb.org/summary/stsum123r.shtml>
33. Fisher, I. (1930). *The Theory of Interest, as determined by Impatience to Spend Income and Opportunity to Invest it*. New York: Macmillan.
34. Garanča, B. (2012). *Latgales pilsētu pievilcības izpēte. Latgales Tautsaimniecības pētījumi. Sociālo zinātņu žurnāla speciāllizlaidums*. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola.
35. Garleja, R. (2011). *Psiholoģijas un sociālās uzvedības aspekti ekonomikā*. Rīga: Izdevniecība "RaKa".
36. Garvin, D.A. (1991). *How the Baldrige Award Really Works*. Harvard Business Review.
37. Ghosh, S., Handfield, R. B., Kannan V. R., Tan, K. C. (2002). A Structural model analysis of the Malcolm Baldrige National quality award framework. *International Journal of Management and Decision Making*, 3.
38. Gordon, M. J. (1959). *Dividends, Earnings and Stock Prices*. *The Review of Economics and Statistics*. The MIT Press, 41(2), 99-105.
39. Grēviņa, R., Kaža, V., Kroders, K., Krūzs, K., Škapars, R. (2000). *Ekonomikas skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: Zinātne.

40. Terminu un svešvārdu vārdnīca (2019). *Uzņēmuma novērtēšana*. Elektronisks resurss [skatīts 05.10.2019.]. Pieejams: <https://www.letonika.lv/groups/default.aspx?g=1&r=1107>
41. Graham, B., Dodd, D. L. (2009). *Security Analysis. Sixth Edition*. The United States Copyright.
42. Horne, J. C.V., Wachowicz, J. M. JR. (2005). *Fundamentals of Financial Management*. Pearson Education.
43. International Valuation Standards (2017). *International Valuation Standards*. Elektronisks resurss [skatīts 30.09.2019.]. Pieejams: <https://www.ivsc.org/standards/international-valuation-standards>
44. Interneta nozare ciparos (2019). Elektronisks reusrss [skatīts 10.11.2019.]. Pieejams: https://lia.lv/uploads/files/Jaunumi/files/Interneta_nozare_ciparos_2019.pdf
45. Ivanov, C. I., Avasilcai, S. (2014). *Performance measurement models: an analysis for measuring innovation processes performance*. Procedia - Social and Behavioral Sciences 124, 397–404.
46. Jerošenko, V. (2003). *Uzņēmējdarbības (biznesa) vērtēšana. Grāmatvedība un revīzija*. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte.
47. Jevinga, I., Sundukova, Z. (2004). *Finanšu grāmatvedības pamati*. Rīga: RTU, 111.
48. Kamerāde, R. D., Pipere, A., Markovičs, Z. (2009). *Ekspertu novērtējumu metodes: metodisks materiāls*. Rīgas Tehniskā universitāte: Datorzinātnes un informācijas tehnoloģijas fakultāte, Datorvadības, automātikas un datortehnikas institūts.
49. Kaplan, R.S., Norton, D.P. (1992). Putting the balanced scorecard-measures that drive performance. *Harvard Business Review, January–February*, 70(1), 71–79.
50. Kaplan, R.S., Norton, D.P. (1992). *The Balanced Scorecard—Measures That Drive Performance*. Harvard Business Review.
51. Каплан, Р., Нортон, Д. (2006). *Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию*. М.: ЗАО Олимп-Бизнес, 320.
52. Kasjanovičs, I. (2011). *Investīciju ābece: veidi, ietekme, vide un situācijas Latvijā*. Elektronisks resurss [skatīts 23.10.2019.]. Pieejams: <https://www.makroekonomika.lv/investiciju-abece-veidi-ietekme-vide-un-situacija-latvija>
53. Kā pārbaudīt Jūsu uzņēmuma mājas lapas efektivitāti (2019). Elektronisks resurss [skatīts 20.11.2019.]. Pieejams: <https://businessnetwork.lv/ievads/pardosana/ka-parbaudit-jusu-uznemuma-majas-lapas-efektivitati-52494>

54. Keegan, D. P., Eiler, R.G., Jones, C. R. (1989). *Are your performance measures obsolete?* Management Accounting, 70(12), 45.
55. Kočanova, R. (2012). *Organizāciju ilgtspējīgas attīstības nodrošināšanas stratēģiskās vadīšanas sistēma*. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, Ekonomikas un vadības fakultāte, Vadībzinību katedra.
56. Koen, M., Snoeck, M., Haesen, R. (2009). *Evaluation of the applicability of investment appraisal techniques for assessing the business value of IS services*. Katholieke universitet LEUVEN.
57. Koller, T., Geodhart, M., Wessels, D. (2011). *Measuring and managing the value of companies*. Canada: Hoboken.
58. Krastiņa, E. (2013). *Inovācijas kvalitatīvam izglītības procesam*. Uzskates mācību līdzeklis. Elektronisks resurss [skatīts 05.10.2019.]. Pieejams: <https://www.google.com/search?q=Profesore+E.+Krasti%C5%86a+skaidro%C2+ka+izgl%C4%ABt%C4%ABba+ir+kvalitat%C4%ABvs+inov%C4%81cijas+process%C2+kur+ideju+savienojot+ar+darb%C4%ABbu+un+novit%C4%81ti+rada+v%C4%93rt%C4%ABbu.&aq=Profesore+E.+Krasti%C5%86a+skaidro%C2+ka+izgl%C4%ABt%C4%ABba+ir+kvalitat%C4%ABvs+inov%C4%81cijas+process%C2+kur+ideju+savienojot+ar+darb%C4%ABbu+un+novit%C4%81ti+rada+v%C4%93rt%C4%ABbu.&aq=chrome..69i57.741j0j4&sourceid=chrome&ie=UTF-8>
59. Kristapsone, S. (2014). *Zinātniskā pētniecība studiju procesā*. Rīga: AR Izdevniecība.
60. Krogzeme, H. (2010). *Finanses un nodokļi: mācību grāmata*. Rīga: RTU izdevniecība.
61. Kumačevska, I. K. (2013). *Biznesa vērtēšana, vērtības definīcijas un vērtēšanas pamatprincipi*. Elektronisks resurss [skatīts 05.10.2019.]. Pieejams: <https://ifinances.lv/raksti/vadiba/finansu-vadiba/biznesa-vertesana-vertibas-definicijas-un-vertesanas-pamatprincipi/5550>
62. Kurjanovičs, V. (2012). *Biznesa novērtējums – metodika un organizācija*. Rīga: Merkuris.
63. Kwok, B. K. B. (2008). *Forensic Accountancy*. (1ST&2ND editions). LexisNexis.
64. Lauku atbalsta dienests (2017). *Lauku attīstības programmas (LAP) investīciju pasākumi 2014-2020*. Elektronisks resurs [skatīts 13.10.2019.]. Pieejams: <http://www.lad.gov.lv/lv/atbalsta-veidi/projekti-un-investicijas/lap-investiciju-pasakumi/>

65. Latvijas makroekonomiskais apskats (2019). Elektroniskss resurss [skatīts 10.11.2019.]. Pieejams: https://www.em.gov.lv/files/tautsaimniecibas_attistiba/makro/makro_73_lv.pdf
66. Latvijas biznesa gada pārskats (2016). *Lauksaimniecība*. Elektronisks resurss [skatīts 20.10.2019.]. Pieejams: https://issuu.com/firmaslv/docs/lbgp_2018
67. Latvijas biznesa gada pārskats (2017). *Latvijas tautsaimniecības pamats nozaru griezumā*. Elektronisks resurss [skatīts 20.10.2019.]. Pieejams: https://issuu.com/firmaslv/docs/lbgp_2018
68. Latvijas biznesa gada pārskats (2018). *Lauksaimniecība*. Elektronisks resurss [skatīts 20.08.2019.]. Pieejams: https://issuu.com/firmaslv/docs/lbgp_2018
69. Latvijas vērtīgāko uzņēmumu tops (2019). *Latvijas vērtīgāko uzņēmumu TOP 101 sagatavošanas metodoloģija*. Elektronisks resurss [skatīts 28.09.2019.]. Pieejams: <https://www.top101.lv/lv/about/methodology>
70. Latvijas Darba devēju konfederācija (2010). *Darba devēja rokasgrāmata*. Elektronisks reusruss [skatīts 05.12.2019.]. Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/darba_devejiem/darb_dev_rok.pdf
71. Latvijas uzņēmumos darbinieka efektivitāte var atšķirties pat četras reizes, liecina jauns indekss (2016). Elektronisks resurss [skatīts 05.10.2019]. Pieejams: <http://www.la.lv/latvijas-uznemumos-darbinieka-efektivitate-var-atskirties-pat-cetras-reizes-liecina-jauns-indekss>
72. Latvijas zinātnes padome (2019). *Lēmumi par ekspertu tiesību piešķiršanu*. Elektronisks resurss [skatīts 10.03.2019]. Pieejams: https://www.lzp.gov.lv/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=0&Itemid=54
73. Lawrence, L. M., Laura, P. M. (2010). Comparative measurement in decentralised systems. *The case of Florida Benchmarking Consortium, International Journal of Public Sector Performance*, 1(4), 377.
74. Langheinrich, M., Karjoth, G. (2010). *Social networking and the risk to companies and institutions*. Information Security Technical Report, 15(2), 51-56.
75. Laurenzani, W. L., Quiroz, T. R., de Souza Filho, H. M. (2005). Strategic mapping of the rural firm: a balanced scorecard approach. *Proceedings form IFMA 15th Congress - Developing Entrepreneurship Abilities to Feed the World in a Sustainable Way*. Brazil 289-296.
76. Levitt, T. (2002). Creativity Is Not Enough. *Harvard Business Review*. August 2002, 137-145.

77. Lissitsa, A. (2005). The Balanced Scorecard implementation in farm enterprise – a case study from Ukraine. Proceedings from IFMA 15th Congress – Developing Entrepreneurship Abilities to Feed the World in a Sustainable Way. Brazil, August 14-19, 2005. Conference proceedings, 860-869.
78. LOSP (2019). *Darba spēka trūkums sekmē piena lopkopības saimniecības modernizēšanos*. Elektronisks resurss [skatīts 12.08.2019.]. Pieejams: <http://laukos.la.lv/losp-darbaspeka-trukums-sekme-piena-lopkopibas-saimniecibu-modernizesanos>
79. LR likums “Gada pārskatu un konsolidēto gada pārskatu likums” (spēkā esošā redakcijā, 22.10.2015). *Latvijas Vēstnesis*, 2015/222.1.
80. LR likums “Darba likums” (spēkā esošā redakcijā, 20.06.2001). *Latvijas Vēstnesis*, 105, 06.07.2001.
81. Luherman, T. A. (2009). *Business Valuations of Cost of Capital*. Harvard Business school, (20), 210.
82. Lukjanovs, I., Voronova, I. (2008). Problems of Risks Estimation of a Pharmaceutical Enterprise. *Economic Research in Business*. 6, 86-101.
83. Lursoft (2019). *Uzņēmumu darbības veidu katalogs*. Elektronisks resurss [skatīts 12.08.2019.]. Pieejams: <https://nace.lursoft.lv/A/lauksaimnieciba-mezsaimnieciba-un-zivsaimnieciba?vr=3&old=0>
84. LZA Terminoloģijas komisija (2019). *Novērtēšana*. Elektronisks resurss [skatīts: 11.10.2019.]. Pieejams: <http://termini.lza.lv/term.php?term=invest%C4%ABcija&list=invest%C4%ABcija&lang=LV>
85. Malakauskaite, A., Navickas, V. (2011). Contribution of Clusters to the Competitiveness of Companies: Revelation and Evaluation. *Inžinerine Ekonomika-Engineering Economics*, 22(1), 50-57.
86. Mavļutova, I. (2010). *Uzņēmuma tirgus vērtības paaugstināšanas iespējas restrukturizācijas rezultātā*. Rīga: Latvijas Universitāte.
87. Markowitz, H. (1952). Portfolio Selection. *The Journal of Finance*, 7(1), 77-91.
88. Mercer, Z.C. (1989). The Adjusted Capital Asset Pricing Model for Developing Capitalization Rates: An Extension of Previous "Build-Up" Methodologies Based Upon the Capital Asset Pricing Model". *Business Valuation Review*, 8(4).
89. Modigliani, F., Miller, M.H. (1958). The Cost of Capital, Corporation Finance and the Theory of Investment. *The American Economic Review*, 48(3), 261-297.

90. Moore, M. (1995). *Creating Public Value: Strategic Management in Government*. Harvard University Press. Cambridge: Massachusetts.
91. Mulherin, J. H., Boone, L. A. (2000). Comparing acquisitions and divestitures. *Journal of Corporate Finance*. 6(2), 117-139.
92. Nalwoga, M. M., van Dijk, M. P. (2016). Organisational performance measurement models, also for poverty alleviation. *Int. J. Water*, 2/3(10), 123.
93. Neely, A., Gregory, M., Platts, K. (1995). Performance measurement system design: A literature review and research agenda. *International Journal of Operations & Production Management*, 15(4), 80-116.
94. Neely, A. (2004). *Business Performance Measurement: Theory and Practice*. Cambridge University Press.
95. Neely, A., Adams, C., Kennerley, M. (2002). *The Performance Prism: The Scorecard for Measuring and Managing Business Success*. Financial Times Prentice Hall.
96. Neely, A., Adams, C., Crowe, P. (2001). *The Performance Prism in Practice*. Measuring Business Excellence, 5.
97. Nissim, D. (2010). *Analysis and Valuation of Insurance Companies*. Center for Excellence in Accounting and Security Analysis. New York: Columbia university.
98. Nguyen, J. (2019). *How To Choose The Best Stock Valuation Method*. Elektronisks resurss [skatīts 01.11.2019.]. Pieejams: <https://www.investopedia.com/articles/fundamental-analysis/11/choosing-valuation-methods.asp>
99. Nodarbinātības valsts aģentūra (2019). *Statistika*. Elektronisks resurss [skatīts 18.10.2019.]. Pieejams: <http://www.nva.gov.lv/index.php?cid=6>
100. Nodarbinātības valsts aģentūra (2019). *Darba devējiem*. Elektronisks resurss [skatīts 16.10.2019.]. Pieejams: <http://www.nva.gov.lv/index.php?cid=446>
101. Noell, C., Lund, M. (2002). *The Balanced Scorecard (BSC) for Danish Farms – Vague framework or Functional instrument, Farm Management*. Proceedings of NJF Seminar. Norwegian Agricultural Economics Research Institute, 345.
102. OECD, (2019). *Inovācijas, lauksaimniecības produktivitāte un ilgspējība Latvijā*. Elektronisks resurss [skatīts 20.10.2019.]. https://read.oecd-ilibrary.org/agriculture-and-food/inovācijas-lauksaimniecības-produktivitāte-un-ilgtspejiba-latvija_279bde8c-lv#page2
103. Paupa, V., Šneidere, R. (2008). *Uzdevumu krājums finanšu analīzē*. Rīga: Baltimoru konsultācijas centrs.

104. Paustian, M., Canova, F. (2010). Business cycle measurement with some theory. *Journal of Monetary Economics*, 58(2011), 345-361.
105. Pelše, G., Ruperte, I. (2009). *Uzņēmēja rokasgrāmata*. Rīgā: Apgāds "Jumava", 79.
106. Personības un pilnveidošanās centrs (2019). *Raports un pielāgošanās*. Elektronisks resurss [skatīts 01.10.2019.]. Pieejams: http://www.nlpcentrs.lv/lv/nlp/nlp_abc/raports
107. Pipere, A. (2019). *Pētniecības terminu skaidrojošā vārdnīca*. Elektronisks resurss [skatīts 15.10.2019.]. Pieejams: <https://www.rsu.lv/petniecibas-terminu-vardnica/pilotpetijums-jeb-izmeginajuma-petijums>
108. Prahalad, C. K., Ramaswamy, V. (2004). Co-Creation experiences: The next practice in value creation. *Inc. Journal of interactive marketing*, 18(3), 5-8.
109. Pratt, S. P., Niculita, A. V. (2008). *Valuing a business*. McGraw-Hill Education – Europe.
110. Pratt, S. P., Reilly, R. F., Schweih, R. P. (2000). *Valuing a Business*. 4 edititon. McGraw-Hill.
111. Preston, L. E., Bannon, D. O. (1997). *The Corporate Social-Financial Performance Relationship*. *Business and Society*, (36), 419-429.
112. Plaskova, N. (2007). Экономический анализ: стратегический и текущий. *МБА. М.: Эксмо*, 200 -202.
113. Praude, V., Vozņuka, J. (2009.). *Teritoriālais mārketingis - teorija un prakse*. Rīgā: Baltijas starptautiskā akadēmija.
114. Rappaport, A. (1999). *Creating Shareholder Value: A Guide For Managers And Investors*. Kindle Edition. Free Press, Revised, Subsequent edition.
115. Rūrāne, M. (2007). *Uzņēmuma finanses*. Rīgā: Apgāds "Jumava".
116. Rea, J. (1834). *The Scottish philosopher with his book Statement of Some New Principles on the Subject of Political Economy*. Boston: Hilliard.
117. Reinholde, V. (2019). Darbības rezultātu novērtēšanas sistēmas izstrāde lauksaimniecība nozares uzņēmumos. *Studējošo zinātniski pētniecisko rakstu krājums*, 2019(4).
118. Roller, T., Goedhart, M., Wessels, D. (2010). *Measuring and Managing the Value of Companies*. Hoboken: New Jersey.
119. Rūrāne, M. (2006). *Finanšu menedžments*. Rīga: Rīgas Starptautiskā ekonomikas un biznesa administrācijas augstskola.

120. Sorooshian, S. (2016). Review of performance measurement systems. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 7(1), 123-132.
121. Saksonova, S. (2000). Latvijas banku aktīvu struktūras attīstības tendences. *Latvijas Universitātes zinātniskie raksti*. (627),137-142.
122. Siliņš, A. (2007). *Inovātīva domāšana*. Rīga: Lietišķās informācijas centrs.
123. Siliņš, A. (2008). *Uzņēmuma darbības novērtēšana*. Rīga: SIA "Lietišķās informācijas dienests".
124. Simons, R., Davila, A. (1998). *How High Is Your Return on Management?* Elektronisks resurss [skatīts 16.09.2019.]. Pieejams: <https://hbr.org/1998/01/how-high-is-your-return-on-management>
125. Siņicins, M. (2008). *Biznesa ekonomiskie pamati*. Rīga: Izdevniecība RAKA.
126. Šķiltere, D., Averina, J. (2007). Uzņēmumu vērtības noteikšanas metožu pielietojuma izvērtējums. *Latvijas Universitātes raksti*, (717), 424-434.
127. Sharpe, W. (1964). Capital Asset Prices: A Theory of Market Equilibrium. *The Journal of Finance*, 19(3), 425-442.
128. Sheridan, T. (2002). The Modigliani and Miller Theorem and the Integration of Financial Markets. *Financial Management*, 31(1), 101–115.
129. SIA "REVIMA" 2015. uzņēmuma gada pārskats.
130. SIA "REVIMA" 2016. uzņēmuma gada pārskats.
131. SIA "REVIMA" 2017. uzņēmuma gada pārskats.
132. SIA "REVIMA" 2018. uzņēmuma gada pārskats.
133. Solovjova, I. (2008). *Komercbanku sistēmas stabilitātes problēmas. Promocijas darbs*. Rīga: Latvijas Universitātes Ekonomikas un vadības fakultāte.
134. Botzel, S., Schwilling, S. (2004). *Managing for Value: Successful Strategies for Creating Company Value*. Capstone.
135. Stewart, G. B. (1991). *The Quest for Value: A Guide for Senior Managers*. HarperCollins.
136. Striteska, M., Jelinkova, L. (2015). Strategic Performance Management with Focus on the Customer. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 210(2), 66-76.
137. Subatnieks, K. (2007). *Naudas plūsmas izmantošana uzņēmuma finanšu analīzē*. Rīga: LU, Ekonomikas un vadības fakultāte finanšu institūts.
138. Томпсон-мл, А. А., Стрикленд, III. А.Дж. (2007). *Стратегический менеджмент*. Издательский дом «Вильямс», 924.

139. Uzņēmuma inovācijas rādītāji (2019). *Digitālā biznesa rokasgrāmata*. Elektronisks resurss [skatīts 16.11.2019.]. Pieejams: <http://rokasgramata.lv/vadiba/uznemuma-inovacijas-raditaji/>
140. Uzņēmējdarbības atbalsta konkurss „Līvānu novads VAR 2019” (2019). *Projekta pieteikuma veidlapa*. Elektronisks resurss [skatīts 19.09.2019.]. Pieejams: <http://www.livani.lv/page/737>
141. Valsts ieņēmumu dienests (2019). *Nodokļu maksātāju reitinga sistēma*. Elektronisks resurss [skatīts 15.03.2019.]. Pieejams: <https://www.vid.gov.lv/lv/nodoklu-maksataju-reitinga-sistema>
142. Velmirovič, D., Velmirovič, M., Stankovič, R. (2011). Role and importance of key performance indicators measurement. *Serbian Journal of Management*, 6(1), 63-72.
143. Vintiša, K. (2010). *Cilvēkresursu plānošanas un novērtēšanas metodes mazam un vidējam uzņēmumam*. Rīga : Latvijas Darba devēju konfederācija.
144. Zemkopības ministrija (2019). *Latvijas lauksaimniecība 2019*. Elektronisks resurss [skatīts 12.07.2019]. Pieejams: <https://www.zm.gov.lv/lauksaimnieciba/statiskas-lapas/lauksaimniecibas-gada-zinojumi?nid=531#jump>
145. Watts, T., McNair, C. J., Beard, V. (2009). Untying the Gordian Knot: Small Businesses and the Strategy Balanced Scorecard, Northeast Region. Conference - American Accounting Association, Cambridge, 1-35.
146. Walters, D. (1997). Developing and implementing value-based strategy. *Management Decision*, (35), 10.
147. Wolk, A., Dholakia, A., Kreitz, K. (2009). Building a performance measurement system using data to accelerate social impact. *Cambridge: Root Cause*, (II), 5.
148. VARAM, (2017). *Metodiskie ieteikumi “Minimālās prasības klientu apmierinātības mērīšanā”*. Rīga: VARAM.

PIELIKUMI

1. pielikums

1. pielikuma 1. tabula. Lauksaimniecības ienākumu veidošanās svarīgākās pozīcijas 2016.-2018. gadā (Avots: AREI (LEK), 2019)

Rādītājs	Vērtība			Izmaiņas, %	
	2016	2017	2018	2017./2016.	2018./2017.
Augkopība	705.5	728.3	638.5	3.23%	-12.33%
Lopkopība	456.1	531.4	514.8	16.51%	-3.12%
Lauksaimniecības preču izlaide	1161.6	1259.7	1153.3	8.45%	-8.45%
t. sk. izlaide ražotāju cenās	1092.5	1208.3	1098.8	10.60%	-9.06%
Ar produktiem saistītās subsīdijas	69.1	51.4	54.4	-25.62%	5.84%
Pakalpojumi	45.7	30.1	29.3	-34.14%	-2.66%
Neatdalāmās blakus darbības	108.3	117.5	139.2	8.49%	18.47%
Lauksaimniecības nozares izlaide	1315.5	1407.3	1321.8	6.98%	-6.08%
Starppatēriņš	982.6	980.5	965.7	-0.21%	-1.51%
Bruto pievienotā vērtība	333	426.8	356.1	28.17%	-16.57%
Subsīdijas, nesadalītas pa produktiem	289.2	317.9	326.5	9.92%	2.71%
Ar ražošanu saistītie nodokļi	21.3	18.7	19	-12.21%	1.60%
Pamatlīdzekļu nolietojums	121	127.6	134.2	5.45%	5.17%
Neto pievienotā vērtība (faktorizmaksās)	479.8	598.4	529.4	24.72%	-11.53%
Ārējās izmaksas	28.4	36	36.1	26.76%	0.28%
Ienākumi no lauksaimnieciskās darbības	451.4	562.5	493.2	24.61%	-12.32%
Nodokļi no ienākuma	67.4	74.6	72.3	10.68%	-3.08%
Algoto darbinieku ienākumi	100.8	101.1	105.7	0.30%	4.55%
Ģimenes darbaspēka ienākumi	283.3	386.8	315.2	36.53%	-18.51%
Nodarbināto skaits lauksaimniecībā, tūkst. pilnās gada darba vienībās	76.3	74.7	70.3	-2.10%	-5.89%
Ienākumi uz vienu pilna laika nodarbināto, EUR gadā	5037	6530	5991	29.64%	-8.25%

2. pielikums

2. pielikuma 1. tabula. Apjoma un cenu izmaiņu ietekme uz lauksaimniecības rezultātiem 2018. gadā Latvijā (Avots: AREI (LEK), 2019)

Rādītāji	2017. g. (milj., EUR)	2018. gada vērtība (milj., EUR)		Starpība starp 2018. un 2017. gadu (milj., EUR)			Apjoma indeksi	Cenu indeksi
	Faktiskajās cenās	2017. GADA CENĀS	2018. GADA CENĀS	Faktiskās cenās	Salīdzinošās cenās	Cenu ietekme	2018./2017.	2018./2017.
Lauksaimniecības nozares izlaide (bāzes cenās)	1407.3	1267.4	1321.8	-85.5	-139.9	54.4	90,10%	104.30%
t.sk. izlaide ražotāju cenās	1355.9	1217.3	1267.4	-88.5	-138.6	50	89.80%	104.10%
Produktu subsīdijas	51.4	50.1	54.4	3	-1.3	4.3	97.40%	108.70%
Starppatēriņš	980.5	932.3	965.7	-14.8	-48.3	33.4	95.10%	103.60%
Bruto pievienotā vērtība (bāzes cenās)	426.8	335.2	356.1	-70.7	-91.7	21	78.50%	106.30%
Faktoru izmaksas	182.3	182.3	189.3	7.1	0	7.1	100.00%	103.90%
Atbalsts (neproduktu)	317.9	317.9	326.5	8.5	0	8.5	100.00%	102.70%
Ienākumi lauksaimniecības nozarē	562.5	470.8	493.2	-69.2	-91.7	22.4	83.70%	104.80%

3. pielikums

3. pielikuma 1. tabula. Nodokļu izmaiņas un to sastāvs lauksaimniecības nozarē 2018.

gadā (Avots: AREI (LEK), 2019)

Nozares	Iedzīvotāju ienākuma nodoklis	Uzņēmuma ienākuma nodoklis	Sociālās apdrošināšanas iemaksas	Pievienotās vērtības nodoklis	Akcīzes nodoklis	Dabas resursu nodoklis	Muitas nodoklis
Viengadīgo kultūru audzēšana	11431.13	1492.82	17995.75	-42795.11	25.19	118.71	4.95
Daudzgadīgo kultūru audzēšana	433.92	53.04	987.44	-448.2	24.11	5.98	0.4
Augu pavairošana	89.49	17.26	206.59	255.78	0	0.57	0.04
Lopkopība	8476.01	1316.89	16564.34	7062.66	9.39	240.12	8.95
Jauktā lauksaimniecība (augkopība un lopkopība)	10631.81	428.4	18466.24	-18614.98	20	285.08	14.6
Lauksaimniecības papilddarbības un palīgdarbības pēc ražas novākšanas	903.65	236.29	1751.44	2008.37	0.01	32.05	405.27
Kopā:	31966.01	3544.7	55971.8	-52531.48	78.7	682.51	434.21

4. pielikums

4. pielikums 1. tabula. Eksperti, kas piedalījās pētījumā (Avots: autores apkopots)

Nr. p.k.	Izvēlētais eksperts	Pārstāvošā organizācija	Atbildes saņemšana vai noraidīšana
1.	Andrejs Vītoliņš	Stādu audzētāju biedrības valdes loceklis.	Saņemta aizpildīta anketa
2.	Mārtiņš Cimermanis	Latvijas Zemnieku federācijas valdes loceklis.	Saņemta aizpildīta anketa
3.	Ingrīda Jakušonoka	Latvijas Zinātnes padomes atzīts eksperts un Latvijas Lauksaimniecības Universitātes vadošā pētniece, profesore.	Saņemta aizpildīta anketa
4.	Mārīte Vucenlazedāne	Latvijas Lauku Konsultāciju centra Preiļu biroja vadītāja.	Saņemta aizpildīta anketa
5.	Iluta Arbidāne	Latvijas Zinātnes padomes atzīts eksperts un Rēzeknes Tehnoloģiskās akadēmijas asociētā profesore.	Saņemta aizpildīta anketa
6.	Dainis Treijs	Lauksaimniecības organizāciju sadarbības padomes biedrs. Bijušais Agrolesursu un ekonomikas institūta direktors.	Saņemta aizpildīta anketa
7.	Lienīte Litavniece	Latvijas Zinātnes padomes atzīts eksperts un Rēzeknes Tehnoloģiskās akadēmijas docente.	Saņemta aizpildīta anketa
8.	Mārtiņš Felss	Kooperatīvās sabiedrības "Latraps" Jēkabpils nodaļas vadītājs.	Saņemta aizpildīta anketa
9.	Ināra Lukaševiča	Lauku Atbalsta dienesta Preiļu klientu apkalpošanas centra vadītāja.	Saņemta aizpildīta anketa
10.	Andris Vaivods	Līvānu novada domes priekšsēdētājs un z/s "Ievas" īpašnieks.	Saņemta aizpildīta anketa
11.	Ieva Līcīte	Zemkopības ministrijas lauksaimniecības departamenta ilgtspējīgas attīstības nodaļas vecākā referante.	Atteikums pildīt anketu
12.	Indra Cimermane	Lauksaimnieku organizāciju sadarbības padomes izpilddirektore.	Atteikums pildīt anketu
13.	Edīte Strazdiņa	SIA "Mūsmājas dārzeni" valdes locekle.	Atbilde netika saņemta
14.	Gunta Grīnberga- Zālīte	Latvijas Zinātnes padomes atzīts eksperts un Latvijas Lauksaimniecības Universitātes vadošā pētniece, profesore.	Atbilde netika saņemta
15.	Iveta Grudovska	Zemnieku saimības lauksaimniecības eksperte.	Atbilde netika saņemta

Ekspertu aptaujas anketa

Cienījamo ekspert! Maģistra darba ietvaros vēlos izstrādāt darbības rezultātu novērtēšanas modeli, kas ļautu novērtēt uzņēmumus lauksaimniecības nozarē. Modelis nepieciešams, lai varētu efektīvi novērtēt uzņēmumu kapacitāti un stabilitāti. Uzņēmuma vadītājs, redzot esošos trūkumus, varētu uzlabot uzņēmējdarbību. Lūdzu, Jūs izvēlēties katra kritērija nozīmīgumu, no 1 – 5, kur vērtējums “1” – nenozīmīgi, “2” – drīzāk nenozīmīgi, “3” – ne nenozīmīgi, ne nozīmīgi, “4” - drīzāk nozīmīgi, “5”- nozīmīgi.

Iegūtie rezultāti apkopotā veidā tiks izmantoti Violas Reinholdes maģistra darbā „Darbības rezultātu novērtēšanas sistēmas izstrāde lauksaimniecības nozares uzņēmumos” Ekonomikas un Kultūras augstskolā.

Izvēlētais rādītājs/ kritērijs	Skaidrojums par rādītāju	Nozīmīgums rādītāja izvēlē				
		1	2	3	4	5
<i>Vispārīgi par uzņēmumu kopumā</i>						
Uzņēmuma lielums “Gada pārskatu un konsolidēto gada pārskatu likuma” izpratnē	Mikro, mazs, vidējs, liels					
Uzņēmuma darbības ilgums						
Izmaiņu biežums uzņēmumu reģistru datos						
Uzņēmuma vadītāja lauksaimnieciskā izglītība						
Vidējais darbinieku skaits uzņēmumā						
Darbinieku lauksaimnieciskā izglītība						
Aktuāli komercčīlu aktu daudzums						
Aktuālas tiesvedības procesu daudzums						
Nodokļu parāda esamība						
<i>Tirgvedība</i>						
E-vides mājas lapa esamība						
E-vides mājas lapas skatījumu skaits, to esamība						
Uzņēmuma iekļaušana TOP sarakstos						
Iegūtie apbalvojumi, atzinības pēdējos 3 gados						
Pieejamība sociālajos tīklos (facebook.com, instagram, u.c.)						
Uzņēmuma teritoriālais pārklājums (filiales, veikali)						
Klientu apmierinātība						
					Nozīmīgums rādītāja	

Izvēlētais rādītājs/ kritērijs	Skaidrojums par rādītāju	izvēlē				
		1	2	3	4	5
<i>Finanšu pamatrādītāji</i>						
Apgrozījums						
Pamatkapitāla lielums	Reģistrēts un apmaksāts					
Pamatkapitāla attiecība pret pašu kapitālu	Pamatkapitāla īpatsvars pašu kapitālā					
Tīrā peļņa vai zaudējumi						
Realizācijas rentabilitāte	Cik nopelna katrs ienākuma EUR					
Aktīvu rentabilitāte	Atdeve no uzņēmuma aktīviem					
EBIT	Peļņa pirms procentu un nodokļu atskaitīšanas					
EBITDA rentabilitāte	Kopējā saimniecības rentabilitāte, kas ietver pamatlīdzekļu nolietojumu,% maksājumus un nodokļus. Nozarēs ar būtiski lieliem pamatlīdzekļiem, šis rādītājs ir svarīgs.					
Kopējā likviditāte (bilance)	Raksturo spēju segt savas saistības					
Bilances vērtība	Kopējā bilances vērtība					
<i>Finanšu stabilitātes rādītāji</i>						
Absolūtā finanšu neatkarība	Rada priekšstatu par uzņēmuma patieso finanšu stāvokli, novērtē finanšu riskus					
Finansēšanas koeficients	Pašu un aizņemtā kapitāla attiecība					
Finansiālās atkarības koeficients	Uzņēmuma atkarība no aizņemtajiem līdzekļiem					
Finanšu sviras koeficients	Finanšu resursu piesaistes aktivitāte					
Pašu kapitāla manevrējamības koeficients	Pašu kapitāla daļa, ko varam novirzīt apgrozāmo līdzekļu finansēšanai					
Apgrozāmo aktīvu nodrošinājuma koeficients	Apgrozāmo aktīvu daļa, kas finansēta no pašu līdzekļiem					
Produktivitātes novērtējums	Darba patēriņa lietderīgais rezultāts, darba efektivitātes rādītājs					
<i>Maksātspējas analīze</i>						
Saistību apkalpošanas koeficients (peļņas zaudējuma aprēķins)	Uzņēmuma spēja segt saistību maksājumus noteiktā periodā					
Saistību slogs	Rāda cik ilgā laikā uzņēmums ar esošo darbību var segt visas esošās saistības.					
Kredītspējas koeficients	Tiek novērtētas uzņēmuma kredīta iespējas un finansiālais drošums uzņēmumā					
Investēšanas koeficients	Pašu kapitāla daļa, kas novirzīta ilgtermiņa ieguldījumu finansēšanai					
<i>Jūsu ieteikumi par kādu citu kritēriju</i>						

6. pielikums. 1. tabula. Ekspertu vērtējumi anketas blokā “Vispārīgie uzņēmuma pamatdati” (Avots: autores apkopots)

Respondents	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Vispārīgie uzņēmuma dati										
Uzņēmuma lielums “Gada pārskatu un konsolidēto gada pārskatu likuma” izpratnē	1	1	4	5	4	5	3	5	4	3
Uzņēmuma darbības ilgums	3	1	5	4	3	5	5	4	5	3
Izmaiņu biežums uzņēmumu reģistru datos	1	1	3	5	2	1	4	4	5	4
Uzņēmumu vadītāja lauksaimnieciskā izglītība	3	5	4	4	3	3	4	5	4	2
Vidējais darbinieku skaits	4	3	4	3	3	5	3	3	4	3
Darbinieku lauksaimnieciskā izglītība	3	5	4	4	5	4	4	5	2	4
Aktuāli komercķīlu aktu daudzums	2	1	4	3	4	1	4	4	3	4
Aktuālas tiesvedības procesu daudzums	4	1	5	5	3	1	4	4	3	5
Nodokļu parāda esamība	4	3	5	4	3	1	4	5	5	5

6. pielikums

6. pielikums. 2. tabula. Ekspertu vērtējumi anketas blokā “Tirgvedība” (Avots: autore apkopots)

Respondents	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Tirgvedība										
E-vides mājas lapas esamība	4	4	5	2	3	2	3	5	1	4
E-vides mājas lapas skatījumu skaits, to esamība	4	3	5	2	4	1	4	4	1	4
Uzņēmuma iekļaušana TOP sarakstos	3	2	5	3	4	4	4	5	3	2
Iegūtie apbalvojumi, atzinības pēdējos 3 gados	3	2	5	2	3	5	4	3	2	3
Pieejamība sociālajos tīklos (facebook.com, instagram, u.c.)	4	3	5	4	3	1	4	4	3	4
Uzņēmuma teritoriālais pārklājums (filiāles, veikali)	3	4	4	3	4	1	4	5	3	4
Klientu apmierinātība	4	5	5	4	5	5	5	5	5	5

6. pielikums. 3. tabula. Ekspertu vērtējumi anketas blokā “Finanšu stabilitātes pamatrādītāji” (Avots: autores apkopots)

Respondents	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Finanšu stabilitātes rādītāji										
Absolūtā finanšu neatkarība	3	4	4	3	4	4	4	5	5	4
Finansēšanas koeficients	2	5	4	3	4	4	4	5	5	3
Finansiālās atkarības koeficients	3	5	4	4	4	2	4	5	5	3
Finanšu sviras koeficients	2	4	4	4	3	2	4	4	4	2
Pašu kapitāla manevrējamības koeficients	2	4	3	3	3	1	4	5	4	4
Apgrozāmo aktīvu nodrošinājuma koeficients	2	4	3	4	3	4	4	5	5	4
Produktivitātes novērtējums	2	5	3	4	4	4	4	4	5	3

6. pielikums. 4. tabula. Ekspertu vērtējumi anketas blokā “Finanšu pamatrādītāji”

(Avots: autores apkopots)

Respondents	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Finanšu pamatrādītāji										
Apgrozījums	2	3	4	4	5	5	4	5	4	4
Pamatkapitāla lielums	2	5	4	5	4	5	4	4	4	3
Pamatkapitāla attiecība pret pašu kapitālu	2	5	4	3	4	3	4	5	4	3
Tīrā peļņa vai zaudējumi	4	4	4	4	5	3	4	5	4	2
Realizācijas rentabilitāte	4	5	4	4	4	4	4	4	5	4
Aktīvu rentabilitāte	3	4	4	4	4	4	4	5	4	4
EBIT	2	4	4	5	5	4	4	5	5	3
EBITDA rentabilitāte	3	4	3	5	5	4	4	5	5	3
Kopējā likviditāte (balance)	2	5	3	4	4	5	4	5	5	4
Bilances vērtība	2	4	3	4	4	5	4	4	5	3

6. pielikums. 5. tabula. Ekspertu vērtējumi anketas blokā “Maksāspējas analīze”

(Avots: autores apkopots)

Respondents	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Maksāspējas rādītāji										
Saistību apkalpošanas koeficients (peļņas zaudējuma aprēķins)	2	5	4	5	4	5	4	5	5	4
Saistību slogs	3	4	4	5	3	1	4	5	5	5
Kredīspējas koeficients	2	5	5	4	3	5	4	4	4	5
Investēšanas koeficients	2	3	5	3	3	5	4	5	4	4

SIA “REVIMA” uzņēmuma finanšu analīze

SIA “REVIMA” dibināta 2019. gada 17. aprīlī. Uzņēmuma juridiskā un pamatdarbības vietas adrese ir “Zeltiņi”, Dubnas viensētas, Turku pag., Līvānu nov., LV5316. Uzņēmuma reģistra piešķirtais unikālais numurs ir 51503071741. Uzņēmums nodarbojas ar primārās lauksaimniecības produkcijas ražošanu (kartupeļi, burkāni un ķiploki) un pārstrādi (mājražošana – ķiploku produktu pārstrāde). Pamatdarbības veids NACE 2: 0113 “Dārzeņu audzēšana”, bet kā blakus darbības veids 1039 “Cita veida augļu un dārzeņu pārstrāde un konservēšana”. Uzņēmums dibināts kā mazkapitāla sabiedrība ar ierobežotu atbildību, ko norāda Lursoft dati. Uzņēmuma reģistrētais un apmaksātais pamatkapitāls ir 20 EUR. SIA “REVIMA” valde sastāv no viena valdes locekļa, kam pieder 100% apmērā visas uzņēmuma kapitāla daļas. 2016. gada 20. jūnijā tiek veikta reģistrācija Pārtikas un Veterinārā valsts dienestā kā pašu ražotās produkcijas pārstrādātājs – mājražotājs. Uz 15.11.2019. uzņēmumā nodarbināti trīs darbinieki. Uzņēmums plašākā mērogā pazīstams pēc zīmola “Līvānu ķiploks”, bet pēc uzņēmuma nosaukuma SIA “REVIMA” tas ir mazāk pazīstams. Uzņēmuma vērtējums tiks veikts pēc konceptuālā modeļa pamatdaļām.

Klienti un konkurenti

1. Klientu apmierinātība maģistra darba ietvaros netiek pētīta.
2. SIA “REVIMA” pieejamība sociālajos tīklos ir novērota interneta vietnē facebook.com un interneta platformā Instagram. Ievadot facebook.com “Līvānu ķiploks” ir viegli atrodams, bet, ievadot uzņēmuma nosaukumu SIA “REVIMA”, to nav tik vienkārši atrast. Uzņēmums aktīvi reklamē sevi un gandrīz katru nedēļu ievieto aktuālu informāciju. Informācijas būtība nav uzbāzīga un nav apnīkoša, bet aicinoša. Reklamēšanas vietām būtu jābūt vairāk.
3. Uzņēmuma teritoriālais pārklājums ir neliels – pamatdarbības adrese un izbraukuma tirdzniecība. Uzņēmums sadarbojas ar dažādiem mājražotāju veikaliem Cēsīs, Daugavpilī, Preiļos, Jēkabpilī un Līvānos. Sadarbības aktivitāte nav zināma, bet spriežot pēc mazo veikaliņu lieluma, aktivitāte nav augsta.
4. Uzņēmuma iekļaušana TOP sarakstos nav novērota.
5. E-vides mājas lapas skatījumu skaits un to esamība nav novērota, jo uzņēmumam nav savas mājaslapas. Vērtējot skatījumu un sekotāju skaitu pēc sociālo tīklu pieejamības, var novērot nepilnu tūkstoši skatījumu nedēļā. Vasaras periodā, kad ir aktīvākais ķiploku pirkšanas un pārdošanas laiks, skatījumu skaits nedēļā sasniedza divus tūkstošus

skatījumu. Salīdzinot pret iepriekšējo gadu skatījumu skaita daudzuma rādītājs ir audzis par 4,1%.

Inovācija un izglītība

1. Uzņēmuma darbības ilgums ir 4 gadi un 8 mēneši.
2. Pēdējās mācības zināšanu papildināšanai uzņēmuma darbiniekiem notika 2019. gadā no 17. līdz 20. jūlijam un 2018. gada novembrī
3. Uzņēmuma vadītāja lauksaimnieciskā pamatizglītība iegūta 2018. gada 30. novembrī. 2019. gadā netika veiktas papildus apmācības lauksaimniecības zināšanu papildināšanai.
4. Vērtējot SIA "REVIMA" nodokļu parāda esamību, var novērot, ka nodokļu parāds uz 15.11.2019. nesastāv.
5. SIA "REVIMA" strādā 3 darbinieki.

Biznesa iekšējā vide

1. Finansēšanas koeficients.

$$\text{Finansēšanas koeficients} = \frac{\text{pašu kapitāls}}{\text{kreditori}} \quad (1)$$

1. tabula. SIA "REVIMA" finansēšanas koeficients, 2015. - 2018. g. (Avots: autores veidots pēc SIA "REVIMA" 2015., 2016., 2017., 2018. gada pārskata datiem)

Rādītājs	2015. gads	2016. gads	2017. gads	2018. gads
Pašu kapitāls, EUR	410	714	3421	13090
Kreditori, EUR	5597	3836	1497	14252
Finansēšanas koeficients	0,07	0,19	2,29	0,92

Finansēšanas koeficients norāda uz attiecību, cik lielu saistību daļu ir iespējams segt no pašu kapitāla. Un, ja rādītāja robeža ir lielāka par 1, tas nozīmē, ka uzņēmums ir spējīgs segt savas saistības ar pašu kapitālu. Ja rādītājs ir zemāks par 1, tas liecina par to, ka uzņēmums strādā ar finansiālo risku. 2015. gadā, 2016. gadā un 2018. gadā saistības ir lielākas par pašu kapitālu un tas liecina par to, ka uzņēmums nav pilnībā spējīgs segt savas saistības ar pašu kapitālu (1. tabula). 2017. gadā uzņēmuma spējas segt saistības ar pašu kapitālu tika izmantotas.

2. Absolūtā finanšu neatkarība

Absolūtā finanšu neatkarība = (krājumi un iegādāto krājumu PVN) < vai = naudas līdzekļi (2)

2. tabula. SIA "REVIMA" absolūtā finanšu neatkarība, 2015. - 2018. g. (Avots: autores veidots pēc SIA "REVIMA" 2015., 2016., 2017., 2018. gada pārskata datiem)

Rādītājs	2015. gads	2016. gads	2017. gads	2018. gads
Krājumu un iegādāto krājumu vērtība, EUR	17	6	8	8
Pašu apgrozāmie līdzekļi, EUR	2861	2760	151	373
Absolūtā finanšu neatkarība	<	<	<	<

Absolūtā finanšu neatkarība norāda uz to, vai uzņēmumam ir pietiekoši naudas līdzekļi nākošo krājumu veidošanai. SIA "REVIMA" katra gada beigās ir pietiekošs naudas līdzekļu daudzums krājumu veidošanai (2. tabula). 2015. gadā un 2016. gadā uzņēmuma naudas līdzekļu pietiekamība bija labāka, bet 2017. gadā ir kļuvusi zemāka, bet 2018. gadā - nedaudz uzlabojusies. Šo rādītāju uzņēmums var pats regulēt un noteikt, cik lielam ir jābūt naudas līdzekļu atlikumam finanšu pārskata perioda beigās, lai pietiktu krājumu ražošanai.

3. Finansiālās atkarības koeficients

$$\text{Finansiālās atkarības koeficients} = \frac{\text{saistību kopsumma}}{\text{pasīva kopsumma}} \quad (3)$$

3. tabula. SIA "REVIMA" finansiālās atkarības koeficients, 2015. - 2018. g. (Avots: autores veidots pēc SIA "REVIMA" 2015., 2016., 2017., 2018. gada pārskata datiem)

Rādītājs	2015. gads	2016. gads	2017. gads	2018. gads
Saistību kopsumma, EUR	5597	3836	1497	14252
Pasīva kopsumma, EUR	6072	4550	4918	27342
Finansiālās atkarības koeficients	0.92	0.84	0.30	0.52

Uzņēmums ir jauns un darbojas tikai nepilnus piecus gadus. Pētot iegūtos rezultātus (3. tabula), uzņēmuma pirmajos darbības gados ir normāla parādība, ka saistības ir lielākas nekā uzņēmums ir nopelnījis. SIA "REVIMA" saimniecisko darbību uzsāka piesaistot Nodarbinātības Valsts

Aģentūras (turpmāk tekstā NVA) Jauniešu garantijas pasākuma "Atbalsts pašnodarbinātības un uzņēmējdarbības uzsākšanai" finansējumu uz 2 gadiem. NVA finansējums uzņēmumam palīdzēja uzsākt uzņēmējdarbību bez papildus saistībām. Finansiālās atkarības koeficienta samazināšanās izskaidrojama ar projekta darbības noslēgšanos. Visi projektā ieguldītie un saņemtie līdzekļi ir jānoraksta projekta termiņa ietvaros, tāpēc veidojas uzkrātās saistības un nākamo periodu ieņēmumi. Kā redzam 3. tabulā, finansiālās atkarības koeficients pirmajos divos darbības gados ir pieļaujamās robežās no 0.61 līdz 1, bet trešajā un ceturtajā darbības gadā samazinās, kas liecina par uzņēmuma saistību samazinājumu un projekta noslēgumu. 2018. gadā ir novērojama uzņēmuma izaugsme un apgrozījuma palielināšanās. Novērojama arī saistību pieauguma summa, ko izskaidro Eiropas Savienības atbalsta finansējumu piesaiste uzņēmumā tehnikas modernizācijai un mājražošanas mehanizācijai. Atvieglojot roku darbu un mehanizējot to, var veicināt lielāku saražotās produkcijas daudzumu. Salīdzinot 2016. gadu ar 2018. gadu, var novērot rādītāju pasliktināšanos, jo ir piesaistīti papildus kredītresursi. Tomēr koeficients ir 52% apmērā, kas ir robežās un liecina par uzņēmuma spēju segt laicīgi esošās saistības.

4. Produktivitātes novērtējums

$$\text{Produktivitāte} = \frac{\text{neto apgrozījums}}{\text{ražošanas izmaksas}} \quad (4)$$

4. tabula. SIA "REVIMA" produktivitātes novērtējums 2015. - 2018. g. (Avots: autores veidots pēc SIA "REVIMA" 2015., 2016., 2017., 2018. gada pārskata datiem)

Rādītājs	2015. gads	2016. gads	2017. gads	2018. gads
Neto apgrozījums	6503	8666	5466	13217
Ražošanas izmaksas	6959	12030	7515	19173
Produktivitāte	0.93	0.72	0.73	0,69

Produktivitāte uzņēmumā pirmajā darbības gadā bija vissliktākā, bet nākošajos gados tā uzlabojas (4 tabula). Tas ir tāpēc, ka papildus finansējums ieguldīts ražošanas jaudas palielināšanā, krājumu iegādei. 2018. gada produktivitāte ir vislabākā. Un tas liecina, par to ka veiktās investīcijas ilgtermiņa ieguldījumos ir bijušas produktīvas.

5. Apgrozāmo aktīvu nodrošinājuma koeficients

$$\text{Apgrozāmo aktīvu nodrošinājuma koeficients} = \frac{\text{pašu kapitāls} + \text{ilgtermiņa saistības} - \text{ilgtermiņa ieguldījumi}}{\text{apgrozāmie līdzekļi}} \quad (5)$$

5. tabula. SIA "REVIMA" apgrozāmo aktīvu nodrošinājuma koeficients, 2015. - 2018. g.
(Avots: autores veidots pēc SIA "REVIMA" 2015., 2016., 2017., 2018. gada pārskata datiem)

Rādītājs	2015. gads	2016. gads	2017. gads	2018. gads
Pašu kapitāls, EUR	410	714	3421	13090
Ilgtermiņa saistības, EUR	0	0	0	10497
Ilgtermiņa ieguldījumi, EUR	0	1240	2759	26961
Apgrozāmie līdzekļi, EUR	6072	3310	2159	381
Apgrozāmo aktīvu nodrošinājuma koeficients	0,07	-713,63	0,31	-8,86

Apgrozāmo aktīvu nodrošinājuma koeficients skaidro apgrozāmo aktīvu daļu kuru var finansēt no pašu līdzekļiem. No iegūtajiem datiem 2015. gadā iegūtās saistības var finansēt no pašu līdzekļiem (5. tabula). 2016. gadā iegūtā peļņa ir zema un apgrozāmajos līdzekļos ir novērojams liels brīvās naudas līdzekļu atlikums. Iespējams, saistīts ar gaidāmām projektu investīcijām, kurām būs nepieciešams savs līdzfinansējums. Savukārt 2017. gadā koeficients ir izlīdzinājies un uzņēmums atkal ir spējīgs finansēt visus apgrozāmos aktīvus no pašu kapitāla. Ir novērojams peļņas pieaugums. 2018. gadā uzņēmumam ir palielinājušies ilgtermiņa ieguldījumi, kas pasliktina koeficienta rezultātu. Tomēr uzņēmuma bilanci nav novērojami apgrozāmo aktīvu uzkrājumi, tikai nelieli brīvās naudas līdzekļi.

Finanses

1. EBITDA rentabilitāte

$$\text{EBITDA rentabilitāte} = \frac{\text{EBITDA (peļņa pirms \% un nodokļiem, un amortizācijas)}}{\text{neto apgrozījums}} \times 100 \quad (6)$$

SIA "REVIMA" saimnieciskā darbība ir rentabla un kopumā tā ir stabila (6. tabula). Uzņēmuma dibināšanas gadā kopējā stabilitāte bija zema, jo atbilstoši arī nopelnītie naudas līdzekļi bija zemi. 2016. gadā stabilitāte pazeminājās par 4 %.

6. tabula. SIA "REVIMA" EBITDA rentabilitāte, 2015. - 2018. g. (Avots: autores veidots pēc SIA "REVIMA" 2015., 2016., 2017., 2018. gada pārskata datiem)

Rādītājs	2015. gads	2016. gads	2017. gads	2018. gads
EBITDA, EUR	405	304	2798	9669
Amortizācija, EUR	0	109	440	2788
Procentu maksājumi	0	0	0	101
Neto apgrozījums, EUR	6503	8666	5466	13217
EBITDA rentabilitātes koeficients	0,06	0,02	0,43	0,51
EBITDA rentabilitāte, %	6%	2%	43%	51%

Atverot mājražošānu un nomainot roku darbu ar mehāniskām ierīcēm, uzņēmuma stabilitāte uzlabojas par 41%, salīdzinot ar 2016. gadu. 2018. gadā, pabeidzot ieviestos projektus un paplašinot ķiploku platības, uzņēmuma stabilitāte ir palielināta vēl par 8%.

2. Kopējā likviditāte

$$\text{Kopējās likviditātes koeficients} = \frac{\text{apgrozāmie līdzekļi}}{\text{īstermiņa saistības}} \quad (7)$$

7. tabula. SIA "REVIMA" kopējā likviditāte, 2015. - 2018. g. (Avots: autores veidots pēc SIA "REVIMA" 2015., 2016., 2017., 2018. gada pārskata datiem)

Rādītājs	2015. gads	2016. gads	2017. gads	2018. gads
Apgrozāmie līdzekļi, EUR	6072	3310	2159	381
Īstermiņa saistības, EUR	5597	3836	1497	3755
Kopējās likviditātes koeficients	1,08	0,86	1,44	0,1

SIA "REVIMA" spēja segt savas īstermiņa saistības 2018. gadā ir ļoti zema (7. tabula). Tas ir tāpēc, ka 2018. gada beigās tika iegādāts liels pamatlīdzeklis, kurā jāiegulda arī uzņēmuma līdzfinansējums. Īstermiņa saistības (nodokļi, darba algas), nopelnot naudu, nākošajā mēnesī tika segtas. Var uzskatīt, ka uzņēmums 2018. gadā strādā finansiāla riska apstākļos.

Salīdzinājumā ar iepriekšējiem gadiem, uzņēmuma apgrozāmu līdzekļu daudzums ir pietiekošs, lai segtu īstermiņa saistības.

3. Tīrā peļņa vai zaudējumi

Šo rādītāju SIA "REVIMA" ir jāvērtē proporcionāli pret iepriekšējiem darbības gadiem. Vislabāk šo rādītāju ir salīdzināt ar peļņas vai zaudējuma horizontālo analīzi. (8. tabula). SIA "REVIMA" lielas izmaksas sastāda darba samaksa un nodokļi. Lai optimizētu izmaksas, ietaupītu laiku, tika uzsākta Eiropas Savienības Fondu finansējuma apgūšana, kas veicināja pāriet no roku darba uz mehānizēto darbu. Piemēram, stādīšanu un novākšanu neveikt ar rokām, bet ar tehniku. Pāriešana no roku darba uz mehānisko nebūt nenozīmē samazināt darbiniekus, bet gan pretēji - darba spēku izmantot citos saimniecībā veicamajos darbos.

8. tabula. SIA "REVIMA" izmaksu dinamikas analīze, 2015. - 2018. g. (Avots: autores veidots pēc SIA "REVIMA" 2015., 2016., 2017., 2018. gada pārskata datiem)

Rādītājs	2015. gads	2016. gads	Izmaiņas (+/-)	2017. gads	Izmaiņas (+/-)	2018. gads	Izmaiņas (+/-)
Ieņēmumi							
Neto apgrozījums	6503	8666	2163	5466	-3200	13217	7751
Pārējie ieņēmumi	1566	4955	3389	5955	-1000	19685	13730
Kopā:	8069	13621	5552	11421	2200	32902	21481
Izmaksas							
Ražošanas izmaksas	6959	12030	5071	7561	-4469	19173	11612
Administrācijas izmaksas	309	703	394	691	-12	3004	2313
Pārējās saimnieciskās darbības izmaksas	396	268	-128	371	103	955	584
Kopā:	7664	13001	5337	8623	-4378	23132	14509
Peļņa pirms % un nodokļiem	405	304	-101	2798	2494	9770	6972
Nodokļu un procentu maksājumi	15	0	-15	92	92	101	9
Tīrā peļņa vai zaudējumi	390	304	-86	2706	2402	9669	6963
Tīrās peļņas īpatsvars neto apgrozījumā (%)	6%	3,5%	-2,5%	49,51%	46,01%	73,16%	23,65%

Vērtējot tīrās peļņas pieaugumu, var secināt, ka, ieviešot pamatlīdzekļus, peļņa 2017. gadā ir augusi par 890 % salīdzinot ar 2016. gadu un 2018. gadā par 357% salīdzinot ar 2017. gadu. Kopumā novērojama pozitīva strauja tīrās peļņas izaugsmes tendence.

4. Realizācijas rentabilitāte

$$\text{Realizācijas rentabilitāte, \%} = \frac{\text{bruto peļņa} * 100}{\text{neto apgrozījums}} \quad (8)$$

9. tabula. SIA "REVIMA" realizācijas rentabilitāte, 2015. - 2018. g. (Avots: autores veidots pēc SIA "REVIMA" 2015., 2016., 2017., 2018. gada pārskata datiem)

Rādītājs	2015. gads	2016. gads	2017. gads	2018. gads
Bruto peļņa, EUR	-456	-3364	-2049	-5956
Neto apgrozījums, EUR	6503	8666	5466	13217
Realizācijas rentabilitāte, %	-7.01	-38.82	-37.49	-45,06

Pētot SIA "REVIMA" datus, realizācijas rentabilitāte 2015. - 2018. gadam ir negatīva un ir pieņemama pirmajos piecos uzņēmuma darbošanās gados (9. tabula). Šie negatīvie rādītāji izskaidrojami ar ieguldījumiem pamatlīdzekļos un krājumos, lielām ražošanas izmaksām un zemākām cenām, nekā tās ir esošajā tirgū. Reizēm tas var būt arī grāmatveža izdevumu klasifikācijas kļūdas dēļ. 2017. gadā SIA "REVIMA" pārdošanas apjomi ir samazinājušies, bet bruto rentabilitāte nedaudz uzlabojusies. 2018. gadā pārdošanas apjomu palielināšanās neuzlabo rentabilitātes rādītāju, jo ir veiktas lielas investīcijas krājumos. Krājumi par naudas līdzekļiem tiks pārvērsti tikai nākošā gada vasarā. Tāpēc negatīvā rentabilitāte ir saistāma ar specifisko investīciju ražošanas krājumos un tās apjoma papildināšanu (ķiploku sēklas materiāla iegāde, lai palielinātu ķiploku platības), kā arī pamatlīdzekļu iegādi.

5. Saistību apkalpošanas koeficients

$$\text{Saistību apkalpošanas koeficients} = \frac{\text{EBITDA (peļņa pirms \% un nodokļiem, un amortizācijas)}}{\text{saistību kopsumma}} \quad (9)$$

SIA "REVIMA" spēja segt savus saistību maksājumus konkrētā periodā ir novērojama tikai 2017. gadā. Uzņēmuma pirmajos divos darbības gados saistību maksājumu izpilde ir zemā līmenī.

10. tabula. SIA "REVIMA" saistību apkalpošanas koeficients, 2015. - 2018. g. (Avots: autores veidots pēc SIA "REVIMA" 2015., 2016., 2017., 2018. gada pārskata datiem)

Rādītājs	2015. gads	2016. gads	2017. gads	2018. gads
EBITDA, EUR	405	304	2798	9669
Amortizācija, EUR	0	109	440	2788
Procentu maksājumi	0	0	0	101
Saistību kopsumma, EUR	5597	3836	1497	14252
Saistību apkalpošanas koeficients	0,07	0,05	1,57	0,48

Saistību rādītājs palielinās arī piesaistīto naudas līdzekļu dēļ, kur izdevumus un ieņēmumus nevar uzreiz iekļaut pārskata gada peļņas un zaudējuma aprēķinā (10. tabula). Tos iekļauj pakāpeniski projekta darbības ilgumam, līdz ar to veido palielinātu bilances saistību kopsummu.

6. Kredīspējas koeficients

$$\text{Kredīspējas koeficients} = \frac{(\text{nauda} \cdot 1.0) + (\text{debitori} \cdot 0.9) + (\text{krājumi} \cdot 0.7) + \text{ilgtermiņa saistības}}{\text{saistību kopsumma}} \quad (10)$$

11. tabula. SIA "REVIMA" kredīspējas koeficients, 2015. - 2018. g. (Avots: autores veidots pēc SIA "REVIMA" 2015., 2016., 2017., 2018. gada pārskata datiem)

Rādītājs	2015. gads	2016. gads	2017. gads	2018. gads
Nauda, EUR	2861	2760	151	373
Debitori, EUR	3194	544	2000	0
Krājumi, EUR	17	6	8	8
Ilgtermiņa saistības, EUR	0	0	0	10497
Saistību kopsumma, EUR	5597	3836	1497	14252
Kredīspējas koeficients	1.03	0.85	1,31	0,76

SIA "REVIMA" kredīspējas koeficients ir zems un pielīdzināms maksātspējīga uzņēmuma rādītājiem (11. tabula). 2017. gadā šis rezultāts ir labāks un ir uzskatāms par daļēji maksātspējīgu uzņēmumu. Neraugoties uz zemo novērtējumu, uzņēmums spēj segt savas saistības laicīgi. 2018. gadā rādītāju pazemināja gada nogalē ņemtais aizņēmums pamatlīdzekļa iegādei.

8. pielikums

8. pielikuma 1. tabula. SIA "REVIMA" bilances aktīvi, 2015. - 2018. gads (Avots: autores apkopots pēc SIA "REVIMA" 2015., 2016., 2017., 2018. gada pārskata datiem)

	2015. gads	2016. gads	2017. gads	2018. gads
Pārējie pamatlīdzekļi	0	1240	2759	26961
<i>Pārējie pamatlīdzekļi kopā</i>	<i>0</i>	<i>1240</i>	<i>2759</i>	<i>26961</i>
Ilgtermiņa ieguldījumi kopā	0	1240	2759	26961
Izejvielas, pamatmateriāli un palīgmateriāli	17	6	8	8
<i>Krājumi kopā</i>	<i>17</i>	<i>6</i>	<i>8</i>	<i>8</i>
Pircēju, pasūtītāju parādi	1198	0	2000	0
Citi debitori	0	36	0	0
Nākamo periodu izmaksas	1996	508	0	0
<i>Debitori kopā</i>	<i>3194</i>	<i>544</i>	<i>2000</i>	<i>0</i>
Naudas līdzekļi	2861	2760	151	373
Apgrozāmie līdzekļi kopā	6072	3310	2159	381
BILANCE	6072	4550	4918	27342

8. pielikums

8. pielikuma 2. tabula. SIA "REVIMA" bilances pasīvi, 2015. - 2018. gads (Avots: autores apkopots pēc SIA "REVIMA" 2015., 2016., 2017., 2018. gada pārskata datiem)

	2015. gads	2016. gads	2017. gads	2018. gads
Pamatkapitāls	20	20	20	20
Iepriekšējo gadu nesadalītā peļņa vai nesegtie zaudējumi	0	390	695	3401
Pārskata gada peļņa vai zaudējumi	390	304	2706	9669
Pašu kapitāls kopā	410	714	3421	13090
Citi uzkrājumi	65	0	0	0
Uzkrājumi kopā	65	0	0	0
<i>Ilgtermiņa kreditori</i>				
Aizņēmums no kredītiestādēm	0	0	0	10497
Ilgtermiņa kreditori kopā	0	0	0	10497
<i>Īstermiņa kreditori</i>				
Aizņēmumi no kredītiestādēm	0	0	0	702
Citi aizņēmumi	0	270	0	0
Parādi piegādātājiem un darbuzņēmējiem	2600	31	0	0
Nodokļi un valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas	62	625	126	18
Pārējie kreditori	61	606	41	3035
Nākamo periodu ieņēmumi	2874	1954	1330	0
Uzkrātās saistības	0	350	0	0
Īstermiņa kreditori kopā	5597	3836	1497	3755
BILANCE	6072	4550	4918	27342

8. pielikums

8. pielikuma 3. tabula. SIA "REVIMA" peļņas vai zaudējuma aprēķins, 2015. - 2018. gads (Avots: autores apkopots pēc SIA "REVIMA" 2015., 2016., 2017., 2018. gada pārskata datiem)

Posteņa rindas Nr.	Posteņa nosaukums	2018. gads	2017. gads	2016. gads	2015. gads
1.	Neto apgrozījums	13217	5466	8666	6503
a)	<i>no lauksaimnieciskās darbības</i>	8045	3654	2443	2048
b)	<i>no citiem pamatdarbības veidiem</i>	5172	1812	6223	4455
2.	Pārdotās produkcijas ražošanas pašizmaksa, pārdoto preču vai sniegto pakalpojumu iegādes izmaksas	19173	7515	12030	6959
3.	Bruto peļņa vai zaudējumi	(5956)	(2049)	(3364)	(456)
4.	Pārdošanas izmaksas	0	46	316	0
5.	Administrācijas izmaksas	3004	691	703	309
6.	Pārējie saimnieciskās darbības ieņēmumi	19685	5955	4955	1566
7.	Pārējie saimnieciskās darbības izdevumi	1056	371	268	396
13.	Peļņa vai zaudējumi pirms uzņēmuma ienākuma nodokļa	9669	2798	304	405
14.	Uzņēmuma ienākuma nodoklis par pārskata gadu	0	92	0	15
15.	Peļņa vai zaudējumi pēc uzņēmuma ienākuma nodokļa aprēķināšanas	9669	2706	304	390
18.	PĀRSKATA GADA PEĻŅA VAI ZAUDĒJUMI	9669	2706	304	390

Galvojums

Ar šo es galvoju, ka Maģistra darbs “**Darbības rezultātu novērtēšanas sistēmas izstrāde lauksaimniecības nozares uzņēmumos**” ir izstrādāts patstāvīgi, tajā nav pieļauts citu personu intelektuālā īpašuma tiesību pārkāpums vai plagiāts – citas personas radošās darbības rezultātu tālākā paušana savā vārdā. No citiem avotiem ņemtajiem darbiem, definējumiem un citātiem darbā ir uzrādītas atsauces. Izmantoti citu autoru pētījumu rezultāti un datu avoti ir norādīti atsaucēs. Darbs nekad nav publicēts un pirmo reizi tiek iesniegts aizstāvēšanai Valsts noslēguma pārbaudījuma komisijā.

Apliecinu, ka EKA *Moodle* sistēmā augšupielādētā darba teksts ir identisks papīra formātā iesniegtā darba tekstam.

_____ /V. Reinholde/
(studentes paraksts)

2020. gada ____ . janvārī